

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 809.155.0+802.0

ТКБ 81.2 Тоҷ+81.2 Анг

Ҷ – 43

ҶАҲОНГИРОВ ШАМСИДДИН ҲОТАМҚУЛОВИЧ

**ТАҲЛИЛИ ЛУҒАВИЮ ГРАММАТИКИИ ИСТИЛОҲОТИ
КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии
муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои
филологӣ, профессор
Ҷаматов Самиддин Салоҳиддинович

Душанбе – 2023

МУНДАРИЧА

№	Саҳ.
ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ	3
МУҚАДДИМА	4-8
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	9-12
БОБИ I. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИИ ТАҲҚИҚИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ	13-74
1.1. Шарҳу тавзеҳи назарии истилоҳот дар забоншиносии муосир .	13-17
1.2. Мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти кулолгарӣ дар сарчашмаҳои илмиву таърихӣ	17-24
1.3. Сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	24-47
1.4. Таҳлили решашиносии бархе аз истилоҳоти меҳварии соҳаи кулолгарӣ дар забонҳои муқоисашаванда	47-63
1.5. Таснифоти мавзуии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	64-73
БОБИ II. ВИЖАГИҲОИ ЛУҒАВӢ-МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ	74-111
2. 1. Сермаъношавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	74-81
2.2. Муродифшавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	82-90
2.3. Ҳамгуншавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	90-96
2.4. Истилоҳоти иқтибосии кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	97-111
БОБИ III. ТАҲЛИЛИ СОҲТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ	112-142
3.1. Усулҳои асосии истилоҳсозии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	112-115
3.2. Таҳлили сохтории истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули сарфии истилоҳсозӣ	115-127
3.3. Таҳлили сохтории истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули нахвию сарфӣ.....	128-137
3.4. Таҳлили сохтории истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули нахвӣ	138-142
ХУЛОСА	143-147
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ	147-149
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТ	149-165
ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ	166-167
ЗАМИМА	168-196

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

а. – арабӣ

анг. кхн – англисии кӯхна

вах. – вахонӣ

и. м. – исми маънӣ

ис. – испанӣ

йидғ.- йидғӣ

ирл. бостонӣ – ирландии бостонӣ

ло. – лотинӣ

сак. – сакоӣ

санс. – санскритӣ

суғ. – суғдӣ

суғ. буд. – суғдӣ буддой

с. м. – сифати мураккаб

с. нис – сифати нисбӣ

пах. – паҳлавӣ

хут. – хутӣ

хораз. – хоразмӣ

х. авр. – хинду аврупой

эр – эронӣ

ю. – юнонӣ

яғн. – яғғобӣ

язғ. – язғуломӣ

МУҚАДДИМА

Кори диссертационӣ ба таҳлили луғавию грамматикии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, дарёфти заминаҳои ташаккул ва тақомули ин навъи истилоҳот дар асоси сарчашмаҳои таърихиву мардумшиносӣ бахшида шудааст.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Калимаву истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ таркиби луғавии ҳар як забон ба шумор меравад. Истилоҳоти кулолгарӣ бо бисёр соҳаҳои истеҳсолот алоқаи ногузастанӣ дошта, муаррифғари ҳар қавму миллат ва тааммули шахс маҳсуб меёбад. Вожаву истилоҳоти ин қабати луғавӣ дар низоми забон бо номи истилоҳоти кулолгарӣ маъруф буда, дар осори муаррихону мардумшиносон ҳувайдо мегардад.

Бояд таъкид намуд, ки кулолгарӣ яке аз қадимтарин ҳунаҳои мардумӣ маҳсуб ёфта, дар дарку фаҳмиши ин гурӯҳи луғот то имрӯз мутахассисони ин соҳа ба мушкилоти зиёд дучор мегарданд, зеро истилоҳоти соҳаи мазкур мавриди омӯзишу таҳқиқи илмии амиқу густурда қарор нагирифтааст. Яке аз чанбаҳои муҳимми омӯзиш, таҳқиқ ва муқоисаи ин намуди истилоҳот дар он зоҳир мегардад, ки то имрӯз мутахассисони соҳаи кулолгарӣ аз гунаҳои русии он истифода намуда, пайваста ниёз ба шарҳу тавзеҳи он ба забони модарӣ доштанд, ки сабаби асосии он дар замони шӯравӣ зери таъсири забони русӣ қарор доштани забони тоҷикӣ ва ворид гардидани калимаҳои зиёде ба таркиби луғавии ин забон, ҳамчунин дур мондани истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ аз назари забоншиносон буд.

Калимаву истилоҳоти кулолгарӣ ба яке аз қабатҳои муҳимми лексикаи илмии забонҳои тоҷикиву англисӣ мансуб буда, заминаи бойи таърихро соҳиб аст. Аз ин рӯ, дар раванди рушди ҷомеа таркиби луғавии забон ба вожаву истилоҳоти бегона бархурд, ки ба фаъолияти рӯзмарраи башарият алоқаманд буда, ташаккулу таҳаввули он маҳз аз зехну тафаккури инсон вобастагӣ дошт. Пешаи кулолгарӣ бо маводи

гилу сафол ва хок алоқаи зич дорад, зеро муҳимтарин ашё барои эҷоди хунари кулолгарӣ маҳз аз қишри замин гирифта мешавад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Омӯзишу таҳқиқи ин ё он баҳши истилоҳот дар забоншиносӣ падидаи нав набуда, аввалин пажӯҳишоте, ки ба таҳлилу баррасии луғоту истилоҳоти тоҷикӣ баҳшида шудааст, ба солҳои 50-60-уми садаи XX рост меояд. Ин таҳқиқот низ, ба номи забоншиносони тоҷик М. Рустамов [1972] ва Н. Шарофов [1974] марбут аст, зеро маҳз истилоҳоти соҳавии тоҷикӣ ва вожаҳои касбию байналмилалӣ аз тарафи эшон мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта буд.

Илова бар ин, аз ҷониби як зумра забоншиносону донишмандони тоҷик, аз ҷумла А. Турсунов [1963], Ш. Рустамов [1981], Д. Хочаев [1988], М. Шукуров [1991], Р. Ғаффаров [1991], Д. Саймиддинов [2001], М. Қосимова [2007] ва дигарон роҷеъ ба бандубасти истилоҳот, тафовути истилоҳ аз вожаи умумистеъмол, вижагиҳои корбурди истилоҳ, мавқеи истилоҳ дар таркиби луғавии забон ва монанди инҳо мақолоту асарҳои ҷудоғона таълиф гардидаанд.

Таҳлилу баррасии ташаккул, тақомул ва вижагиҳои забонии истилоҳоти соҳаҳои гуногуни тоҷикӣ дар асоси ин оё он асари илмиву ҷуғрофӣ аз тарафи забоншиносони тоҷик М. Султонов [2008], С. Назарзода [2004, 2013], П. Нуоров [2009], Ш. Ҳайитова [2013], Т. Шокиров [2017], А. Шафоатов [2021], Қ. Турахасанов [2022] ва дигарон мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Таҳлили муқоисавии истилоҳоти соҳаҳои гуногун ба интиҳои садаи XX ва ибтидои садаи XXI рост меояд. То ин замон аз тарафи забоншиносони тоҷик: М. Бекмуродов [2002], С. Ҳалимова [2002], З. Мирзоев [2005], Г. Саъдиева [2006], С. Собирова [2007], Ф. Баротов [2012], Ҳ. Саидов [2013], С. Ҷаматов [2016], Ш. Каримов [2021], М. Ҷӯраева [2019], Х. Ҷӯраев [2019], М. Комилов [2020] ва дигарон хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории анвои мухталифи истилоҳҳои забонҳои

точикиву англисӣ аз нигоҳи муқоисаву муқобала таҳқиқу баррасӣ гардидаанд.

Асосан таҳқиқоте, ки зикрашон рафт, ба омӯзишу пажӯҳиши хусусиятҳои сохториву маъноӣ ва луғавии истилоҳот бар мабной ду забони гуногунсохтору гуногуннизом – точикиву англисӣ ба анҷом расидааст.

Лозим ба ёдоварист, ки пажӯҳиши лексикаи кулолгарӣ дар забоншиносии тоҷик аз тарафи Ҳ. Бурҳонова «Лексика гончарного производство таджикского языка» дар аввали солҳои 80-уми садаи гузашта анҷом ёфтааст. Муҳаққиқ дар рисолаи хеш хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории луғоти истеҳсоли маснуоти кулолиро бар мабной сарчашмаҳои фарҳангӣ ва асарҳои илмиву таърихӣ, ки ба ташаккулу такомули истилоҳоти кулолгарӣ бахшида шудаанд, муайян намудааст [Бурҳонова, 1982].

Забоншинос С. Мирзоев дар рисолаи худ «Лексика ягнобского языка» як фасли ҷудоғонаро ба таҳлилу баррасии луғоту истилоҳоти ашёҳои муҳими рӯзгори минтақаи Ягноб бахшида, бархе аз вижагиҳои этнолингвистии истилоҳоти маснуоти кулолиро мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода, қайд мекунад, ки «луғоту истилоҳоти истеҳсоли маснуоти кулолӣ як қабати муҳими забони ягнобиро ташкил намуда, омӯзишу пажӯҳиши онҳо аҳаммияти ҳам илмиву ҳам назарӣ дорад» [Мирзоев, 1998].

Б. П. Алиев дар таълифоти хеш «Ягнобская этнографическая лексика», як фасли ҷудоғонаро ба таҳлили этнолингвистии истилоҳоти саноати кулолӣ бахшидааст, муаллиф ҳар як истилоҳи соҳаи мазкурро аз лиҳози маънӣ дастабандӣ намуда, таъкид мекунад, ки «Дар забони ягнобӣ истилоҳоте мавҷуданд, ки қисм ё ҷузъҳои таркибии зарфҳои сафолӣ ва ё бозичаҳои кӯдакона ва номҳои санъати аҷубасозӣ ё маснуоти тахайюлӣ (афсонавӣ), масалан ҳайвончаҳо ва ё мучассамаҳои одамшакл ва ҳайвоншаклро (ҷонзодҳои афсонавӣ) ифода мекунанд» [Алиев, 1998].

Ба ғайр аз рисолаҳое, ки дар боло зикр намудем, дар забоншиносии тоҷик роҷеъ ба масъалаи таҳқиқу пажӯҳиши луғоту истилоҳоти кулолгарӣ ба ҷуз аз мақолаҳои ҷудогонае, ки дар зер аз онҳо ёдовар хоҳем шуд, дигар ягон маводи илмие нашр нагардидааст.

Г. З. Абдуллоева дар мақолаи худ «Этнолингвистические аспекты лексики гончарной отрасли в говорах Гиссарской долины» бархе аз луғоту истилоҳоти кулолгарии лаҳҷаҳои водии Ҳисорро таҳқиқ намуда, таъкид мекунад, ки қисми бештари луғоти соҳаи мазкур аз лиҳози таркиби морфологӣ сохта буда, истилоҳоти «кулолӣ» ва «кулолгарӣ»-ро ҳамчун мисол шарҳу тавзеҳ медиҳад. Илова бар ин, муаллиф ишора мекунад, ки миқдори луғоту истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ сол аз сол афзун гардида, дар ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ нақши муассир доранд [Абдуллоева, 2020].

Лозим ба ёдоварист, ки масъалаи таҳқиқу пажӯҳиши луғоту истилоҳоти кулолгарӣ аз лиҳози муқоисаву муқобала бар мабной маводи забонҳои тоҷикиву англисӣ дар мақолаи Ф. Р. Турсунова мавриди таҳлилу омӯзиш қарор гирифтааст. Мавсуф дар мақолаи хеш «Мавқеи истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ба вижагиҳои сохториву маъноии истилоҳоти кулолӣ даст зада, онҳоро аз лиҳози таркиб ба якҷузъаву бисёрҷузъа ва аз нигоҳи вижагиҳои луғавию маъноӣ дастабандӣ намудааст [Турсунова, 2020].

Таъкид намудан бамаврид аст, ки омӯзишу пажӯҳиши мавзуи таҳқиқ дар асоси маводи дигар забонҳо аз тарафи забоншиносон қисман анҷом ёфтааст. Забоншиносии рус С. В. Рождественская дар рисолаи худ «Структурно-семантическая организация керамической терминологии в английском и русском языках» вижагиҳои сохториву маъноии истилоҳоти кулолгарии забонҳои англисиву русиро таҳқиқ намуда, умумият ва тафовути ин навъи истилоҳотро дар забонҳои ғавқуззикр муайян кардааст. Илова бар ин, хусусиятҳои решашиносии истилоҳоти кулолгарӣ ва омилҳои ба ташаккули ин гурӯҳи истилоҳот таъсиркунандаро низ ошкор намуда, сермаҳсулии ин ё он усули

истилоҳсозиро дар бунёди истилоҳоти таҳқиқшаванда таҳлилу баррасӣ карда, фикру андешаи худро мушаххас баён месозад [Рождественская, 2009].

Баёни як нуктаро зарур мешуморем, ки сарчашмаи ташаккули луғоту истилоҳоти кулолиро, пеш аз ҳама, вожаномаву фарҳангҳои соҳавӣ ва асарҳои таърихиву мардумшиносӣ ташкил медиҳанд, ки дар фаслҳои ҷудогонаи диссертатсия мавриди таҳлилу баррасии амиқи илмӣ қарор гирифтаанд.

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳои фавқ метавон чунин натиҷагирӣ намуд, ки вижагиҳои луғавию маъноӣ ва сохторию решашиносии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ то ба имрӯз аз лиҳози муқоиса дар шакли таҳқиқи ҷудогона мавриди таҳлилу баррасӣ қарор нагирифтааст.

Бинобар ин, мо ба қароре омадем, ки истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисиро дар асоси сарчашмаҳои таърихиву фарҳангшиносӣ бо усули муқоиса таҳлилу баррасӣ намуда, умумият, монандӣ ва тафовути онҳоро мавриди таҳқиқи илмӣ қарор диҳем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқ бо барномаҳои таълимӣ ва илмии равияи филологӣ, аз ҷумла истилоҳ ва истилоҳшиносӣ робитаи зич дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур дар таҳия, такмил ва оmodасозии барномаҳои таълимии бахши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ, ҳамчунин дар таҳия ва мурағаб намудани фарҳангномаҳову луғатномаҳои соҳавӣ замина шуда метавонад.

Мавзуи таҳқиқоти мазкур дар доираи яке аз самтҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор гирифтааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ:

Мақсади таҳқиқот. Ҳадафи асосии диссертатсия омӯзиш, таҳқиқ, муқоиса ва муайян намудани хусусиятҳои луғавӣ, маъноӣ ва грамматикӣ истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои амалӣ сохтани ҳадафи таҳқиқ, зимни омӯзишу таҳлили истилоҳоти кулолгарӣ вазифаҳои зерин гузошта шуданд:

- таҳлилу баррасии мафҳуми истилоҳ дар забоншиносӣ;
- мушаххас намудани сарчашмаҳои ташаккул ва тақомули истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- таҳлили решашиносии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- муайян намудани умумият, шабоҳат ва тафовути луғавию маъноии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикию англисӣ;
- таҳлилу баррасии хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтори истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- муайян намудани роҳҳои иқтибосшавии истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ ба таркиби луғавии забонҳои тоҷикиву англисӣ;
- муайян намудани нақши усулҳои маъмули истилоҳсозӣ дар ташаккули истилоҳоти кулолгарӣ.

Объекти таҳқиқот истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб меёбад.

Мавзӯи таҳқиқот, пеш аз ҳама, ҳусутҷӯ, таҳлилу умумият ва тафовути луғавию грамматикӣ истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти мазкурро таълифоти илмию назариявии пажӯҳишгарони ватаниву хориҷӣ, А. А. Реформатский, А. В. Суперанская, Д. С. Лотте, Г. Смит, Э. Сепир, М. Н. Қосимова, Д. Саймиддинов, С. Сулаймонов, С. Назарзода, М. Султонов, Ҳ. Саидов, С.

Чаматов, П. Г. Нуров, Ш. Хайитова, Ш. Каримов ва дигарон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Баҳри ҳалли мақсаду вазифаҳои гузошташуда, мо дар таҳқиқот аз усулҳои тасвирӣ, типологӣ-муқоисавӣ, таҳлили чузъҳо ва таҳлили луғавию маъноӣ ва сохториву решашиносӣ истифода намудем.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар забоншиносии муқоисавӣ истилоҳоти қуллолгарӣ бори нахуст аз лиҳози муқоисаву муқобала ба муомилоти илмӣ кашида шудааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Аз таҳлилу баррасии мавзӯ бармеояд, ки истилоҳоти қуллолии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси сарчашмаҳои чуғрофию таърихӣ ва таълифоти бостоншиносону муаррихон дар як шакли муайян ғирдоварӣ шуда, хусусиятҳои лингвистии онҳо мушаххас гардидааст.

2. Дар раванди таҳқиқ муайян гардид, ки истилоҳоти қуллолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ бо рушди ҳунари мардумӣ, ки аз даврони қадим мерос монадааст, алоқамандии қавӣ дошта, бо таҳаввули ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ ин пеша рӯз то рӯз тараққӣ намуда истодаст, ки ин боиси ташаккул ва воридшавии вомвожаву истилоҳоти нав ба таркиби луғавии забон мегардад.

3. Дар ҷараёни таҳлилу баррасӣ муайян гардид, ки таркиби луғавии забонҳои арабиву русӣ, англисиву фаронсавӣ, юнониву лотинӣ, олмониву итолиёвӣ ва даниягиву норвегӣ барои пайдоиш ва рушду такомули истилоҳоти қуллолгарии забонҳои мавриди таҳқиқ қарор гирифта шароити васеъ фароҳам овардаанд, зеро бештари истилоҳоти соҳавии забонҳои муосири тоҷикӣ ва англисӣ дар ин замина бунёд ёфтаанд.

4. Миқдори зиёди истилоҳоти қуллолгарии забонҳои дар боло қарошударо ибора-истилоҳоте ташкил медиҳанд, ки ба воситаи алоқаҳои

мухталифи нахвӣ сохта шудаанд ва вижагиҳои истилоҳии онҳо аз вожаҳои умумиистеъмол маҳз дар дохили ибора ё ҷумла муайян мешавад.

5. Омӯзиш, таҳқиқ ва таҳлили истилоҳоти кулолгарӣ нишон дод, ки қисми зиёди истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда дар асоси усулҳои гуногуни истилоҳсозӣ сохта шуда, дар байни онҳо шеваи истилоҳсозии сарфӣ ва нахвӣ ҷойгоҳи хосаеро соҳибанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Аҳаммияти амалии диссертатсия дар он ифода меёбад, ки маводи он ва пажӯҳишҳои муаллиф дар асоси вожаномаву фарҳангҳо ва сарчашмаҳои ҷуғрофиву таърихӣ таҳия ва дастабандӣ гардида, дастовардҳои илмӣ он барои ба низоми муайян даровардани истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ ва ҳамчунин ҳангоми гузаронидани курсҳои назариявӣ аз фанҳои муқаддимаи забоншиносӣ, луғатшиносӣ, забоншиносии умумӣ, типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикиву англисӣ ва назарияи грамматика мусоидат менамояд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар бунёди таркиби луғавии истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ, гурӯҳҳои луғавиву маъноӣ, воҳидҳои луғавии соҳавӣ, муайянсозии онҳо аз лиҳози пайдоиш ва истилоҳшавӣ сурат гирифтааст.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавзӯи «Таҳлили луғавию грамматикӣ истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» бо шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯйи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми диссертант, пеш аз ҳама, дар омӯзишу таҳлили адабиёти назариявӣ,

шарҳи мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти кулолгарӣ, таҳлили решашиносии бархе аз истилоҳоти меҳварии кулолгарӣ, таҳқиқи хусусиятҳои луғавию маъноии истилоҳоти зикргардида, муайян намудани сермаъношавӣ, муродифшавӣ ва ҳамгуншавии истилоҳоти мавриди таҳқиқ, ҳамчунин таҳлили сохтории истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар асоси усулҳои асосии истилоҳсозӣ зоҳир мегардад.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Мундариҷаи асосии мавзӯи таҳқиқот дар маърузаҳои илмӣ конференсияҳои илмӣ-назариявии сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ, мақолаҳои дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ нашршуда инъикос гардидаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (суратҷаласаи №14 аз 22 июни соли 2022) ва ҷаласаи Шурои олимони факултети забони англисӣ ва забонҳои Шарқи донишгоҳи мазкур (суратҷаласаи №2 аз 29 сентябри 2022) баррасӣ ва ба ҳимоя пешниҳод карда шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷа ва нуктаҳои асосии диссертатсия дар 11 мақола муаррифӣ гардидаанд, ки аз байни онҳо, 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз мундариҷа, феҳристи ихтисораҳо ва аломатҳои шартӣ, муқаддима тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 196 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил медиҳад.

БОБИ I.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Матолиби муқаддимотӢ. Истилоҳот ва истилоҳотсозӣ ба монанди шоҳаҳои дигари илми забоншиносӣ таърихи тӯлониро соҳиб буда, ҳамқадами давраҳои аввали пайдоиши забон аст. Дар забоншиносии тоҷик омӯзиш, баррасӣ ва таҳлили муқоисавии истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ дар заминаи ду забони гуногунсохтору гуногуннизом ба риштаи таҳқиқ кашида нашудааст, бинобар ин, баррасӣ ва таҳлили лингвистии истилоҳоти соҳаи мазкур саривақтӣ ва мубрам буда, аҳаммияти хоси илмиро дорост.

Ин бахши рисоларо тавзеҳи назарии истилоҳот дар забоншиносии муосир, мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти кулолгарӣ дар сарчашмаҳои илмиву таърихӣ, сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, таҳлили решашиносии бархе аз истилоҳоти меҳварии соҳаи кулолгарӣ дар забонҳои муқоисашаванда, таснифоти мавзуии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил дода, онҳо мавриди таҳқиқу таҳлил ва муқоиса қарор мегиранд.

1.1. Шарҳу тавзеҳи назарии истилоҳот дар забоншиносии муосир

Истилоҳ дар таркиби луғавии ҳар як забон мавқеи густурдаеро касб намуда, бо баъзе хусусиятҳои фарқкунандаи корбурдӣ, луғавӣ-маъноӣ, сарфӣ ва услубӣ-номинативӣ аз дигар воҳидҳои забон тафовут дорад. Тафовути вожаи умумиистеъмол аз истилоҳ – ин соҳиб будани аломатҳои хоси истилоҳ ва хусусияти корбурдии он дар таркиби матн маҳсуб меёбад. Яке аз омилҳои истилоҳшавӣ дар замони муосир ин ниёзмандии таркиби луғавии забон ба воҳидҳои ҷудоғонаи ин ё он соҳа ба шумор рафта ба пайдоиши луғоту истилоҳоти нав замина мегузорад.

Роҷеъ ба шарҳу тавзеҳи истилоҳот фикру андешаҳои забоншиносону истилоҳшиносон якранг нест. Ҳар яке аз онҳо андешаҳои

худро аз диду назари хеш баён кардаанд. Ба андешаи истилоҳшиноси маъруф М. Султон «Нахустин назарияҳои мансуб ба истилоҳ дар илми забоншиносӣ дар ибтидои қарни XX ба вуҷуд омадаанд. Масалан, Гринаф (Greenough) ва Киттрич (Kittridge) ба хулосае омадаанд, ки истилоҳҳо монанди формулаҳои риёзӣ мебошанд, яъне онҳо ҳамчун истилоҳ танҳо бо мақсади ифода намудани мафҳумҳои хос миёни одамон қорбаст мешаванд. Аз ин рӯ зарурат нест, ки онҳо умуман, ба таркиби луғавии забон дохил карда шаванд. Забоншиноси олмонӣ А. Ширмер (A. Shirmer) истилоҳотро бо вожаҳои касбӣ муқобил мегузорад. Донишмандон Х. Эггербеҳт (H. Eggerbeht) истилоҳро мафҳум ва Ларс Гурмунд (L. Gurmund) воситаи илмӣ шабеҳ мешуморанд. Зимнан Ларс Гурмунд истилоҳро олати истифодаи илм дониста, ҳамзамон тазаккур медиҳад, ки худи таркиби низоми истилоҳоти ҳар илми ҷудоғона ҷавобгӯӣ ниёзҳои сохтори дохилии ҳамин илм аст» [120, с. 14-16].

Лозим ба ёдоварист, ки истилоҳот худ низоми махсуси калимаҳои ин ё он соҳаи муайян маҳсуб ёфта, мафҳуми муайяно дар як ҳавзаи амалқарди илму техника ифода мекунад. Дар баробари ин фарқи воҳидҳои истилоҳӣ аз вожаҳои муқаррарӣ дар он зоҳир мешавад, ки истилоҳ бояд дорои маънои хоси ягон соҳа бошад, зеро он на ифодакунандаи ин ё он мафҳум, балки маънои мушаххасро соҳиб аст, яъне истилоҳ на танҳо рисолати номинативии худро, ҳамчунин маънои муайяно низ дар бар мегирад. Ҳамзамон воҳидҳои истилоҳии ин ё он забон барои ифодаи мафҳумҳои мушаххаси илмӣ дар соҳаҳои мухталиф қорбаст гардида, ҷараёни истилоҳшавии калимаҳои умумиистеъмолро дар забон бозгӯ мекунад.

Таъкид намудан бамаврид аст, ки ба сифати истилоҳ истифода бурдани миқдори зиёди вожаҳои муқаррарӣ дар маънии асосиашон қомилан иштибоҳ мебошад. Ин шеваи қорбурди вожаҳои умумиистеъмол ба сифати истилоҳ ҳамон вақт қобили қабул буда метавонад, ки агар он бо маънои хоси истилоҳӣ дар соҳаи муайян барои

ифодаи мафҳуми мушаххас истеъмол шавад. Вижагии аслии истилоҳ ҳамон вақт муайян мегардад, ки он бо падидаҳои маъмули забонӣ, ба монанди сермаъноиву ҳамгунӣ ва муродифоту тазод алоқамандӣ дорад.

Н. П. Кузмин дар бораи чаҳор консепсияи асосии зерин, ки таъйиноти (функсиявӣ) истилоҳро муайян мекунад, чунин менависад: «а) истилоҳ калимаест ба вазифаи дефинитив; б) истилоҳ калимаест, ки номи мафҳумро инъикос мекунад; в) истилоҳ калимаест, ки барои ифодаи мафҳуми тахассусӣ истифода бурда мешавад; г) истилоҳ калимаест, ки мафҳуми махсусро ифода мекунад» [60, с. 330].

Ба андешаи Д. Саймиддинов «Масоили истилоҳот аз мавзӯҳои муҳимми луғатшиносии форсии миёна ба шумор меравад. Бинобар таҳлил ва ташхиси осор, пайдоиш ва густариши истилоҳотро дар ҳама давраҳои идомаи суннати хаттӣ метавон мушоҳида кард. Нахустин манбаъ дар мавриди чанде аз истилоҳот, аз ҷумла, истилоҳоти идорӣ ва сиёсӣ катибаҳои паҳлавӣ буда, дар асоси ин сангнабиштаҳо замони истифодаи гурӯҳе аз истилоҳотро дар осори хаттӣ то ҷое метавон ташхис намуд» [108, с. 172].

Дар фарҳанги «Тольковый словарь русского языка» метавон чунин таърифи мафҳуми «истилоҳ»-ро дарёфт намуд: «Истилоҳ (термин), лот. *Terminus* – худуд, марз. 1. Дар мантиқи зоҳирӣ – мафҳуми тавассути вожа баёншуда. 2. Вожае, ки номи аниқи мафҳуми муайян аст. Истилоҳоти фалсафӣ. Истилоҳоти махсус (баёнгари мафҳумҳои махсуси соҳаҳои алоҳидаи илм, санъат, техника, истеҳсолот ва ғ.). вожагон ва ибораҳои, ки барои ифодаи ягон чиз дар ин ва ё он муҳит, касбу кор қабул шудаанд» [189, с. 689].

Масъалаи таҳқиқу пажӯиши истилоҳ аз назари забоншиносони рус низ дур намондааст. А. А. Реформатский роҷеъ ба мафҳуми **истилоҳ** чунин ибрози андеша намудааст: «Истилоҳ (термин) – ин вожагоне мебошанд махсус ва назар дар вазоифи хоси худ маҳдуд; вожагоне, ки кӯшиш мекунад ҳамчун ифодаи дақиқи мафҳумҳо ва номи ашё якмаъно бошанд. Ин дар илм, техника, саёҳат ва дипломатия зарур аст» [99, с. 61].

Забоншинос В. Д. Даниленко ба мафҳуми **истилоҳ** маънии зеринро муносиб медонад: «Дар зери (вожаи) истилоҳ мо вожаи (ва ё таркиботи) мавриди истеъмоли соҳаи махсусро мефаҳмам, ки мафҳуми хос буда, тафсирро тақозо мекунад» [39, с. 87].

Забоншинос ва истилоҳшиноси тоҷик С. Назарзода дар таълифоти хеш мафҳуми «истилоҳ»-ро чунин шарҳу тавзеҳ медиҳад: «1. Истилоҳ пеш аз ҳама вожаест, ки дар сохтори истилоҳии як соҳаи муайян ба таври дақиқ ва қатъиву мушаххас як мафҳумро ифода мекунад. 2. Истилоҳ дар доираи соҳаи муайян бо ифодаи маъноӣ мушаххаси худ ба ҳамин соҳаи муайян ва соҳаҳои вобастаи он бо якмаъноӣ вобастагии зич дорад. 3. Истилоҳ дар баробари вижагии хос доштан дар таркиби сохтори забонӣ мутобиқ бо қоидаҳои дастурӣ амал намуда, дар калимасозӣ ҳамчун воҳиди истилоҳӣ иштирок менамояд» [82, с. 41].

Дар ин рост, забоншинос С. Ҷоматов низ дар таълифоти хеш роҷеъ ба таърифу тавсифи мафҳуми «истилоҳ» чунин менависад: «Истилоҳ калима ва ё ибораи дорои маъноӣ ба худ хос буда, дар ҳавзаҳои ҳар як илми муайян маъноӣ мушаххаси луғавии худро соҳиб аст ва як қисми системаи истилоҳот ба шумор меравад» [41, с. 18].

Дар фарҳанги англисии «Oxford advanced learner's dictionary» мафҳуми term (истилоҳ) чунин шарҳ ёфтааст: «a word or phrase as the name of something, especially connected with a particular type of language: technical/legal/scientific, etc» [200, с. 1597] (калима ва ё иборат, ки ба сифати номи чизе истеъмом гардида, бо навъи калимаҳои хоси забон алоқаманд аст, масалан истилоҳоти техникӣ, ҳуқуқшиносӣ, илмӣ ва ғ.

Мурағибони фарҳанги «The new Grolier Webster International Dictionary of the English language» ба мафҳуми term (истилоҳ) таърифи зеринро муносиб мешуморанд: «a word or phrase by which something fixed and definite is expressed, esp. a word having a technical meaning; a limit; a boundary» [202, с. 1014] (калима ва ё иборат, ки тавассути он мафҳуме устувор ва муайян ифода мешавад, алаҳусус, калимае, ки маъноӣ техникӣ дорад; сарҳад, ҳудуд).

Дар баробари ин, муаллифи фарҳанги «Longman dictionary of English language and culture» мафҳуми муфассали **term** (истилоҳ)-ро ин тавр тавзеҳ медиҳад: «a word or expression that has a particular meaning or is used in a particular activity, job, profession etc.; a medical term /a term used in the building trade» [199, с. 1433] (калима ё таркибе, ки маънии мушаххас дошта, дар фаъолият, шуғл, касби хос ва ғайра истеъмол мешавад: истилоҳи тиб / истилоҳе, ки дар тичорат ва бинокорӣ истифода мегардад).

Ба андешаи мо истилоҳ ин калимаву ибораест, ки танҳо ба як соҳа марбут буда, тафовути он аз калимаи умумистеъмол танҳо дар ҷумлаву матни соҳавӣ мушаххас мегардад. Он ҳам ба монанди калима қодир аст, ки хусусиятҳои сермаъноиву муродифӣ ва ҳамгуниро дошта бошад.

Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои боло аён гардид, ки олимону забоншиносон ва истилоҳшиносон калимаи «истилоҳ»-ро бо маъниҳои гуногун арзёбӣ менамоянд, бавижа оид ба истилоҳоти соҳаҳои мухталифи илм, тиб, забоншиносӣ, фарҳанг, санъат, варзиш, техника ва ғ. диду назари хешро баён мекунанд. Аз ин рӯ роҷеъ ба мафҳуми истилоҳ дар забоншиносӣ то ҳоли ҳозир назари муайян вучуд надорад ва мафҳуми ягонае, ки тавачҷуҳи ҳамаи донишмандону истилоҳшиносон ба он нигаронида шудааст, ин эътирофи ҷойгоҳи махсуси истилоҳот дар забони адабӣ ва мавҷудияти муқобилгузори мафҳуми истилоҳ аз ғайриистилоҳ ба шумор меравад.

1.2. Мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти кулолгарӣ дар сарчашмаҳои илмиву таърихӣ

Инсоният аз давраҳои аввали ҳаёти иҷтимоӣ бо гилу хок саруқор дошт ва аз он маҳсулоти гуногуни барои зиндагиаш заруриро омода мекард. Дар ҳар ҷойе, ки ҳафриёт гузаронида мешавад, сафолпораҳо ва маснуоти сафолӣ ёфт мегарданд. Доир ба хусусияти сафол дар ин ё он ёдгории таърихӣ, дар бораи анвои гуногуни он таҳқиқоти бешумори олимон, бостоншиносон, санъатшиносон, кимиёдонҳо, инчунин

намояндагони соҳаҳои мухталифи илм ба нашр расидаанд. Агар ба таври дигар зикр кунем, таваҷҷуҳи олимони софол ва маҳсулоти кулолгарӣ хеле зиёд аст, зеро софолпораҳо ва маҳсулоти кулолгарӣ далели таърихи ин ё он маданияти азбайнафта буда, доир ба ҳунару фарҳанг ва замони соҳандагонаш маълумот медиҳад.

Андешаи маъмул роиҷ аст, ки аввалин қасоне, ки ба қори аз гил сохтани асбобҳои рӯзгор пардохтанд, занон будаанд ва ин як амри воқеист. Маҳсулоти гилиро бори аввал занҳо сохта, онро дар назди оташдон пухтаанд. Ҳамин тариқ, аввалин истифодабарандагон ва офарандагони санъати кулолӣ – занон мебошанд. Дар байни кулолгарони тоҷик то кунун ривоятҳо дар бораи пири кулолгарон Бибӣ Кулол (дар Варзоб), Бӣ Кулол (дар Дарвоз), Бӣ Саиди Кулол (дар Рашт), Вӣ Саит Кулол (дар Ягноб) [16, с. 120] мавҷуданд. Ин боварии мардум гувоҳи он аст, ки ин касби қадима аз ҷониби занон кашф шудааст.

Агар ба таърихи пайдоиши истилоҳоти кулолгарӣ назар афканем, луғоту истилоҳоти он давраро метавон ба ду давраи қалон гурӯҳбандӣ намуд:

1. Истилоҳот ва ибора-истилоҳоти мансуби давраи кулолгарии дастӣ. Таърихи пайдоиши ин давра то ҳол ҳам равшан набуда, роҷеъ ба истилоҳу ибора-истилоҳоти он байни муаррихон баҳсу мунозира давом дорад. Асосан фаъолияти кулолгарии ин давра ба воситаи даст сурат гирифта, аз истилоҳу ибора-истилоҳоти зерин иборат буд: *гил* – *clay*; *зарф* – *vessel*; *ашёи рӯзгор* – *houseware, household ceramics*; *маҳсулоти сафолӣ* – *ceramics; earthenware; ware*; *кӯра* – *kiln*; *сафолгарӣ* – *pottery*; *ҷархи кулолӣ* – *potter's wheel*; *технологияи тайёр кардани зарфҳо* – *the technique of making earthenwares*; *кулолгарии дастӣ* – *handmade pottery*. Аксарияти истилоҳоти зикршуда дар шакли ибора-истилоҳ истеъмол мегарданд.

2. Истилоҳоту ибора-истилоҳоти мансуби давраи истифодабарии ҷархи кулолгарӣ. Бинобар шаҳодати муаррихон ҷархи кулолгариро инсоният 3500 сол пеш аз мелод ихтироъ кардааст ва бо ҳамин давраи нав дар технологияи коркарди гил ва сохтани сафол ба вуҷуд меояд. Дар

кишварҳои гуногуни олам то кунун бо истифодаи чархи кулолгарӣ маҳсулот истеҳсол мекунанд. Он луғоту истилоҳоте, ки дар ин давра роиҷ буданд, инҳо ба шумор мераванд: *кулолӣ, хумдон, ҳунарҳои аъҷубасозӣ, танӯрсозӣ, кулолии дастӣ, хок, маҳсулоти кулолӣ, хоки кулол, хокканак* [125, с. 231], *каноч, теша, хоки кулолӣ, кулӯхҳои хок, бонку, бомкӯб, чархи кулолӣ, асбоби чӯбин, маҳсулоти гилин, хурмаи сӯзанӣ* [125, с. 231]. Агар ба сохтори морфологии истилоҳоти зикршуда назар афканем, аксарияти онҳо ба сифати истилоҳ-ибораҳо, ки ба воситаи алоқаи нахвиӣ изофӣ сохта шудаанд, имрӯзҳо дар истеъмоланд.

Бояд ишора намуд, ки дар низоми истилоҳоти ҳамон давра луғоту истилоҳоте мавҷуд буданд, ки бевосита ба раванди тайёр намудани зарф ва ё маҳсулоти кулолгарӣ, маводи кулолгарӣ рабт доштанд, ба монади: *суфтакунӣ, маймолкунӣ, сайқалкунӣ, маймолгар, гилобчакунӣ, хоки гилобча, хуми отаи, бухориҳои махсус, хумхонаҳо* [125, с. 237].

Ҳамин тариқ, дар манотиқи гуногуни Тоҷикистон як миқдор истилоҳоти кулолгарие истеъмол мегарданд, ки аз маҳсулоти сафолӣ сохта шуда, чун зарф маъмуланд ва мо зарур мешуморем, онҳоро бо маъноӣ луғавиашон пешниҳод намоем, то ки мутахассисони соҳа тавонанд аз онҳо баҳра чӯянд, ба монанди: ***офтоба*** – зарфи сафолӣ барои шустушӯӣ, ки дорои даст ва чумак аст; ***буздӯш*** – зарфи махсус, ки дорои даст ва даҳон буда, хангоми чӯшидани буз истифода мегардид; ***говдӯш, говчӯш*** – ин зарф низ ба монанди буздӯш аст, аммо ҳаҷман калонтар мебошад; ***дулук, сиба, тувак*** – зарфи сафолӣ барои гузоштан дар гаҳвораи тифл; ***чинӣ*** – зарфи сафолин барои нигоҳ доштан ва ба хӯрок рехтани шир; ***қипча*** – зарфи доирашакли дорои як даст, ки барои рехтани шир ба ғизо истифода мегардид; ***гилӣ*** – навъе аз зарф аст; ***саршӯ*** – зарфи калонҳаҷм барои шустани сар, ки аксар вақт онро занон истифода мекунанд; ***чилапчӣ*** – зарф барои шустани даст; ***нармибар*** – зарф барои хӯрокҳои моеъ, ки дорои ду гӯшак аст; ***гиличаи вақун*** – зарфе, ки барои кашидани таом истифода мегардад; ***гилича*** – зарфи табақчамонанд; ***гидора*** – зарф барои кашидани хӯрок; ***кавича*** – зарф

барои ниғаҳдории равған; *кӯзаи якдаста* – зарфи сафолин, ки барои ниғаҳдории об ва дигар моеъот ва ғалладона истифода мегардиданд; *дугура* – ин гуна зарфҳо вазиғаи дедро ба ҷо меоварданд ва хеле кам дар истифода қарор доштанд; *чаригоз* ва ё *ширпола* – зарфест, ки барои ғолоиш додани шир ба кор бурда мешуд; *қадаҳ* – зарфи сафолин, ки дар он хӯроки моеъро ҷойгир менамуданд; *чархдег* – дар доҳили ин зарф ҷурғотро гузошта, сипас онро бо ҷӯби маҳсус ба ғардиш медавараданд; *қипи ҷурғотза* – вазиғаи ин зарф ҳам мисли чархдег буда, лекин нӯлаш бориқтар аст [125, с. 245-251].

Он истилоҳу ибора-истилоҳоте, ки зикр карда шуд, имрӯз ҳам дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ роиҷанд. Бештари онҳо хусусияти истилоҳӣ доранд ва маҳз дар соҳаи кулолгарӣ истеъмол мегарданд. Роҷеъ ба соҳтори онҳо мо дар баҳши таҳлили соҳториини истилоҳоти кулолгарӣ таваққуф хоҳем намуд. Он навиштаҳое, ки дар боло зикрашон рафт, аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки ҳунари кулолгарӣ фарогири истилоҳу ибора-истилоҳоти сершуморе будааст.

Пайдост, ки истилоҳи «**кулолгарӣ**» таърихи кӯҳан дорад. Дар осори классикӣ ин калима дар сурати **кулол** ба маънои кӯзагар ва косагар омадааст ва кулолӣ номи касби кулол мебошад. Аммо дар шабоҳат бо калимаҳои оҳангар, рехтагар, заргар в.ғ. ин калима ба сурати контаминтавӣ дар шакли кулолгар ва кулолгарӣ низ дар забони адабии имрӯзаи тоҷик ва лаҳҷаҳои он маъмул аст. Агар ба соҳтори ҳуди истилоҳи «кулолгарӣ» [ниг: 206, с. 43; 192, с. 632; 79, с. 124] назар афканем, он исми соҳта буда, дар соҳмони он решаи **кулол** бо маънии «**ҳунарманде, ки кӯзаву коса ва дигар зарфҳои сафолӣ месозад** ва пасвандҳои исмсози **-гар** ва **-ӣ** иштирок менамоянд. Маънои луғавии истилоҳи кулолгарӣ – шуғл ва касбу ҳунари кулол, соҳтан ва дар кӯра пухтани зарфҳои сафолӣ аст» [180, с. 430].

Илова бар ин, мафҳуми **кулолгариро** забоншинос Н. Ғадоев дар асари худ чун яке аз касбҳои қадимаи халқи тоҷик шарҳ дода, мисоли

зеринро аз таълифоти Б. Ғафуров: «касби кулолгарӣ мисли дигар касбҳо, аз қабилӣ оҳангарӣ ва бофандагӣ, аз асри IV сар карда, дар тамоми сарзамини Осиёи Миёна рӯ ба тараққӣ ниҳодааст» овардааст [22, с. 75].

Ҳар як истилоҳ ба худ таърихи рангину диққатчалбқунанда дорад ва истилоҳҳои **кулолгарӣ** ё **сафолгарӣ** низ аз он орӣ нест. Агар ба асли баромади истилоҳи «сафол» назар афканем, он дар забонҳои хиндуаврупой, аз ҷумла дар забонҳои англисӣ ва русӣ дар шакли «керамика» истифода мешавад ва он дар ду шакл пайдо шудааст: 1) аз забони юнонӣ дар шаклҳои **keramike** – бо маънои «санъати кулолгарӣ» ва **keramos** бо маънои **гил**; 2) истилоҳи керамика аз номи минтақаи Афинҳои қадим – «Cerami» гирифта шудааст, ки кулолони он минтақа аз гил маснуотҳои мухталиф месохтанд. Гарчанде ин истилоҳ басомади атиқа дошта бошад ҳам, дар миёнаҳои садаи XIX аз ҷониби аврупоӣҳо, аз ҷумла англисҳову русҳо қорбаст гардида, дар як муддати кӯтоҳ ба худ унвони истилоҳи байналмиллалиро (англисии **ceramics**, франсавии **ctramique**, олмонии **keramik**, русии керамика) касб намуд. Ба забони англисӣ истилоҳи мазкур (керамика – Ҷ.Ш.) аз забони франсавӣ ворид гардида, аз нимаи дуюми садаи XIX мавриди истеъмол қарор гирифт.

Чӣ тавре ки дар боло зикраш рафт, мафҳуми «керамика (сафол)» ба таркиби луғавии забони англисӣ аз фаронсавӣ дар шакли «porcelain» ворид шуда, ба забони тоҷикӣ ин истилоҳ аз забони русӣ иқтибос гардидааст. Илова бар ин, мафҳуми **керамика** (сафол) дар забони англисӣ бо ду калима – **porcelain** ва **china** ифода меёбад.

Лозим ба ёдоварист, ки аз ибтидои асри XX сар карда, қорбурди керамика (сафол) дар истеҳсолот хеле рушд намуд ва ба ҳамин васила хунари кулолгарӣ дар кишварҳои Осиёи Миёна ва Аврупо то андозае мавқеи хоссеро дар ҷамъият ба худ гирифт. Агар дар замонҳои қадим ба мафҳуми **керамика** (сафол) танҳо маснуоти аз гил сохташударо мансуб медонистанд, пас ҳоло онро ҳамчун маҳсулот ва масолеҳи дар натиҷаи қоркарди аз гил, оксидҳои металлӣ ва пайвастагиҳои ғайриорганикии ба

даст овардашуда мефаҳманд. Агар истилоҳи керамика, сафол (ceramic, ceramics) дар фарҳанги «Oxford Advanced Learner's Dictionary» бо маъниҳои «1) ceramic – a pot or other object made of clay that has been made permanently hard by heat (керамика – кӯза ва ё дигар маснуоти аз гил тайёршуда, ки пайваста тавассути дар ҳарорати баланд пухтан, устувор мешавад); 2) ceramics – the art of making and decorating ceramics» (керамика – санъати тайёр кардани ва ороиш додани маснуоти кулолӣ)» [200, p.236] тавзеҳ дода шуда бошад, муаллифони фарҳанги Longman Dictionary of English Language and Culture ба истилоҳи зикршуда таърифи зайлро муносиб донистаанд: «**ceramics** – the making of pots, tiles etc. by shaping pieces of clay and baking them until they are hard» [199, с. 215] (керамика – тайёр намудани хумдон, лӯлаҳои сафолӣ ва ғ., ки тавассути башаклдарории пораҳои гил ва пухтани онҳо то ҳадди мустаҳкамшавиашон сураат мегирад).

Дигаргуншавии ҷомеа ва рушди бемайлони истехсолот ба пайдоиши анвои мухталифи ранги маснуоти кулолӣ оварда расонд ва дар ин замина таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда аз истилоҳоти нав ғанӣ гардиданд.

Яке аз омилҳои рушду такомули истилоҳоти соҳаи кулологарӣ ин пайдо гардидани вожаву истилоҳоти нав дар бахшҳои мухталифи соҳаи кулолӣ ва ривочу равнақи ин ҳунари асил дар замони муосир маҳсуб меёбад.

Аз таҳлилу баррасии пайдоиши мафҳумҳои меҳварии истилоҳоти кулолгарӣ (кулол, сафол) маълум гардид, ки сарфи назар аз таърихи қадимаи мавҷудияти ҳунари кулоливу кулолгарӣ, ташаккули низоми истилоҳоти мазкур аз нимаи дуюми қарни XIX маншаъ гирифтааст. Истилоҳи «**кулол**»-ро муаллифи Фарҳанги Доро чунин шарҳ додааст: «ҳунарманде, ки фаровардаҳо ва зарфҳои сафолӣ созад; кулолгар, сафолгар, сафолпаз, кӯзагар, косагар, фаххор, кулолӣ» [180, с. 430]. Ба

истилоҳи **сафол** бошад, маънии «гили пухта; ҳар зарфи гилӣ, ки дар хумдон пухта шавад»-ро мансуб доништааст [181, с. 262-263].

Маснуоти аз гил сохташударо наметавон ихтироъ ё хунари як шахс номид, балки он муррифгари фарҳангу тамаддуни ин ё он қавму миллат маҳсуб меёбад. Дар ин замина бояд хотирнишон сохт, ки халқу қавмҳои мухталиф новобаста аз тафовути қавмиву наҷодӣ ба эҳёи ҳунарҳои мардумӣ аз даврони атиқа машғул буданд ва ин суннати бою рангинро то ба имрӯз идома дода истодаанд.

Агар ба таърихи пайдоиши пешаи кулолгарӣ чашм андозем, зуд пай мебарем, ки ин ҳунар бо рушду такомули забон ва фарҳанг ҳампоя аст, зеро ҳар як халқу миллатро маҳз дастовардҳои ба дигарон ошно мегардонад. Дар тамоми ғӯшаю канори курраи замин ҳунари кулолгариву сафолкорӣ аз худ шуда, имрӯз инсоният ба роҳу услул ва тарзҳои нави коркарди он даст задааст. Аз як тараф, боз гардидани корхонаҳои нави истеҳсолоти маснуоти гиливу сафолӣ ба рушди истилоҳоти кулолгарӣ замина гузорад, аз тарафи дигар, равобити фарҳангиву иқтисодии байни кишварҳоро метавон омили асосии пайдошавии истилоҳу ибора-истилоҳоти мансуби соҳа номид.

Низоми таркиби луғавии забонҳои тоҷикиву англисӣ сарфи назар аз сарчашмаҳо ва даврони басомади калимаву вожагон аз як силсила мафҳумҳои иборатанд, ки хусусиятҳои корбурдии истилоҳоти кулолгариро бозгӯ мекунад. Тавре ки аз таҳлили басомади бархе аз истилоҳоти меҳварии мансуби соҳаи кулолгарӣ хувайдо гардид, аввалин истилоҳу ибора-истилоҳоти кулолгариву сафолгарӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда бо мафҳуми «**гил**» вобаста будааст ва маҳз бар мабнои ин вожа ташаккули истилоҳоти соҳаи фавқ имконпазир мегардад.

Зикри ин нуктаро зарур мешуморем, ки басомади қисми зиёди истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ бо забонҳои ҳиндуаврупоӣ алоқамандии зич дорад, зеро омӯзишу пажӯҳиши таърихи

хунари кулолгарӣ дар сойири кишварҳои Осиёву Аврупо кайҳо боз мавриди таҳқиқ қарор гирифта буд.

Гузашта аз ин, дараҷаи истеъмоли истилоҳи кулолгарӣ дар ҳарду забон фарроҳ аст ва метавон гуфт, ки маҳз дар заминаи рушди нумуши соҳаи кулолӣ миқдори сершумори мафҳумҳои нави ин бахш ба вуҷуд меоянд.

Ҳамин тавр, аз шарҳу тавзеҳи мафҳумҳои меҳвари истилоҳоти кулолгарӣ бар мабной сарчашмаҳои илмиву таърихӣ маълум гардид, ки омӯзишу таҳқиқи истилоҳоти ибора-истилоҳоти соҳаи фавқ метавонад ба равобити ногусастани фарҳангиву тичоратии мардуми тоҷику англис таҳким бахшад. Ҳамчунин дар раванди таҳлилу баррасӣ мо истилоҳоти кулолгариро ба ду давраи калон дастабандӣ намудем, ки давраи якум аз истилоҳоти ибора-истилоҳоти мансуби кулолгарии дастӣ, ки сохтани маснуоти кулолӣ тавассути даст бидуни истифодаи таҷҳизоту олот сурат мегирад, иборат аст. Давраи дуюм бошад, инъикосагари истилоҳоти ибора-истилоҳоти мансуб ба замони истифодабарии чархи кулолӣ аст.

1.3. Сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Маснуоти кулолӣ аз маҷмуи анвои маҳсулоти аз гилу хок тайёршуда иборат аст. Вобаста ба ашёи хоми асосӣ ва ҷузъҳои иловагии он, ки аз рӯйи намуди зоҳирӣ ва услуби ороишӣ фарқ мекунанд, ашёи пардозкунанда сохта мешаванд. Илова бар ин, дар тафовут аз дигар мавод, аз қабилӣ ҷӯб, шиша ва металл, маснуоти аз гилу хок сохташуда ба таъсири ҳавои гуногун тобовар буда, намунаҳои он аз даврони қадиму миёна то ба имрӯз боқӣ мондааст, ки аз хунари волеи кулолон шаҳодат медиҳад.

Ташаккули истеҳсоли маснуоти кулолӣ ҳеҷ гоҳ алоҳида набуда, балки дар тамоми давраи таърихӣ бо дигар соҳаҳои фаъолияти инсон алоқамандии ногусастанӣ дошт. Хусусиятҳои техникӣ ва минтақавии он то имрӯз дар таҳқиқоти таърихиву бостоншиносӣ, фарҳангиву қавмӣ

боқӣ мондаанд, ки ба санъати бою рангини хунари кулолгарӣ моро ошно месозад.

Пайдоиш ва ташаккули ибтидоии пешаи кулолгарӣ дар минтақаҳои гуногуни олам вобаста ба омилҳои табиӣю иқлимӣ маҳаллӣ, муаррифғари шароити иқтисодии аҳоли буд.

Раванди ташаккул ва инкишофи пешаи кулолгарӣ, агар аз як тараф, тадричан инкишоф ёфтани хосиятҳои маводи гилӣ ҳамчун ашёи хоми пластикӣ бошад, аз тарафи дигар, усулҳои мустаҳкам намудани маснуот, тобоварӣ ба намӣ ва истифодаи он дар ҳаёти иҷтимоӣ ба шумор мерафт. Дар ибтидо маснуоти кулолиро дастӣ сохта, онро дар оташ ё дар хумдон мепухтанд. Баъдан ҷарҳи кулоли пайдо шуда, заминаи асосии тайёр намудани маснуоти кулолӣ гардид.

Як нуқтаро бояд тазаққур дод, ки нақши асарҳои таърихиву ҷуғрофӣ, илмиву бадеӣ ва вожаномаву фарҳангномаҳо дар рушду такомули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ бағоят калон буда, дар зер мо аз маъмултарики онҳо ёдовар мешавем.

Тоҷикон [37].

Асарҳои таърихиву ҷуғрофӣ, илмиву бадеӣ ва вожаномаву фарҳангномаҳо дар рушду такомули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ нақши бағоят калон доранд. Асари «Тоҷикон» яке аз онҳо ба шумор рафта, ба қалами Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров мансуб буда, дар он таърихи халқи тоҷик бар мабноси консепсияи муқаммали илмӣ таҳлилу баррасӣ гардида, лабрез аз вожаву истилоҳоти таърихӣ, этнографӣ, лингвистӣ, бостоншиносӣ ва соҳаҳои мухталиф ҷой дорад. Дар асари мақзур таърихи пайдоиш ва қорбурди навҳои гуногуни истилоҳ ва ибораистилоҳҳо вобаста ба ин ё он давраи рушду такомулашон дарҷ ёфтаанд.

Ҳамин тавр, мо дар зер ба хусусиятҳои лингвистии он истилоҳу ибораистилоҳоти кулолгарие, ки дар асари мақзур бозтоб гардидаанд, тавачҷуҳ хоҳем намуд. Яке аз хусусиятҳои қорбурди истилоҳоти

кулолгарии дар асари «Тоҷикон» буда, он аст, ки бештари истилоҳот дар таркиби ибораистилоҳ ё ҷумла омада, аломати истилоҳии худро бозгӯ мекунад. Миқдори бештари истилоҳоти кулолгарии асари мазкур аз нигоҳи мансубият ба ин ё он ҳиссаи нутқ ба исм мансуб буда, мо онҳоро ба сифати истилоҳ-исмҳои кулолгарӣ ишора мекунем. Хушбахтона, китоби Тоҷикон ба забони англисӣ тарҷума гардидааст ва дар раванди таҳлилу баррасӣ барои дарёфти муодили англисии истилоҳоти тоҷикӣ аз гунаи англисии ин асар истифода менамоем. Аз ҷиҳати таркиби морфологиашон истилоҳ-исмҳои кулолгарии асари зикршударо ба таври зайл дастабандӣ намудем:

Истилоҳоти содаи кулолгарӣ. Ин намуди истилоҳот дар асари мазкур хеле фаровон буда, аз маъмултарини онҳо ёдовар мешавем: хок [37, с. 45], гил [37, с. 67] сафол [37, с. 77], кӯза [37, с. 98], зарф [37, с. 111], хум [37, с. 125], сир [37, с. 154], пиёла [37, с. 144] коса [37, с. 120], табақ [37, с. 394], кӯра [37, с. 231]; ангоб [37, с. 396] <«Аввал худи зарфро дар чархи кулолӣ месохтанд ва баъди хушконидаи рӯи онро барои нақш тайёр мекарданд – барои ин ба рӯи он ангоб меомолиданд» [37, с. 396]; **катиба** [37, с. 397]< «Катибаро, асосан, дар лаби пиёлаву коса, табақ ё худ дар мобайн ҷой медоданд» [37, с. 397]; furnace [154, с. 264] <«In the same furnaces, the terracotta's also were baked» [154, с. 264];

Истилоҳоти сохта. Ин намуди истилоҳҳо бар маънои қолаби маъмули истилоҳсозӣ – сарфӣ ё вандафзоӣ сохта шуда, дар ташаккули онҳо унсурҳои калимасоз, яъне пешванду пасванд фаъолона иштирок мекунад. Аз ин рӯ, дар раванди таҳлилу баррасии истилоҳоти кулолгарии асари мазкур мо танҳо ду пасвандеро мушоҳида намудем, ки яке пасванди -ӣ ва дигаре пасванди «-ча» мебошанд.

Пасванди -ча. Яке аз пасвандҳои тоҷикӣ, ки ба воситаи он исмҳои ифодакунандаи маънои «хурдиву тасғир» сохта мешаванд, ин пасванди исмсозии -ча буда, онро метавон пасванди сермахсул номид. Пасванди мазкур дар соҳаи кулолгарӣ, асосан, аз як исм, дигар исме месозад, ки номгӯии маснуоти аз гилу сафолсохташударо ифода мекунад: **пиёлача,**

табақча [37, с. 396] <«Аввалин зарфҳои сафолии асрҳои IX-X низ ниҳоят калон буд – аз хумҳои калон то **пиёлачаву табақча** сохта мешуд» [37, с. 396]; **кӯзача** [37, с. 397] <«Катиба, инчунин дар рӯи кӯзаву **кӯзачаҳо** ва чароғи сиёҳ ҳам дида мешавад» [37, с. 397].

Пасванди -гар. Доираи истеъмоли пасванди мазкур хеле васеъ буда, тавассути он исм-истилоҳоте сохта мешаванд, ки ин ё он шуғлу вазифаи мушаххасро бевосита дар соҳаи кулолгарӣ ифода мекунад: **кулолгар**, **кӯзагар**, **лойгар**. Дар забони англисӣ муодили пасванди мазкур «-er» буда, аз ҷиҳати маънову вазифа ба пасванди тоҷикӣ якранг аст. Тафовути ин ду пасванд он аст, дар бештари истилоҳоти англисии тавассути пасванди «-er» сохташуда ба худ пасванди шакли ҷамъсози «-s» мегирад: **potters** <It is known that potters baked their products in the furnaces of several types (Гуфта мешавад, ки кулолон маснуотхояшонро дар хумдонҳои (оташдонҳо) мухталиф мепухтанд) [154, с. 264].

Пасванди -он. Пасванди мазкур асосан ба як исм ҷамроҳ шуда, исме дигаре месозад, ки касбу ҳунарро ифода мекунад. Истилоҳоти тавассути ин пасванд сохташуда, асосан, ба мафҳуми ҷамъ ишорат менамоянд: **кулолон** <Маълум шуд, ки кулолон чанд хел кӯраву хумдон доштаанд [37, с. 191].

Пасванди -ӣ. Ба воситаи пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ истилоҳоте сохта мешаванд, ки ин он ё он ашёи аз сафолу сафолпора ва гилу хок сохташударо ифода мекунад. пасванди мазкур дар соҳаи кулолгарӣ аз исм сифат месозад: **кулолӣ** <«Дигар намудҳои касбу ҳунар ва маҳсулоти онҳоро, ба мисли шишагарӣ ё кулолӣ, ин қадар муфассал тавсиф кардан аз имкон берун аст» [37, с. 356]; **маснуоти кулолӣ** <«Бостоншиносон, беш аз ҳама, доир ба тавлиди маснуоти кулолӣ ва шишагӣ маълумот ба даст овардаанд» [37, с. 427]; **асбобҳои сафолӣ** <«Дар ҳамон давраҳо барои сафолпазӣ кӯраву хумдонҳои махсус вучуд доштанд, гарчанде ҳуди асбобҳои сафолӣ кам истеҳсол мешуд» [37, с. 21]. Дар забони англисӣ муодили пасванди зикршуда -s буда, мисли забони

точикӣ, пасванди сифатсоз аст: **ceramics** <The Kairakum ceramics is similar, though not identical, to the ceramics from Tazabagyab for making decorative designs, stamps of both types, coggled as flat, was used [154, с. 39]. Муодили тоҷикии ҷумлаи зикргардида ин «Сафолоти Қайроққум бо олоти сафолӣ Тозабоғёб шабоҳат дорад. Қайроққумиҳо барои ороиши зарфҳои сафолӣ қолибҳои махсуси мусаттаҳ ва дандонадорро кор мефармуданд», [37, с. 32] мебошад. Дар забони англисӣ муодили он пасванди **-ing** буда, дар муқоиса бо забони тоҷикӣ хеле сермаҳсул аст. Ин пасванд низ, монанди муодили тоҷикиаш ба реша ҳамроҳ шуда, исмҳои ифодакунандаи ин ё он касбу ҳунаро месозад: **pottering, cleaning** ва ғ.

Пасванди -ery. Пасванди мазкур, асосан, аз як исм дигар исме месозад, ки ифодагари ин ё он намуди маснуот бошад, масалан истилоҳи **pottery**. Истилоҳи мазкурро муаллифи фарҳанги Standard English-Tajik dictionary чунин шарҳу тавзеҳ додааст: **pottery** – коргоҳи кӯзагарӣ, корхонаи сафолгарӣ, кӯзагархона; кӯзагарӣ, сафолгарӣ, сафолкорӣ, зарфҳои лойӣ, чинии хом; зарфи сафолӣ, сафолинаҳо [185, с. 625].

Истилоҳоти мураккаб. Дар ҳарду забон ҳам, истилоҳоти мураккаб дар асоси усули истилоҳсозии наҳвию сарфӣ сохта шуда, аз ду ҷузъи мустақил иборатанд. Аксарияти истилоҳҳои мураккаби забони тоҷикиро исмҳои мураккаби тобеъ ташкил медиҳанд. Истилоҳоти ин гурӯҳ дар асоси қолибҳои гуногун сохта мешаванд ва дар ташаккули онҳо ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқ нақши меҳварӣ доранд, ба монанди:

Исм+Исм: устохона <«Устохона аз ду биноӣ пайваст иборат аст. Дар яке аз ин биноҳо дар суфаи паст ҳуме чаппа шинонда шудааст, ки он вазифаи кӯраро адо мекард» [37, с. 256]; **лойоба** <«Анғоб лойобаи махсус мебошад, ки аз хоки ниҳоят маҳин бехташуда бо усули махсус тайёр мекарданд ва одатан ба он ранге меомехтанд» [37, с. 355]; **сафололот** <«Сафололоти ин маданият, ки ба давраи охири маданияти Калатаманор дохил мешуд, ба андозаи зиёд таҳти таъсири маданияти Анав низ воқеъ гардида буд» [37, с. 31].

Истилоҳоти таркибӣ ё ибора-истилоҳот. Яке аз усулҳои сермаҳсули калимасозиву истилоҳсозӣ дар забонҳои муқоисашаванда – ин усули наҳвӣ ба шумор рафта, дар он калимаву истилоҳҳо ба ҳамдигар алоқаманд ва вобаста мебошанд, вале дар як ҳолат ин вобастагӣ ба тарзи баробарҳуқуқии калимаҳо, аммо дар ҳолати дигар ба тариқи яке мустақилу дигаре ба он тобеъ будан ҳувайдо мегардад. Аз рӯи миқдори чузъҳо дар ибора-истилоҳ, истилоҳ-ибораҳои асари зикршударо метавон ба ибора-истилоҳоти дучузъа, сечузъа, чорчузъа ва панҷчузъа ҷудо намуд:

ибора-истилоҳоти дучузъа. Ин намуди ибора-истилоҳоти забони тоҷикӣ дар асоси алоқаи изофӣ сохта шуда, дар он муайянкунанда ва баёния ба муайяншаванда ба воситаи бандаки изофии **-и** алоқаманд мешаванд. Бандаки изофиро, асосан, муайяншаванда мегирад: **олоти сафолӣ** <«Дар ороиши олоти сафолӣ боз дигар воситаҳо низ ба кор бурда мешуданд» [37, с. 475]; **сафолпора** <«Дар бомпӯшӣ сафолпораҳо ҳам истифода мешуд» [37, с. 191]; **дӯкони кулолӣ** <«Дар шаҳр бисёр устохонаҳои хунармандӣ, аз ҷумла, дӯконҳои кулолӣ буданд» [37, с. 186]; **зарфҳои сафолӣ** <«Дар дахмаҳо ғайр аз оссуарийҳо, инчунин зарфҳои сафолӣ, тангаҳои мисӣ ва асбоби зинату ороиш ҳам монда мешуд» [37, с. 321]; **зарфҳои сирдор** <«Нуқтаи олии комёбии санъати кулолии он давра истехсоли зарфҳои сирдор мебошад» [37, с. 396]; **чархи кулолӣ** <«Аз биринҷӣ яроқу аслиха, аз ҷумла, шамшер ва пайкон сохта, бо **чархи кулолӣ** олоти сафолӣ хушсифат, вале бенақшу нигор тайёр мекарданд» [37, с. 67]; **сафолоти кошинӣ** <«Дар асрҳои XI–XII сафолоти кошинӣ тайёр карда мешуд» [37, с. 475]. **кӯзаҳои даҳантанг** <«Аксари ин зарфҳо аз **кӯзаҳои даҳантанги** гуногуншаклу гуногунҳаҷм иборатанд, ки танай онҳо гоҳ гирд ё мурӯдшакл ва гоҳ мисли фулуз печухамдор мебошанд» [37, с. 475]; **санъати кулолӣ** <«Таҳаввулоти маданияти моддӣ, алалхусус, таҳаввулоти **санъати кулолӣ** равшан ба назар мерасад» [37, с. 187]; **ҳайкалчаҳои сафолӣ** <«Ҳайкалчаҳои сафолӣ ҳам дар ҳамин кӯраву

хумдонҳо пухта мешуданд» [37, с. 191]; **маснуоти кулолӣ** <«Бостоншиносон, беш аз ҳама, доир ба тавлиди маснуоти кулолӣ ва шишагӣ маълумот ба даст овардаанд» [37, с. 473]; **зарфи ангобандуда** <«Пас аз ин бори дигар **зарфи ангобандударо** хушконида, баъд ба рӯи он гул мепартофтанд, нақш мекашиданд ва охири охирон ба хумдон андохта мепухтанд» [37, с. 396]; **нақшҳои ҳандасӣ** <«**Нақшҳои ҳандасӣ** ва наботӣ, катиба, тасвири ҳайвон, мурғ, моҳӣ, одам ва ҳар гуна махлуқоти ҳаёлий зарфҳои зарифи зевариҳои онвактаро зебу оро додаанд» [37, с. 475]; **қолабҳои рехтагарӣ** <«**Қолабҳои рехтагарие** ба даст омаданд, ки ба воситаи онҳо ин асбобу ашё сохта мешуданд» [37, с. 191]; **истеҳсоли сафолот** <«**Истеҳсоли сафолот** дар асрҳои IX-X, дар Осиёи Миёна басо мукамал ва муфассал тадқиқ шудааст, вале то имрӯз ягон асари чамбасткунандае нест» [37, с. 395].

Дар забони англисӣ бошад, баръакс, ин гурӯҳи истилоҳот дар асоси алоқаи вобастагӣ, яъне ба воситаи пешоянду пайвандакҳо сохта мешаванд. Дар ин навъи алоқа, одатан, ҳол ва пуркунандаҳо ба эзоҳшавандаи худ тобеъ мегарданд: **production of cremics** <Besides extraction of metals, metallurgy, land cultivation and cattle-breeding, **production of ceramics** and stone artifacts on a large scale had also started» (Ба ғайр аз коркарди оҳан, филизкорӣ, кишоварзӣ ва чорводорӣ ҳамчунин истеҳсоли маснуоти сафоли ва хунари кулолӣ низ ба таври васеъ раванқ ёфта буд.) [154, с. 35].

Илова бар ин, дар асаре, ки зикраш дар боло рафт, як миқдор ибораистилоҳоти дучузъаи англисие мушоҳида гардиданд, ки ба воситаи алоқаи ҳамроҳӣ сохта шудаанд. Мусаллам аст, ки вобаста ба калимаи асосӣ – тобеъкунанда, ибораҳо ба номӣ, феълӣ ва зарфӣ чудо мешаванд. Ибораҳои номиро бошанд, дар навбати худ метавон ба исмӣ, сифатӣ, шуморагӣ ва ҷонишинӣ чудо кард. Дар муқоиса бо дигар намуди ибораистилоҳот, дар асари мазкур миқдори зиёди ибораистилоҳоти сифатиро мушоҳида намудем: **painted pottery** <The inhabitants of Chust

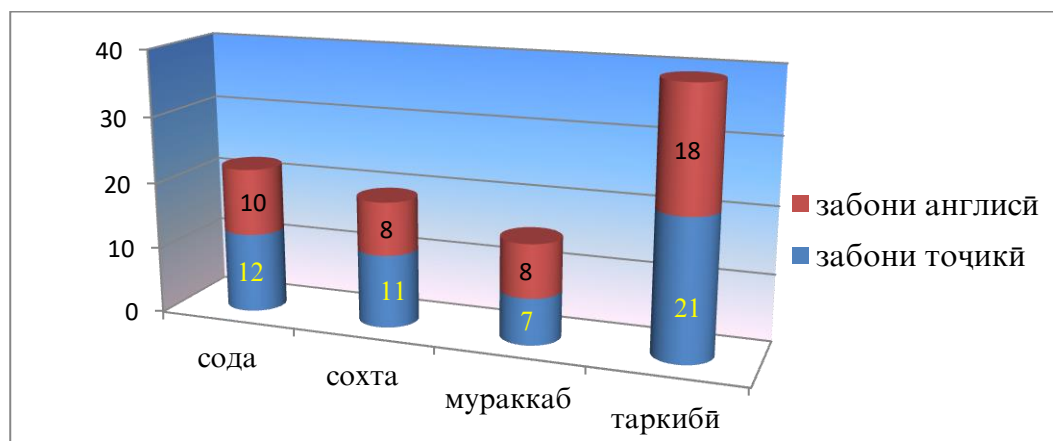
settlement were predominantly agricultures. For them **painted pottery** was characteristics [154, с. 40]. Муодили тоҷикии чумлаи мазкурро ба таври зайл овардем: <<Соҳибони маданияти Чуст бештар ба зироат машғул буданд. Сохтани олоти сафолии пурнақшунигор ба онҳо низ хос аст» [37]; **ceramic ware** <The **ceramic wares** of this period were discovered in a large number during excavations (Зарфҳои сафолии мансуби ин давра дар раванди ҳафриёти бостоншиносӣ ба миқдори зиёде пайдо шудаанд) [154, с. 264]; **glazed pottery** <Glazed pottery occupies a prominent place in production (Зарфҳои сирдодашуда дар истехсолот мавқеи асосӣ доштанд) [154, с. 205]; **thin-necked jugs** <These are mostly the thin-necked jugs of different forms and sizes with sometimes or pear-like trunk or sometimes with trunk, the curvatures of which created a resemblance with a metal [154, с. 206]; **ceramic kilns** <The ceramic kilns have been excavated, different molds for ornamentations and instruments for furnace have found [154, с. 205].

ибора-истилоҳоти сечузъа. Ин гуна ибораистилоҳот ҳамчун ибораҳои мураккаб маъмуланд, зеро онҳо аз ду ва ё зиёда аз се калимаи мустақил ба вучуд омадаанд. Миқдори ин навъи ибораистилоҳот низ, дар асари ёдоваршуда хеле сершумор аст: **истехсоли маснуоти кулолӣ** <<Барои асрҳои XI–XII, қабл аз ҳама, ба дараҷаи хеле зиёд афзудани ҳаҷми истехсоли маснуоти кулолӣ ва дар айни замон ба худ шаклҳои қолибӣ гирифтани онҳо характернок аст» [37, с. 474]; **зарфҳои нақшини сирдор** <<Дар асрҳои IX–X зарфҳои нақшини сирдор хеле гуногун буданд» [37, с. 396]; **зарфҳои сари дастархон** <<Дар истехсоли зарфҳои сари дастархон мавқеи калонро косаву табақҳои бесир, вале пурнақшунигор ишғол менамуданд, ки ин ҳам ҷиҳати хоси пешаи кулолии онвақта мебошад» [37, с.475]. **ороиши олоти сафолӣ** <<Дар ороиши олоти сафолӣ боз дигар воситаҳо низ ба кор бурда мешуданд» [37, с. 475]; **porridge ceramic bowl** <In the XI-XIII centuries, a **porridge ceramic bowl** was made [154, с. 206] ва ғ.

ибора-истилоҳоти чорчӯзъа. Дар ин навъи ибора-истилоҳот чор калимаи мустақилмаъно ба ҳамдигар пайваст шуда, ибораистилоҳ месозанд. Ҷузъҳои ин намуди ибораҳо ҳиссаҳои нутқи гуногун буда метавонанд: **зарфҳои сафолии тунуки бесир** <<Зарфҳои сафолии тунуки бесир ва пурнақшу нигори асрҳои XI–XII хеле хунармандона сохта шудаанд» [37, с. 475]; **ceramics with colored decorative design** <A characteristic peculiar to the culture of Southern Turkmenistan in Chalcolithic epoch with survived until the end of the Bronze age is its ceramics with colored decorative design [154, с 36]; **production of fancy dinner crockery** <The other characteristic is the large place occupied in the **production of fancy dinner crockery** by unglazed but richly and diversely ornamented vessels [154, с. 204]; **thin-walled, non-glazed ornamented ceramic** [154, с. 206] <The **thin-walled, non-glazed ornamented ceramic** of the XI-XII century is extremely beautiful [154, с. 206].

Таҳлили омории истилоҳоти асари зикршударо метавон чунин тавсиф намуд:

Диаграммаи № 1

Ҳамин тариқ, аз шарҳу тавзеҳ ва таҳлилу баррасии истилоҳоти кулолгарии асари «Тоҷикон» маълум гардид, ки дар муқоиса бо истилоҳоти содаву сохта ва мураккаб, миқдори зиёди истилоҳоти асари мазкурро ибораистилоҳоти дучӯзъа ташкил медиҳанд, ки ба воситаи алоқаи изофӣ сохта шудаанд. Гузашта аз ин, дар баробари воҷаномаву фарҳангномаҳои соҳавӣ нақши асари «Тоҷикон» низ дар ташаккулу тақомули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ бағоят калон аст, зеро ҳар як истилоҳ дар давраҳои муайяни таърихӣ ба вучуд

омада, дар сарчашмаҳо сабт гардидаанд. Он истилоҳу ибора-истилоҳоти кулолгарие, ки дар боло зикр намудем, дар ҳоли ҳозир ҳам, бо ҳамон шаклу маънӣ дар соҳаи кулолгарӣ истеъмол мешавад.

Кулолгарӣ [2]

Китоби мазкур ба қалами А. А. Азизов ва Ш. Ю. Азизов мансуб буда, муҳаққиқону пажӯҳандагони соҳаи кулолгариро бо омӯзиши санъати қадимаи миллӣ – кулолгарӣ ошно месозад. Муаллифон, нахуст роҷеъ ба таърих ва инкишофи санъату ҳунари кулолгарӣ таваққуф намуда, баъд таҷҳизот, асбоб ва мавод, намудҳои дастгоҳҳои кулолгарӣ, риояи техникаи бехатарӣ, марҳилаҳои омода намудани маҳсулоти кулолӣ, технологияи кулолгарӣ фикру назари худро баён менамоянд. Асари зикршуда пур аз истилоҳу ибора-истилоҳоти кулолгарӣ буда, мо дар зер хусусиятҳои лингвистии онҳоро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем. Нахуст, он истилоҳоте, ки дар китоб ҷой доранд, аз нигоҳи мавзӯ тасниф намуда, таркиби морфологияи онҳоро муайян менамоем.

Ҳамин тавр, истилоҳоти китоби фавқро метавон аз лиҳози таснифи мавзӯӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

а) **истилоҳ ва ибора-истилоҳоти мансуби маснуоти кулолгарӣ ва ашёву зарфҳои аз он тайёршаванда:** хок [2, с. 7], гил [2, с. 7], сафол [2, с. 9], лой [2, с. 7], лойи сафед [2, с. 7], лойи суюқ [2, с. 69], гач [2, с. 69], матоъ [2, с. 69], сафолпора, пиёла [2, с. 7], коса [2, с. 7], табак [2, с. 7], кӯза [2, с. 7], хурма [2, с. 7], хум [2, с. 7], танӯр [2, с. 7], дег [2, с. 8], тубак [2, с. 9], офтоба [2, с. 11], лаганд [2, с. 11], сафолаи гили сурх [2, с. 11], гили сафед [2, с. 11], гилбӯта [2, с. 65], гилмоя [2, с. 66], ва ғ.

б) **истилоҳ ва ибора-истилоҳоти мансуби таҷҳизот, асбоб ва маводи кулолгарӣ:** доира, доираи кулолгарӣ [2, с. 19], дастгоҳи машқ [2, с. 19], танзимгар [2, с. 19], доираи аз лух бофташуда [2, с. 20], дастгоҳи дастӣ [2, с. 20], ҷӯбча [2, с. 20], дастгоҳи поякӣ [2, с. 21], дастгоҳи барқӣ [2, с. 21], дастгоҳи кулолгарӣ [2, с. 22], доираи даврзанандаи болоӣ [2, с. 22], доираи даврзанандаи поёний [2, с. 22], тир [2, с. 22], ҷойи нишасти кулол

[2, с. 22], ҷойи погузори кулол [2, с. 22], ҷой барои лой [2, с. 22], ҷойи гузоштани зарфи тайёр [2, с. 22], миз [2, с. 24], тасмаи чархзанонанда [2, с. 24], тасмаи чархзаннадаи резинӣ [2, с. 24], ресмони шасти моҳидорӣ [2, с. 24], сими рубоб [2, с. 24], кундачаи ҷӯбин [2, с. 24], тугма [2, с. 24], асбобҳои асосии кулолгарӣ [2, с. 25], паргори ғафсиченкунанда [2, с. 25], ҳалқа [2, с. 25], халачӯб [2, с. 25], мӯйқалам бо обчинак [2, с. 25], қолабҳо [2, с. 25], сим [2, с. 25], обчинак [2, с. 25], исфанҷ [2, с. 25], ғафсиченкунак [2, с. 25], халачӯбҳои махсус [2, с. 26], шоначаҳои кулолгарӣ [2, с. 27], бигиз [2, с. 27], белча [2, с. 27] лой [2, с. 28], лойи борик [2, с. 28], маъдан [2, с. 28], лойи ғафс [2, с. 28], сирко [2, с. 29], ҷурғоти туруш [2, с. 29], зуволаи лой [2, с. 29].

в) истилоҳ ва ибора-истилоҳоти мансуби технологияи тайёр кардани зарфҳои сафолӣ дар дастгоҳи кулолгарӣ: якҷоякунии қисмҳои асосии зарф [2, с. 32], шаклҳои геометрӣ [2, с. 33], қутр ва цилиндр [2, с. 33], тарошидани маснуот [2, с. 37], башаклдарории маснуот [2, с. 37], коркарди лой бо мушт [2, с. 38], ҷойгиркунии масолах [2, с. 38], нишонагузори маркази гумбазшакли лой [2, с. 39], цилиндришакл кардани зарф [2, с. 39], буридани қисмҳои изофагӣ [2, с. 39], башаклдарории сатҳи таги кӯза [2, с. 39], васеъ кардани деворҳо, бо исфанҷ гирифтани намии даруни кӯза [2, с. 40], кашидани гарданаи кӯза [2, с. 40], буридани маснуоти тайёр бо сим [2, с. 40], хушкунии маснуоти тайёр то ҳолати сахтӣ [2, с. 40], сарозер ҷойгир кардани кӯзача бо ёрии лой [2, с. 40], тарошидани асоси кӯзача бо ҳалқа [2, с. 40], лойкунӣ [2, с. 41], ҳаммарказонӣ [2, с. 41], ба поён пахш кардани конус [2, с. 41], ҳаммарказонии конуси кӯтоҳқардашуда [2, с. 41], нишона кардан ба маркази гунбаз [2, с. 41], кашида дароз кардани цилиндр [2, с. 41], бо сим буридани маснуоти тайёр [2, с. 41], гузориши даст ва ангуштон [2, с. 41], пайкани [2, с. 47], пайдарпайии тарошидани асос [2, с. 48] ва ғ.

г) истилоҳ ва ибора-истилоҳоти мансуби ороиш ва намудҳои нақш дар рӯи зарфҳои сафолӣ: тобиш [2, с. 50], нақшқубӣ [2, с. 50], ҳаққокӣ [2,

с. 50], кандакорӣ [2, с. 50], пардоздихӣ [2, с. 50], хотамкорӣ [2, с. 50], ороиши турӣ-рахдор [2, с. 50], наққошӣ бо ангоб (лойи борики ранга) [2, с. 50], аноргул [2, с. 51], аштак [2, с. 51], барги бед [2, с. 51], бодом [2, с. 51], гулгулак [2, с. 51] ислимӣ [2, с. 51] каччак [2, с. 51] лола [2, с. 52], маҷнунбед [2, с. 52], райҳон [2, с. 52], себарга [2, с. 52], тоҷи хурус [2, с. 52], аждаҳо [2, с. 52], шӯршӯрак [2, с. 52], думи товус [2, с. 52], морпечон [2, с. 53], нохуни паланг [2, с. 53], чанги гунчишк [2, с. 53], оташ [2, с. 53], хашттарак [2, с. 53], гулбаст [2, с. 53], оба [2, с. 53], марза [2, с. 53], дойрача [2, с. 53], ҳайвонҳои афсонавӣ [2, с. 14], болу пар ва фуки ҳайвонҳои даранда [2, с. 14], барг [2, с. 13], хатҳои морпеч [2, с. 13], моҳӣ [2, с. 13], мурғобӣ [2, с. 13], кабӯтар [2, с. 13], паланг [2, с. 13], катиба [2, с. 13], гул [2, с. 15], гули довудӣ [2, с. 15], лола [2, с. 15], анор [2, с. 15], шер [2, с. 16], маймун [2, с. 16], ҳайвонҳои ҳаёли [2, с. 16] ва ғ.

д) истилоҳ ва ибора-истилоҳоти мансуб ба санъати ороиши амалӣ тавассути коркарди бадеии гилкориву кулолӣ ва аҷубасозӣ: ҳайкалчаҳо [2, с. 16], ҳайкалчаҳои одам [2, с. 60], шаддаи марҷон [2, с. 61], дев [2, с. 60], грифон [2, с. 60], кентавр [2, с. 60], аждаҳо [2, с. 60], мурғи ҳумо [2, с. 60], симурғ [2, с. 60], парӣ [2, с. 60], аспак [2, с. 16], хуштак [2, с. 16], куррача [2, с. 62], бузича [2, с. 62], баррача [2, с. 62], тойча [2, с. 62], шер [2, с. 62], гусфанд [2, с. 62], аспи шохдор [2, с. 62], ҳайкалчаи афандӣ бо хари худ [2, с. 62], Қорӣ ишкамба [2, с. 62], бой ва камбағал [2, с. 62], бедонабоз [2, с. 62], чӯпонбача [2, с. 62], доиразан [2, с. 62].

Аз шарҳу тавсифи истилоҳу ибораистилоҳоти зикршуда маълум гардид, ин намуди истилоҳот дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ як гурӯҳи муайянеро ташкил мекунанд. Як қисми истилоҳоте, ки дар боло зикр намудем, калимаҳои умумистеъмолӣ буда, дар соҳаи кулолгариву сафолгарӣ дар таркиби ибораву ҷузъҳои алоҳидаи санъати кулолгарӣ омада, ба сифати истилоҳ ба кор рафтаанд. Роҷеъ ба кадом ҳиссаи нутқ мансубият доштани истилоҳоти овардашударо тавачҷух намоем, миқдори зиёди онҳо ба исм марбутанд.

Ҳамин тавр, метавон ба хулосае омад, ки аксарияти истилоҳоти дар китоби мазкур ҷойдошта дар ҳоли ҳозир ба сифати ибораистилоҳоти исмиву феълӣ дар санъату хунари кулолгарӣ аз ҷониби кулолону сафолгарон истеъмол мегарданд.

Керамика **понятия и термины историко-культурного подхода**
(Омӯзиши мафҳумҳо ва истилоҳоти таърихиву фарҳанги санъати кулолӣ)
[136]

Асари мазкур саршор аз мафҳуми истилоҳоти кулолгарӣ буда, дар он роҷеъ ба истилоҳоти мансуб ба ташаккулу тақомули усулҳои коркарди маснуоти кулолӣ, шаклдиҳии маснуот ва ороиши зарфҳо маълумот дода мешавад. Дар маҷмӯъ 350 истилоҳи кулолӣ шарҳу тавзеҳ дода шудааст. Ҳар як усули таҳқиқ аз ҳадафу вазифаҳои мушаххас иборат буда, рисолати фарҳангшиноронӣ муаррихон, пеш аз ҳама, дар рушду тақомули истилоҳоти ва пешниҳод намудани шаклу маънии дурусти он, аз тарафи мутахассисони соҳа ба шумор меравад.

Аксарияти истилоҳоти фарҳанги мазкур дар қолаби ибора-истилоҳоти бисёҷузъа оварда шудааст, ки баъзе аз онҳоро дар зер шарҳ медиҳем: abstract images on vessel surfaces [136, с. 17], engobe coating of vessel surfaces [136, с. 17], collection of responses to questionnaire survey on local pottery production [136, с. 18], archaeo-pottery earthenware productions [136, с. 20], asbestos [136, с. 21], asymmetrical arch of contour's coat [136, с. 21], vessel's shape asymmetry [136, с. 22], mechanical (without coating) treatment of vessel surfaces [136, с. 23], Optical Binocular Microscopy [136, с. 24], bloodstone, ironstone, limonite, morass ore, bean-ore [136, с. 24], furrow smoothing as a technique of pottery decoration [136, с. 25], inconstant functional parts of vessel shape structure [136, с. 26], fan-shaped sticking as a technique of pottery making [136, с. 26], general systematics of pottery productions [136, с. 26], water permeability of vessel [136, с. 27], techniques employed for vessels' water-resistance augmentation [136, с. 28], external and internal aspects of pottery production culture [136, с. 29], drying and firing

shrinkage of vessels [136, c. 30], air fixing of pottery decoration [136, c. 31], beating as a technique of vessel surfaces treatment [136, c. 31], beating as a technique of pottery decoration [136, c. 32], beating as a technique of pottery making [136, c. 32], wrinkle beating, paddling as a technique of pottery decoration [136, c. 33], selection and preparation of pottery decoration area [136, c. 33], selection of pottery decoration tools and devices [136, c. 34], selection of general approach to pottery decoration [136, c. 34], pressing with ...ngers as a technique of pottery making [136, c. 36], air-drying of vessels [136, c. 36], thermal drying of vessels [136, c. 37], throwing as a technique of pottery making [136, c. 37], slip glazing of vessel's surface [136, c. 39], clay, claylike raw material [136, c. 40], mixing of various kinds of clay for pottery paste [136, c. 41], pottery workshop [136, c. 41], pottery tools and devices [136, c. 42], pottery technology [136, c. 43], pottery kiln [136, c. 43], potter's wheel [136, c. 45], potter's wheel: principle of expansion [136, c. 46], pottery production as a system [136, c. 48], hot (high-temperature) techniques of vessels' strengthening [136, c. 49], «lip» as a functional part of vessel structure [136, c. 50], graphic pottery decoration [136, c. 55], decoration and shape of vessel [136, c. 56], bottom of vessel [136, c. 68], digging of main plastic raw materials [69], broken stone temper [136, c. 74], capacity of vessel [136, c. 78], natural structure of vessel shapes [136, c. 78], roll or coil building as a technique of vessel construction [136, c. 81], smoothing as a technique of vessel surfaces treatment [136, c. 82], restricted shape of vessels [136, c. 83], «greening» as a technique of pottery decoration [136, c. 84], silty raw material [136, c. 87], tools for digging and treatment of plastic raw materials [136, c. 89], tools for shaping and surface treatment of vessels [136, c. 90], tools and materials for pottery decoration [136, c. 91], raw material [136, c. 95], china clay, kaolin clay, porcelain clay, porcelain earth; white clay [136, c. 95], pottery, ceramics, earthenware – керамика (сафол) [136, c. 95], pottery making, vessel construction [136, c. 103], parts of vessel shape structure [136, c. 103], contour of vessel shape [136, c. 104], bonfire devices for pottery firing [136, c. 106], frame (or skeleton) of vessel shapes [136, c. 107], low-melting iron clays [136,

c. 110], low movable vessels [136, c. 115], techniques of hand-and-wheel pottery making, techniques of wheeled pottery making, gault, clay marl [136, c. 116], movable vessels [136, c. 125], potter's skills and their structure [136, c. 126], non-decorated vessel surfaces [136, c. 133], unmixed pottery pastes [136, c. 137], foot of vessel [136, c. 138], low-temperature firing [136, c. 142], firing of vessels [136, c. 144], treatment of vessel surfaces [136, c. 151], refractory property of clays [136, c. 155], homogeneous collection of vessel shapes, concept, levels, criteria [136, c. 156], support of vessel [136, c. 158], organic tempers in pottery paste [136, c. 162], vessel axis [136, c. 168], unrestricted shape of vessels [136, c. 171], oven devices for pottery firing [136, c. 171], stove devices for pottery firing [136, c. 177], clay plasticity [136, c. 178], «shoulder» as a functional part of vessel structure [136, c. 180], turn-table for pottery making [136, c. 181], hollow body of vessel [136, c. 186], «brachium» as a functional part of vessel structure [136, c. 189], vessel strength [136, c. 200], dustlike natural sand in clay [136, c. 200], «regions» and «places» for digging of main plastic raw material [136, c. 205], firing regimes, techniques of firing process [136, c. 208], carving (cutting) as a technique of pottery decoration [136, c. 208], argillite, shale, clay-slate [136, c. 220], boundary body of vessel – танай зарф [136, c. 248], terra-sigillata [136, c. 250], china, porcelain – фарфор [136, c. 259], faience ware [136, c. 260], mould – шакл [136, c. 260], shape of vessel [136, c. 261], grog temper, broken sherds, chamotte [136, c. 285], animal's wool and hair as a temper in pottery paste [136, c. 286], neck as a functional part of vessel's structure [136, c. 287].

Картинный археологический словарь (Фарҳанги бостоншиносии тасвирӣ) [188]

Фарҳанги мазкур ба қалами Н.Ф. Саввониди мансуб буда, дар он 26 ҷадвал бо 607 истилоҳ дар шакли тасвир ва 2324 ибораистилоҳ бо ду забон – англисиву русӣ ҷой дода шудаанд. Қисме аз фарҳанги мазкур, ки фарогири истилоҳоти кулолгарӣ аст, луғоту истилоҳоти соҳаи мазкур вобаста ба роҳу усули кулолгарӣ, таҷҳизоти кулолгарӣ ва маводу ашёҳои

барои истехсоли кулолгарӣ истифодашаванда гурӯҳбандӣ гардидаанд. Микдори умумии истилоҳоти мансуби кулолгарие, ки дар фарҳанги зикршуда омадааст, 138 адад истилоҳу истилоҳ-ибораҳои меҳварӣ ва 150 адад истилоҳу ибора-истилоҳоти иловагиро ташкил медиҳанд.

Таъкид бояд намуд, ки муаллиф истилоҳоти кулолии забони англисиро ба гурӯҳҳои мухталиф дастабандӣ намудааст, ки дар зер мо аз онҳо ёдовар мешавем:

1. **Истилоҳоти истехсоли маснуоти кулолӣ.** Ин гурӯҳи истилоҳот фарогири силсилаистилоҳот буда, дар байни чузъҳои он алоқаи луғавию маъноӣ дида мешавад, яъне, нахуст истилоҳмеҳвари сода омада, баъдан, дар асоси он истилоҳҳои сохта, мураккаб ва таркибӣ ҷой доранд: **hand - forming the pot by coiling technique** – башаклдарории дастии зарф бо истифода аз техникаи тофтабандӣ [188, с. 42]; **pot modeling on the revolving platform or turntable** – ба шаклдарории зарфҳо дар мизи кулолии даврзананда [188, с. 42]; **pot modeling on the hand-driven pottery wheel** – шакл додани зарф дар чархи кулолии дастӣ [188, с. 42]; **spindle** – тири чархи кулолӣ [188, с. 42]; **socket** – чарх [188, с. 42]; **pot fashioning on the kick wheel** – сохтани зарф дар чархи поякии кулолӣ [188, с. 42]; **engobe coating** – бо ангоб рӯйпӯш кардан, ангоб молидан [188, с. 42]; **vase-painting** – нақшу нигор ва ороиши зарфҳо [188, с. 42]; **pottery firing without a kiln (pottery is surrounded by light fuel)** – пухтани маснуоти кулолӣ бидуни кӯра (маснуоти кулолӣ дар мобайн гузошта шуда дар гирди он барои пухтан оташ афрӯхта мешавад) [188, с. 42]; **bonfire firing** – пухтани сафол дар оташ (зарфҳои дар ҳарорати паст пухташуда) [188, с. 42]; **pottery firing in a two-stage kiln** – пухтани зарф дар хумдонҳои дукабатаи кулолӣ [188, с. 42]; **cover** – сарпӯши зарф; **stoking tunnel** – даҳони оташдон [188, с. 42]; **firing chamber** – дилаки зарфпазӣ [188, с. 42]; **pierced floor** – фарши шамолкашӣ [188, с. 42]; **staking chamber** – дилак; қисми дохилии кӯра барои гузоштани сафолот [188, с. 42]; **venthole** – сӯроҳии ҳавотозакунӣ [188, с. 42]; **spy-hole** – сӯроҳӣ барои назорати раванди омодашавии маснуоти сафолӣ [188, с. 42];

tripod kiln spacer – курсии сафолии сепоя [188, с. 42]; **pottery sales** – фурӯши маснуоти сафолӣ [188, с. 42]; **ceramic production** – истеҳсоли маснуоти кулолӣ [188, с. 42]; **area** – макон, қитъа [188, с. 42]; **pottery-making area** – макони машғул шудан ба истеҳсоли маснуоти кулолӣ [188, с. 42]; **assemblage** – комплекс [188, с. 42]; **ceramic or pottery** – комплекси сафолӣ [188, с. 42]; **basin** – зарф, ҳавз, обанбор, маҳзани об [188, с. 42]; **settling - of a potter** – таҳшинчо барои кулолгар, таҳшинкунак (барои гил) [188, с. 42]; **body** – тана, бадана [188, с. 42]; **bag-shaped body of vessel** баданаи барҷастаи зарф [188, с. 42]; **low body of vessel** – канораи пасти зарф [188, с. 42]; **mushroom-shaped body of vessel** – танаи занбӯруғшакли зарф [188, с. 42]; **bowl** – коса [188, с. 42]; **flat-based bowl** – косаи зераш ҳамвор; **deep sraight sided bowl** – косаи чуқур бо паҳлӯҳои рост [188, с. 42]; **squeezed-out juice bowl** – коса барои шарбат; **bowl with lips on the rim to accomodate the lid** – косаи паҳлӯҳояш ҳамвори сарпӯшдор [188, с. 42]; **flat-footed base bowl** – косаи зераш ҳамвори поякдор [188, с. 42]; **handleless hemispherical bowl** – косаи бедастаи нимдаврашакл [188, с. 42]; **lustre-ware bowl** – косаи кандилшакл [188, с. 42]; **mould-made bowl** – косаи ороишдодашуда [188, с. 42]; **open mixing bowl** – косаи барои омехтани чизе, истифодашаванда [188, с. 42]; **ordinary household bowl** – косаи дар рӯзгор истифодашаванда [188, с. 42]; **perforated bowl** – косаи сӯрохидор [188, с. 42]; **round-sided bowl** – косаи паҳлӯҳояш доирашакл [188, с. 42]; **straight-sided bowl** – косаи паҳлӯҳояш рост [188, с. 42]; **tripod footed bowl** – косаи сепоякдор [188, с. 42]; **break** – тарқиш [188, с. 42]; **clay** – гил, хок [188, с. 42]; **impermeable clay** – гили ғафс, гили мустаҳкам [188, с. 42]; **clay tempered with rock** – гили бо чинсҳо омехта (дар мисоли гили бо санг омехта) [188, с. 42]; **untempered clay** – гили бе кум [188, с. 42]; **sand-tempered clay** – гили кумдор [188, с. 42]; **purification of clay** – тоза кардани гил [188, с. 42]; **shrinkage of clay** – фишор додани гил [188, с. 42]; **firm semi-dry or leather-hard – surface clay** – гили мустаҳками нимхушк ё ба талаботи мусаҳкамии рӯи гил ҷавобгӯ [188, с. 42]; **poorly or**

well levigated clay – гили суст ё хуб тахшинкардашуда [188, с. 42]; **unbaked clay** – гили хом (нопухта).

2. **Истилоҳоти мансуби маснуоти сафолоти давраи юнониву римӣ. Graeco-Roman pottery греко-римская керамика** Ин гурӯҳи истилоҳотро воҳидҳои луғавие ташкил медиҳанд, ки ҳамчун вомвожаҳои юнониву римии дар таркиби луғати забони англисӣ маҳфузанд ва то имрӯз ба таҳаввули шакливу маъноӣ кам дучор гаштаанд. Бархе аз ин истилоҳот муодили тоҷикии худро надошта, бо гунаи русиашон истеъмол мегарданд: **amphora** – амфора [188, с. 44]; **alabastron (pi. alabastra)** – алибастр [188, с. 44]; **krater or crater (pi.krateres)** – навъе аз косаи калон [188, с. 44]; **stamnos (pi. stamnoi)** – стамнос [188, с. 44]; **salt-cellar** – намакдон [188, с. 44]; **pelike (pi. pelikai)** – амфораи даҳонфарох [188, с. 44]; **aryballos (pi. aryballoi)** – арибал [188, с. 44]; **pyxis (pi. pyxides)** – пиксида [188, с. 44]; **lebes** – лебес [188, с. 44]; **beaker, goblet** – чом [188, с. 44]; **stemmed dish** – косаи почадор [188, с. 44]; **pinax** – табақ [188, с. 44]; **«Megarian» bowl** – косаи «Магерианӣ» [188, с. 44].

Чи тавре ки аз тавсифи луғоту истилоҳоти фарҳанги мазкур маълум гардид, миқдори зиёди онҳоро истилоҳоти таркибӣ ё истилоҳ-ибора ташкил медиҳад.

Он осори таърихӣ этнографӣ, ки дар қаламравӣ Осиёи Марказӣ ва Британияи Кабиру ИМА таълифу тадвин гардидаанд, фарогири маводи зиёде буда, аз забоншиносону истилоҳшиносон тақозо менамояд, ки ба вижагиҳои забонии онҳо тавачҷуҳи беандоза зоҳир намоянд.

Гончарное производство Средней Азии (Истеҳсоли маснуоти кулолии Осиёи Миёна) [95]

Яке аз асарҳои таърихӣ мардумшиносии мондагоре, ки моро бо вижагиҳои решашиносӣ, сохторӣ, луғавию маъноӣ ва корбурди ошно месозад «Гончарное производство Средней Азии» унвон дошта, муаллифи он муаррих ва мардумшиноси беназир Е. М. Пещерева ба шумор меравад.

Асари мазкур саршору лабрес аз истилоҳоти кулолгарӣ буда, муаллиф ҳар як истилоҳро аз нигоҳи истеъмолаш дар ин ё он минтакаи тоҷикнишини Осиёи Марказӣ бо дар назардошти лахчаву гӯйишҳои забони тоҷикӣ шарҳу тавзеҳ додааст. Масалан, ҳунармандзаноне, ки ба тайёр намудани зарфҳо машғул буданд, ҳамчун **занақои кӯзаросткун** ва заноне, ки кӯзаву маснуоти кулолӣ месохтанд, дар манотиқи мухталиф ва алалхусус шаҳрҳо ҳамчун **кулол** маъруф буданд, ки ҳарду воҳиди луғавии зикршуда яке ба сифати ибора-истилоҳи **занақои кӯзаросткун** ва дигаре чун истилоҳи «**кулол**» истеъмол мегардиданд. Ҳамзамон, ду воҳиди ишорашуда барои пайдоиши истилоҳҳои **кӯзаросткунӣ** ва «**кулолӣ**» замина гузошт, ки яке исми амал ва дигари сифат ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, асари мазкур аз якҷанд бобу зербоб иборат буда, истилоҳу ибораистилоҳоте, ки дар бархе аз онҳо ҷой доранд, мо дар зер тавсиф менамоем.

Боби якум «Места распространения женского гончарного производства и условия его бытования» (Макони истеҳсоли саноати кулолии аз тарафи занон тайёршаванда ва шароити нигоҳдошти он) номгузорӣ шуда, дар он истилоҳу ибораистилоҳоти зерин шарҳу тавзеҳ дода шудаанд: кумбузҷӣ (аз кумбуз – кӯра барои пухтани маснуот + ҷӣ суф. з. уз. иҷроқунанда) [95, с. 20]; кулла (қосаи паҳлӯҳояш рост) [95, с. 20] калла (дар Яғноб қосаи паҳлӯҳояш ростро чунин меноманд) [95, с. 20] хок [95, с. 21] хокканак (мақони бадаст овардани хоки кулолӣ) [95, с. 22] сурҳак (навъи сурҳчатоби гил) [95, с. 22] кабутак (рег) [95, с. 22] сиёҳ (як навъи хоки кулолӣ) [95, с. 23] зард (навъе аз гил) [95, с. 23].

Боби дуюм «Техника изготовления посуды и связанный с ней рабочий инвентарь (технологияи тайёр намудани зарфҳо ва асбобу анҷоми ба он алоқаманд)» ном дошта, фарогири истилоҳ ва ибора-истилоҳоти зерин аст: тасма (ба ҳолати резинӣ, яъне ёзанда ё часпанда омадани гил) [95, с. 25] лойхона (мақони омадасозӣ ё тайёркунии лой (гил)) [95, с. 25] найча (чӯбчаи аз қамиш сохташуда) [95, с. 28] тавок

(табақи чуқури чӯбин) [95, с. 28] гила (қисмии поёнии зарф) [95, с. 29] деворча (навардчаҳои хурди гил) [95, с. 29] киттак (кӯзаи сохтанаш ба охир нарасидаи то гардан сохташуда) [95, с. 29] гардан (гарданаи зарф) [95, с. 29] даста (дастай зарф) [95, с. 29] лойовча (моеъи аз гил тайёршуда, ки бо латта ба рӯи зарф мемоланд) [29] лойоб//лойоба (гили бо об омехтаи моеъ) [95, с. 30] лисик (тахтачаи борики комилан суфта, ки тақрибан 10 см. дарозӣ ва 4 см. паҳноӣ дорад) [30] биникӣ (лаълича) [95, с. 30] тахта (лавҳа барои ҳамвор кардани навардчаҳои гилӣ) [95, с. 30] хамиртахта (тахта барои хамиркунӣ) [95, с. 33] дарозак (асбоб барои суфтакунии беруни зарф) [95, с. 34] қошук (асбоб барои коркард кардани зарф) [95, с. 34] гардагардонак (чӯбча барои шакл додани чумакчаҳо ва гарданачаҳои зарф) [95, с. 34] хумб (макони пухти маҳсулоти кулолӣ, ки аз тарафи бошандагони Яғноб чунин номгузорӣ шудааст) [95, с. 40] сӯз (истилоҳи ифодакунандаи ҷойи пухтани маснуоти кулолӣ, ки мардуми ноҳияҳои Қаротегин ва Файзобод чунин ном мебаранд) [95, с. 40] пер//пур (дар Вахш) [95, с. 40] пермонӣ (дар Сари Шухон ва Қаротегин раванди пухтани зарфҳои кулолӣ бо ин истилоҳ номгузорӣ шудааст) [95, с. 41] сохиби пер (зане, ки маснуоти сафолӣ ва кулолиро дар кӯра мепазад) [95, с. 41] тахпурӣ (маҳсулоте, ки бо он оташ барои пухтани зарф гиронда мешавад, мисол: саргини чорво) [95, с. 41] даҳонгирӣ (қисмати сохтани гарданаи зарф) [95, с. 38] гӯшик (дастай зарф) [95, с. 38] нулук (чумаки зарфи барои шустушӯ истифодашаванда) [95, с. 39] зардак (як аз навъҳои гил барои дар рӯи зарф молидан) [95, с. 39] сурхак (як навъи гил ба монанди зардак) [95, с. 39] санги сурх (санги ороишӣ барои маснуот) [95, с. 39] парварда (раванди пур кардани сӯрохичаҳои зарф баъд аз пухтан) [95, с. 43] това (сангҳои борики ба таври покизақорона коркардшудаи даврашакл) [95, с. 44].

Боби сеюм «Состав, назначение и формы сосудов» (Таркиб, вазифа ва шаклҳои зарфҳо) ном дошта, дар он истилоҳҳои зерин шарҳу тавзеҳ ёфтаанд: кӯза (зарф барои овардан ва нигоҳ доштани об дар хона) [95, с.

48] калла (кӯза дар лаҳҷаи Яғнобӣ) [95, с. 48] кӯзаи овёри (дар Қаротегин ва Файзобод кӯзаро чунин ном мебаранд) [95, с. 48], нимкӯза (кӯзаи ҳаҷман хурдтар) [95, с. 50] кӯгача (кӯзаи хурд) [95, с. 50], қилқилак (зарф дар шакли каду, ки онро мардуми Қаротегин истифода мекунанд) [95, с. 53] қилқилиӣ (кӯзаи кадушакл, ки дар Сари Хосор сохта мешавад) [95, с. 53] гардамрутак (кӯзачаи доирашакли қадпастак бо дастачаи дарози гирд) [95, с. 53] мошинг (кӯзача барои бурдани оби нушиданӣ ба сахро дар айёми кишту кор, ки дар деҳаи Сари Шухон чунин ном гирифтааст) [95, с. 56] мурғобӣ (номи кӯзачаҳои обнӯшӣ дар Қаротегин ва Файзобод) [95, с. 56] гургак (номи кӯзачаи обнӯшӣ дар Вахш) [95, с. 56] пастнулук (кӯзачаи обнӯшии кӯдакон, ки танаи даврашакл, ки гарданаи фарроҳ ва чумаки паст доранд) [95, с. 57] обхӯрак (пиёлаҳои паҳлӯҳояш рости зераш ҳамвор) [95, с. 57] ғидора (қадах – пиёлаи нимдаврашакли кунҷҳояш рости дорои поякҳои паст) [95, с. 58] калиқдора (пиёлаи дорои девораҳои даврашакл ва зераш паҳн) [95, с. 58] сафчук (пиёлаҳои дар шакли хеле дағалтар тайёршуда) [95, с. 58] тумча (кӯзача барои нигоҳ доштани об) [95, с. 59] сархум (тумча барои нӯшидани об) [95, с. 59] сархуми тумчаи обхӯриӣ [95, с. 59] хурма(зарфи ширчӯшӣ бо гарданаи васеъ ва ду дастаи наонқадар калон) [95, с. 60] хурмача (хурмаи ҳаҷман хурдтар) [95, с. 60] хурмаи ширбарӣ (хурма дар Сари Шухон) [95, с. 60] гӯшик (номи дастаи кӯзаи шарбарӣ дар Сари Шухон) [95, с. 60] каллаки хамирмоягириӣ (зарф барои хамиркунӣ) [95, с. 61] кулла (зарф барои нигоҳ доштани шир, Яғноб) [95, с. 61] чаҳдег (зарфи равғанчудокуниӣ) [95, с. 65] чаҳдегча (зарфи равғанчудокунии нисбат ба чаҳдег хурдтар) [95, с. 65] якгова (зарфи равғанчудокуние, ки барои шири як гов пешбинӣ шудааст) [95, с. 66] дугова (зарфи равғанчудокуниӣ барои шири ду гов) [95, с. 66] сегова (зарфи равғанчудокунии ҳаҷман калон) [95, с. 66] дегчаи молдушӣ (дегча барои чӯшидани чорво) [95, с. 66] якдаста (зарфи даврашакли гарданаи фарроҳ барои нигоҳ доштани шир) [66] дугуша (зарфи дорои ду даста ва гарданаи васеъ, барои пухтани хӯрок, дег) [95,

с. 67] чоргуша (зарфи гарданааш васеъи дорои чор дастаи ба канораҳояш часпонидашуда барои пухтани хӯрок) [95, с. 67] манғича (зарфи гарданвасеъ бо як даста, ки муродифи “**якдаста**” аст) [68] сарпӯш (зарфи даврашкли гилин барои пӯшонидани даҳони кӯра) [95, с. 69] сарпӯши дег [95, с. 69], сарпӯши дегдун [95, с. 69] офтоба / офтова (зарф барои шустани даст, ҳамчунин барои нӯшидани об истифода мешавад) [95, с. 70] дастшӯй (зарфи гилин, ки ҳангоми шустани даст бо офтоба вазифаи тағораро иҷро мекунад) [95, с. 71] чаламчӣ (муродифи дастшӯй) [95, с. 71] таштак (зарф барои шустани либос ва шустани сару тан) [95, с. 72] тағора (муродифи таштак) [95, с. 72] таштакча (зарфи ҳаҷман хурд, ки вазифаи тағораро иҷро мекунад) [95, с. 72] чироғдон (зарф барои гузоштан дар зери шамъ, ки дар Яғноб аз тарафи занҳо сохта шудааст) [95, с. 74].

Боби чорум «Орнамент на посуде» (Нақшу нигор дар зарф) унвон дошта, дар он истилоҳҳои зерин шарҳу тавзеҳ ёфтаанд: ало-було (зарфе, ки дар он изи дасти кулолон барои чашм нарасидан ба хунарашон махсус гузошта мешуд) [95, с. 81] нақшинак (ороиши рӯйи зарф, ки ба чашмак монанд аст) [95, с. 84] мӯҳра (шабаи барои ороиши зарфҳои махсус истифодашаванда) [95, с. 85] туморча (овезаи дар рӯйи зарф ҳамчун ороишот истифодашуда) [95, с. 86] бишак (ороишоти барҷастаи рӯйи зарф, ки маъмулан дар кӯзачаҳои хурд истифода мешуданд) [95, с. 86] тугма (ороишоти рӯйи зарф, ки ба тугмаи паҳн монанд аст ва онро одатан дар дастаи зарф мечаспонанд) [95, с. 86] каччак (ороишоте, ки қисми поёнии танаи зарфро тавассути рахҳои печутобдори шилшиламонанд оро медиҳад) [95, с. 90] гунчишкак (ороишоти монанди барги гул, ки дар қисми болои танаи зарф кашида мешавад) [95, с. 90] кучқорак (ороишот дар шакли рахҳои печутобдори дутарафа) [95, с. 98] мор (як қисми нақшу нигор дар шакли мавҷ ва ё хати пурпечутоб) [95, с. 102] морғалтунак (нақшу нигор дар шакли расми мор) [95, с. 102] сурати мор (муродифи морғалтунак) [95, с. 102].

Керамика Таджикистана XX-XXI веков (Сафолоти Тоҷикистон дар асрҳои XX-XXI) [92]

Асари мазкур ба қалами муаррих Б. Одинаев марбут буда, дар он масъалаҳои таърихи пайдоиши маснуоти кулолгарӣ таҳлилу баррасӣ мешавад. Асар аз се фасл иборат буда, фасли якуми он ба таърихи истеҳсоли маснуоти сафолии Тоҷикистон дар нимаи аввали садаи XX, фасли дуюм ба асосҳои таърихии ташаккули санъати кулолгарии тоҷик дар нимаи дуюми садаи XX ва фасли сеюм бошад ба санъати кулолгарии тоҷик дар интиҳои садаи XX ва ибтидои садаи XXI бахшида шудааст.

Муаллиф асарро бо пайдоиши санъати кулолгарӣ ва маснуоти аз хоку гил тайёршуда, ки ҳамчун ниёзи муҳимми мардум ба шумор мерафт дар асоси сарчашмаҳои то замони китобати асар шарҳу тавзеҳ додааст.

Асари мазкур саросар аз вожаву калима, ибора ва истилоҳу ибора-истилоҳ иборат буда, шарҳу тавзеҳи вижагиҳои забони онҳо аз аҳаммият холӣ нахоҳад буд. Ҳамин тавр, он истилоҳоте, ки ба санъати кулолгарӣ, таҷҳизоте, ки аз он маснуоти кулолӣ тайёр мешавад ва истилоҳҳои вобаста ба соҳаи кулолгарӣ, ки дар китоби ишорашуда дарҷ ёфтаанд аз нигоҳи сохтор ба якҷузъаву бисёрҷузъа чудо намуд.

Истилоҳоти якҷузъа. Ин гурӯҳи истилоҳот дорои танҳо як воҳид буда, баёнкунандаи мафҳумҳои ба ҳунари кулолгарӣ (шустагарӣ, рехтагарӣ, качкорд, хачик, ранг, оҳанпуки) [92, с. 102] мансуб буда, маснуоти аз хоку гил ва сафол истеҳсолшуда (коса, кӯза, пиёла, офтоба, чувоз, мурғобӣ (зарф дар шакли паранда) [92, с. 43], тавоқ, хурмача (зарф барои чӯшидани чорво ё нигоҳ доштани мойёот), дугӯша, шокоса, тағора, чинӣ, испеч, чуша, қалами, харрот, чизма, басма, гирех [92, с. 45], хуштак, аспак, аждаҳо [92, с. 46], тавлак, тутӣ, [92, с. 47], чонварнусха [92, с. 45], хоки сурх, чоройнак, гулоб [92, с. 67], шер, маймун, хуштак [92, с. 68], қолиб, табак [92, с. 70], якдаста, мурғобича [92, с. 72]), тасвираҳои дар маснуоти кулолӣ аксёфтаро (абр, [92, с. 46], қаламӣ, мӯйқалам [92, с. 45], басма, гулоб) ифода мекунанд. Аз шарҳи истилоҳоти зикршуда маълум

гардид, ки аксарияти онҳо дар соҳаи кулолгарӣ истеъмол мегарданд. Аз лиҳози мансубият ба ҳиссаҳои нутқ қисми зиёди истилоҳоти овардашуда исми моддӣ буда, дар таркиби ибора ва ҷумла хусусияту аломати истилоҳии онҳо ҳувайдо мегардад. Илова бар ин бархе аз истилоҳоти якҷузъаи зикршуда аз лиҳози таркиби морфологӣ ба сода (хурма [92, с. 45], лух [92, с. 102],), сохта (чоргӯша [92, с. 43], ялғончӣ [92, с. 45], мусича [92, с. 47]) ва мураккаб (мӯйқалам [92, с. 45], гилбутта [45], лойхона [92, с. 102]) чудо шуда, басомади арабӣ, русӣ ва ўзбекӣ доранд.

Истилоҳоти бисёрҷузъа. Пайдост, ки ин навъи истилоҳот аз ду ва ё зиёда ҷузъи мустақил иборат буда, яке ба дигаре ба воситаҳои мухталифи алоқаи наҳвӣ (пайваст ва тобеъ) пайваст мешаванд: замини каланднахурдагӣ (макони ба даст овардани хоки махсус барои истеҳсоли маснуоти кулолӣ), ҷонварнусха [92, с. 45], дукни-коса (косаи ҳачмаш калон) [92, с. 48], абри баҳор (нақше, ки дар рӯи зарфҳои сафолӣ ҳамчун ороишот истифода мешавад) [92, с. 46], косачаи чойхӯрӣ-пиёла, косачаи панчарадор [92, с. 205].

1.4. Таҳлили решашиносии бархе аз истилоҳоти меҳварии соҳаи кулолӣ дар забонҳои муқоисашаванда

Дар ин қисми рисола, мо зарур мешуморем, ки бархе аз вожаву истилоҳоти калидии соҳаи кулолиро аз нигоҳи решашиносӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор диҳем:

Муаллифи «Фарҳанги Доро» дар асараш истилоҳи «гил»-ро аз нигоҳи решашиносӣ чунин шарҳу тавзеҳ додааст: «**ГИЛ** - наҳ. *gil* гил; сак. хут. *grīha* - гил; осии дигорӣ *äryä* гил; эр. *älyg*; *йидг. yäräi*, *yuroi* замин, хок; язг. *yäruy* гил; ҳ. авр. *glei-*, решаи *gel* - часпидан; ло. *glū-t-*; ирл. бостони селтӣ *glenim* часпидан; анг. кҳн *clæg* гил; ол. улёи кҳн *klenam* часпидан; ис. р. *glej* гил, *glina* гил; суз. *yr'у {yar (ë), yirë}* гил, сафол; язг. *yirëk*; ю. *Glia*; р. *глина* гил; ил лойқа; омезаи хоку об, ки часпанда аст ва бо мурури вақт саҳт ё хушк мешавад; дар гуф. тоҷ. лой» [180, с. 179]; дар Фарҳанги

тафсирии забони тоҷикӣ бошад ин истилоҳ ба таври зайл тавзеҳ ёфтааст: «**гил** – хоке, ки бо об омехта шудааст, лой; хоки сахт ва хушк; **гили ба оташ тобовар** *ниг.* **гилмоя**; **кори гил** корҳои марбут ба хок (аз қабилӣ хандақ кандану хок кандан, лой кардан ва ғ.); **гил задан** бо лой маҳкам кардан; **гил кардан** лой тайёр кардан; маҷ. хоку туроб, турбат; **гили арманӣ** // **гили сурх** гиле, ки барои шустушӯ мисли собун истифода мебарданд; ◇ **гили одам** хоке, ки тибқи ривоятҳои динӣ Одам аз он сохта шудааст» [192, с. 320]; «**гилкор** (сохт.) (*и. м.*) шахси дар сохтмон ихтисосманд ба корбурди гил; устои гилкор, лойгар» [180, с. 180]; муаллифони фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ бошад ба истилоҳи **гилкор** чунин шарҳу тавзеҳ додаанд: «**гилкор** – коргари бинокор ва устое, ки дар сохтану таъмири биноҳо бо гилу лойю хишт кор мекунад, банно» [192, с. 320]; «**гилкорӣ** – шуғл ва касби гилкор; корҳои андова кардан, лой кардану девор задан ва хишт мондан дар бинокорӣ; **гилкашӣ** амали бурдану овардани гил, кори гилкаш» [192, с. 320]; **гиландова** – (*с. м.*) андоваи зинатӣ; гуландова [108, с. 179]; **гилмола** – (*и. м.*) андова, гиландова [180, с.180]; «**гилмолӣ** – амали молидани гил ба чизе барои покиза ва тоза кардани чизе ё пӯшондан ва рӯпӯш кардани девор, андова кардан; **гиландуд** бо гилу лой андовашуда, бо гил пӯшида» [192, с. 320]; **гуландова** [= **гиландова**] (гул+андова *аз мас. андовидан*) (*и. м.*) 1. гиле барои андовидан, ки бо омезаи гули қаҳ (*қаҳмайда ё гарди қаҳ*) омода мешавад. 2. андоваи зинатӣ ва ороишии деворҳои хона, ки бо истифода аз хоки зард ё сурхи гилаш ширадор ва гули қаҳ анҷом меёбад [180, с. 190]; «**гилмоя** – гили оташбардор, гили ба оташ тобовар» [192, с. 320]; «**гилҳок** *хим.* оксиди алюминий, ки як навъ моддаи сафеди кристаллӣ аст» [192, с. 320]; Агар вожаи «гилӣ» дар «Фарҳанги Доро» ҳамчун «**гилӣ** [= **гилин**] [*суг. буд. yr'uk(') {yrīk, yīrēk}*] гилӣ, сафолӣ; *хораз. yr'h; хут. grīha; яғн. yīrēk*] он чи сохта аз гил бошад; лойин» [180, с. 179] тавзеҳ ёфта бошад, пас, мурағатибони «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» вожаи мазкурро дар чунин шакл шарҳ додаанд: «**гилин** [= **гилӣ**] 1.

гилдор, гилолуд. 2. аз гил сохташуда, хокӣ: кулбаи гилин, хонаи гилин» [192, с. 320] «*ду кӯзаи гилӣ... бисёр ҷолиб мебошад*» [37, с. 635]; «гилнок олудаи гил, лойнок, лойолуд; **гилоба** хоки обомехта, лойоба; **гилолуд** олуда ба гил, лойолуд; гилнок: **оби гилолуд**» [192, с. 320]; **кахгил** [= кохгил] (*и. м.*) гили кахрезадор барои андовидани деворҳо; кохгил, кахреза гили андовидаро аз кафидан нигоҳ медорад [180, с. 403].

Чи тавре ки аз тавсифи решашиносии истилоҳоти зикршуда маълум гардид, решаи аксарияти онҳо аз вожаи умумиистеъмолии «**ГИЛ**» ва дигар ҷузъҳо сохта шуда, ба сифати истилоҳ дар низоми истилоҳоти кулолӣ истеъмом мегарданд.

Шарҳу тавзеҳи истилоҳи **кулол** низ дар фарҳангу луғатномаҳо яқсон набуда, дар ҳар як фарҳанг тавзеҳи он бо услуби хос баён гардидааст, масалан дар Фарҳанги Доро «**кулол** [*санс. kúlāla* кулолӣ] (*и.*) ҳунарманде, ки фаровардаҳо ва зарфҳои сафолӣ созад; кулолгар, сафолгар, сафолпаз, кӯзагар, косагар, фаххор, кулолӣ» [180, с. 430] «*«Маҳорати кулолҳо низ ба дараҷаи баланд мерасад»* [37, с. 43] шарҳ дода шуда, муаллифони фарҳанги Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ ба ин истилоҳ тавзеҳоти зеринро пешниҳод кардаанд: «**кулол** – ҳунарманде, ки кӯзаву коса ва дигар зарфҳои сафолӣ месозад, кӯзагар» [192, с. 632]; **кулолгар** пешаи кулол ё кулолгар [Доро 430]; **кулолӣ** (*с. нис.*) мансуб ба кулолгарӣ: «*асбоби кулолӣ; чизу чораҳои кулолӣ* [180, с. 430]; «**кулолӣ** – шуғл ва касбу ҳунари кулол; сохтан ва дар кӯра пухтани зарфҳои сафолӣ» [192, с. 632]; «**кулолхона** – дӯкони кулол, ҷои кулолгарӣ» [192, 632].

Яке аз истилоҳҳои меҳварие, ки аз нигоҳи решашиносӣ аз забони санскритӣ (ҳиндӣ) дар шакли **kúlāla** маншаъ гирифтааст, ин воҳиди луғавии **кулол** буда, барои сохтани силсилаистилоҳҳо замина мегардад, ба монанди: **кулолгар, кулолгарӣ, кулолӣ**.

Истилоҳи содаи «**кӯза**» дар Фарҳанги Доро аз нигоҳи решашиносӣ чунин тавзеҳ ёфтааст: «**кӯза** *сак.хут. kūysa* кӯза, сабӯ, а. **kūz**, чамъ:

kivazah; сур.*kwz*; ар. қарзӣ *kouž*; уйғуриши қарзӣ *küzäč*, ормурӣ *kuzälī*; нарочӣ *kīzarē* зарфи об; ҳ. авр., *reshai keub, keu-*, ю. *kéwos* чом, коса (и.) зарфи гарданборик ва дастадори сафолӣ бо даҳанаи танг, сабӯ» [180, с. 439]; Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ бошад истилоҳи «кӯза»-ро ҳамчун – зарфи сафолин ё мисини дастадор ва гоҳо бедаста барои об ва моеъоти дигар, шарҳ додааст [192, с. 640]»; **кӯзагар** (и. м.) он ки кӯза месозад: **кулол** [180, с. 440]; **кӯзагар** – *кӯзасоз, кулол* [192, с. 640]; **кӯзагарӣ** 1. касбу шуғли кӯзагар. 2. устохонаи сафолпазӣ [192, с. 640].

Решаи истилоҳоте, ки зикрашон рафт, вожаи умумиистеъмолии «кӯза» дар шаклҳои мухталиф ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст.

Ҳамин тавр, дар зер мо аз он истилоҳоте ёдовар мешавем, ки аз лиҳози вижагии решашиносашон ба вожаи асили тоҷикӣ марбутанд, ба монанди: **лойгар** 1. касе, ки **лой (гил)** омода мекунад; лойкор, гилкор. 2. он ки ба девор лой мезанад [180, с. 505]; **мола** (мол аз мас. молидан+а пасв.) (и.) абзори гилкорон, ки бо он каҳгил ё гачро ба девор биандованд; андова. [180, с. 564]; «**дӯлча**: 1. зарфи чармин, ки машкобон бо вай дар машк об мерехтанд. 2. зарфи филизии обгирӣ, обрезӣ, обгардонӣ ва обнӯшӣ; обгардон» [180, с. 297]; **лабдаста** – кӯзаи хурди дастадор; *кӯзача* [180, с. 479]; **мундӣ** [= *манда*] кӯзаи дасташикаста [180, с. 577]; «*Одина... мундиш обро ёфта, аз вай чанд каф об гирифта ба рӯи модаркалони худ зад*» [207, с. 72]; **андова** (и.) 1. белчаи гилкорон, ки бо он каҳгил, лой ва гачро ба девор ё бомҳо молида ва ҳамвор кунанд; мола. 2. гил, лой ва гачи андовида дар бому деворҳо. 3. амали гилкорӣ ё гачкорӣ [180, с. 33]; **бел** (и.) абзори оҳанин ва паҳнест бо дастаи дарози чӯбин, ки бо он корҳои заминкобӣ, побели замин барои кишт, хокбардорӣ, гилкорӣ ва ғ. анҷом меёбад [180, с. 86]; «*Белзанон бар рӯи белҳои худ хаамири қиёминро бардошта бурда, бар рӯи лаъли чӯбин рехтан гирифтанд*» [206, с. 31]; **дӯғобӣ** [- дӯғовӣ] (и. м.) коса, косаи калон; зарфи дӯғобгирӣ; косаи дӯғобӣ [180, с. 296]; **кандакорӣ** – ҳунари пардозкориву накқошӣ, ки бо усули кандану буридан дар чӯб, санг, гач, гил, устухон ва

нақшӯбӣ дар филизот ба анҷом мерасад [180, с. 391]; **каланд** [= кананд = куланд = куланг] (*и.*) олатест аз оҳани паҳну хамида ва дастаи дарози чӯбӣ, ки бо он хок кананд ва корҳои гилкорию кишоварзиро ба ҷо оранд; омада, ки вожаи **каланд** мисли «**кананд**» шояд аз масдари **кандан** аст ва низ шояд аз масдари **куллидан**, ки дар бархе аз шаҳрҳои Хуросон (*Эрон*) ба ҷои **кандан** ба кор мебаранд. Ба ҳар ҳол, таҳаввули овоиро аз «л» ба «н» ё баракс, наметавон сарфи назар кард. **Каланд** ва **кананд**, ҳарду бо *пасв.* **анд** сохта шуда ва муртабит ба ду масдаранд, ки як маъноро ифода мекунанд [180, с. 383]; **газчӯб** (*и. м.*) чӯби суфтаи дароз ва чоррах, ки гилкорон онро ба девор часпонда, раҳи андова падида меоранд [180, с. 165]; **коса** [*ю. kéwos* ҷом, коса] *а.каъс* (*и.*) зарфи таомхӯрии жарф «*косаи чинӣ, косаи сафолӣ, косаи чӯбин, косаву табақ*» [180, с. 423]; **косагар** (*и. м.*) он ки коса созад; устои косасоз [180, с. 423]: «*Он устои косагар писаре дошт, ки тахминан 24-25-сола буд*» [206, с. 112]; **косагарӣ** (*ҳ. мас.*) шуғли косагар; косасозӣ, косатарошӣ [180, с. 423]; **гулдон** (*и. м.*) зарфе, ки дар он буттаи гул парвариш намоянд ва низ зарфе, ки дар он дастаи гул бипгзоранд [180, с. 192]; **конун** [*а, сур., аз ак.*] (*и.*) 1. *оташон, кӯра, оташхона*. 2. номи ду моҳ аз моҳҳои суриёний ё румӣ, ки конуни аввал ва конуни дувум номидаанд. 3. (*ф.*) марказ, ҷойгоҳи асосӣ. [180, с. 419].

Агар истилоҳи **кӯра** дар Фарҳанги Доро ба маънии **кӯра** *суг. буд.* *'nk'yr {ankir}* кӯра, танӯр; *яғн. ĩnkir* 1. хумдон. 2. оташдони оҳангарон [180, с. 442] омада бошад, дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ он ин тавр шарҳ ёфтааст: «**кӯра** оташдони оҳангарону мисгарон, иншооти маҳсус барои хиштпазӣ ва ғ; *хумдон: кӯраи дастӣ, кӯраи оҳангарӣ; кӯраи ангиштгарон ҷои маҳсус барои чӯбро сӯзонда тайёр кардани ангишт; кӯраи сихкабоб оташдони маҳсус барои пухтани сихкабоб – гӯшти ба сих гузаронида; дар кӯраи мубориза(ҳо) пухта шудан киноя аз обутоб ёфтани мустаҳкам шудан дар рафти мубориза» [192, с. 642]. Истилоҳи «зарф» дар Фарҳанги Доро ифодакунандаи маъноҳои зерин буда: «**зарф** (*а.*) (*и.*) 1. чизи дарунтиҳӣ барои ниғаҳдории чизи дигар ё ҳар чизе, ки барои*

пухтани хӯрок, хӯрдан ва нӯшидан ба кор равад; мисли коса, табақ, дег, чойнику пиёла ва ғ.: <зарфи чинӣ, зарфи сафол, зарфи тунука>. 2. калимаҳое, ки далолат ба макону замон, сабаб ё тарзи амал кунанд. 3. мавқеияти замонӣ: <дар зарфи панҷ сол>» [180, с. 330]. Истилоҳи мазкур дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ чунин шарҳу тавзеҳро соҳиб гаштааст: «**зарф**: 1. чогаҳ барои гузоштани чизҳои гуногун (аз қабилӣ *косаву табақ, шишаву чом, сатил* ва ғ.); ованд, чогаҳ: зарфи тунукагӣ, зарфи сафолӣ, зарфи чинӣ; 2. ҳиссаи тағйирнаёбандаи нутқ, ки аломати амал ва ҳолатро аз рӯи миқдору сифат, замон, макон, сабаб, мақсад, тарзи вуқӯъ ва ғ. эзоҳ медиҳад: зарфи замон, зарфи макон, зарфи мақсад, зарфи сабаб, зарфи тарзи амал » [192, с. 513] <«*Бинобар ин, коса, табақ чойнику пиёлаширо аз дигарон ҷудо кун, баъд аз хӯрдану нӯшидани зарфҳояширо бо оби ҷӯшон шӯёнида бо латтаи покизае хушкун, агар мумкин бошад, дар офтоб гузор*» [207, с. 104]. Истилоҳи «**қадах**»-ро Фарҳанги Доро чунин шарҳу тавзеҳ додааст: **қадах** 1. зарфи майнӯшӣ. 2. (*дар форсӣ*) **коса**: «*шамъро дид истода... ва май рехтаву қадах шикаста*». [180, с. 449]; Мураттибони фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ бошанд ба ин истилоҳ шарҳу тавзеҳи зеринро муносиб доништаанд: «**қадах** зарф барои нӯшидан, *согар, чом, пиёла, коса*; қадаҳи гул киноя аз косаи сари гули лола ва ғ.; қадах нӯшидан; қадах бардоштан, май нӯшидан» [180, с. 655]; Истилоҳи «дег», ки яке аз зарфҳои муҳимми таомпазӣ ба ҳисоб рафта, ҳамарӯза дар рӯзгор истифода мешавад, дар Фарҳанги Доро маънои дег [*наҳ. dēg* дег; *бал. dēg, dēz*; *к. dīzik*; *вах. dīg sarq. dēg*]; [*ф. м. dēg*] (*и.*) «зарфи филизӣ», ки дар он таом бипазанд» гирифтааст: <*деги ҷӯян, деги мис, деги маърака*> [180, с. 268]: «*Дар як деги калони қачшинондашуда касе орди бирёнро кам-кам ба қиём мерехт...*» [207, с. 30]. Истилоҳи мазкурро мураттибони Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ чунин шарҳу тавзеҳ додаанд: «**дег** зарфи филизӣ, ки дар он асосан таом мепазанд: деги мис; деги манту, деги ҷӯян, деги якмани; деги буғ тех. дег барои ҳосил кардани буғ ва оби гарм; дегу табақ а) асбобу анҷоми ошпазхона (аз

қабилӣ дег, табақ, коса, кафлес ва ғ.) зарфҳо, чизу чораи таомпазӣ ва хӯроқхӯрӣ; б) маҷ. корҳои оид ба пухтупаз, таомпазӣ; дег рехтан сохтани дег ба тарзи рехтагарӣ (мас., аз чӯян); деги касе чӯшидан (аз паси чизе) аз ҳисоби чизе ё касе рӯз гузаронидан; аз деги касе равшанӣ шудани нони касе аз ҳисоби касе хуш гузаштани рӯзи касе; ба деги ғазаби касе оби сард рехтан хашму ғазаби касеро фурӯ нишондан; бо касе як будани дегу табақи касе як будани рӯзгори ду оила, якҷоя зиндагонӣ доштани оилае бо оилаи дигар, ҳамхарҷ будан; деги ғайбат дар чӯш будан ғайбат авҷ гирифтан; он чи дар дег аст, ба кафлес меояд (зарб.) агар дар бисот бошад, ба рӯй мебарояд» [192, с. 439]; **қум** (*гуф.*) (*и.*) реғи рез, ки дар асари санғо ва харсанғоро соиш додани мавҷи оби дарё ва рӯдхонаҳо ҳосил мешавад; реғи рези соҳилҳо; реғ- реза [180, с. 474]; «**қадок** (*т.*) (*и. мас.*) 1. ба ҳам пайвастанӣ зарфҳои шикаста ё кафидаи чинӣ (*чойник, тиёла, коса, табақ, гулдон*) ба василаи бандакҳои хурди филизӣ; қадок кардан – ба ҷо овардани кори қадокгарӣ». 2. (*таъ.*) «воҳиди ченаки вазн, ки баробар ба 409,05 г буд; фунт» [180, с. 450]; **қадокгар** (*и. м.*) 1. касе, ки кораш қадок кардани зарфҳои шикаста ё кафидаи чинӣ аст; 2. (*таъ.*) коргари қадокхона, ки шуғлаш баркашидан ва коғазпечу омода кардани чой барои фурӯш будааст. [180, с. 450]; «**қадокгарӣ** – шуғли васлу таъмир кардани зарфҳои чинӣ ва филизӣ» [192, с. 656].

Истилоҳи содаи **коса** бошад, аз забони юнонӣ дар шакли *kéwos* *ҷом, коса*, баъдан аз забони арабӣ дар шакли «**каъс**» – зарфи таомхӯрии жарф, ки аксари вақт дар шакли **каъс** ва ё **каъсан** дар осори манзуми шуарои форсу тоҷик мустаъмал мегардид, маншаъ гирифтааст, чунончӣ:

«Ало, ё айюҳассоқӣ, адир **каъсан** ва новилҳо,

Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилҳо» [210, с. 42].

Аз вожаи мазкур, ки гунаи тоҷикиаш **коса** аст ва ба асоси решаи он бо ҳамроҳ кардани дигар ҷузъҳо ва унсурҳои калимасоз истилоҳҳои зерин сохта мешавад: **косача, косагар, косагарӣ**. Дар низоми истилоҳоти кулолӣ истилоҳҳои мавҷуданд, ки аз ҷиҳати решашиносӣ ба забони суғдӣ

мансуб буда, чун истилоҳи меҳварӣ истифода мешавад, ба монанди: **кӯра**. Ҳамин тариқ, аз маҷмӯъ истилоҳҳои овардашуда, ба ҷузъ аз воҳидҳои **кулол**, **коса**, **кӯра**, дигар боқимонда ҳамашон истилоҳҳои асли тоҷикӣ ба шумор мераванд.

Қисми зиёди истилоҳҳои кулолии забони англисӣ низ, аз ҷиҳати решашиносӣ ба забонҳои гуногун мансубанд, ба монанди: **pot** <аз вожаи қадимаи забони англисии «**pott**», ки эҳтимол дар забони англисии давримиенагӣ аз фаронсавии бостон дар шакли **pot** ба вучуд омада бошад; асли пайдоишаш номаълум (дар муқоиса бо вожаи латинии **potus** – зарфи обнӯшиӣ) – *an earthen, metallic or other vessel, usu. rounded and deep, used for domestic or other purposes* (зарфи гилин ё филизии давршакли чуқур, ки дар рӯзгор ё барои мақсадҳои дигар истифода мешавад) [202, с.744]; **potter** <истилоҳи мазкур дар миёнаи садаи XVI бо маънои «*пайдарпай зарба задан*»: маъмулан аз вожаи лаҳҷавии **pote** «*тела додан, зарба задан*» ва ҳамчунин аз вожаи забони англисии қадимаи **potian** – *тела додан, «боварӣ» ташаккул ёфтааст – one who makes earthenware vessels or crockery of any kind* (шахсе, ки анвои мухталифи зарфҳои кулолӣ ва сафолӣ месозад) [202, с. 745]; **pottery** – *ware made by shaping moist clay and then hardening it with intense heat; the business or art of a potter; a place where earthen vessels manufactured* (зарфҳои аз гили нарм шаклдаровардашуда ва баъдан тавассути гармкунӣ дар ҳарорати баланд яъне пухтан, мустаҳкам, сахткардашуда) [202, с. 745]; **potter's wheel** – *a horizontal revolving disk used to hold ceramic clay as it is shaped by the potter* (мизи уфуқии даврзананда, ки лойи кулолӣ дар болояш гузошта шуда, дар раванди сохтани маснуот аз тарафи кулолгар истифода мешавад) [202, с. 745]; **clay** < (истилоҳи «**clay**» (хок, гил) аз вожаи англисии қадимаи **clæg**, ки аслаш ба забони олмонии ғарбӣ рост меояд созмон ёфта, ба вожаи ҳоландии **klei** ҳамчунин **to cleave** мансуб аст) – *earth or mud* (гил ё лойоба) [202, с. 186]; **soil** <(асли истилоҳи **soil** (хок) аз забони англисии давримиенагӣ маншаъ гирифта, ба ин забон аз фаронсавии

англо-норманӣ ва ё шояд аз лотинии **solium** (*нишастан*) бо якҷоя шудан ба вожаи **solum** (**замин**) ба вучуд омада бошад) – a particular kind of earth (*як навъи махсуси ғил*) [202, с. 922]; **cup** <Old English: from popular Latin «*cuppa*», probably from Latin *cupa* **tub** (истилоҳи **cup** ба забони англисии қадима тааллуқ дошта, аз вожаи маъмули лотинии *cuppa* ё эҳтимол аз вожаи лотинии *cupa* (чалақ, бочка) ба вучуд омада бошад – a small, open vessel, as of porcelian or metal used esp. to drink from, made either with or without handle (*зарфи хурди сафолӣ ё филизӣ барои нӯшидан, ки бо даста ё бедаста сохта мешавад*) [202, с. 246]; **dish** <Old English **disc** «plate, bowl» (related to Dutch **dis**, German Tisch (**table**)), based on Latin *discus* (see *discus*). (истилоҳи **dish** аз вожаи англисии қадимаи *disc* (*табақ, коса*) созмон ёфта, пайдоиши он ба вожаи ҳоландии **dis** ва олмонии **tisch** (*миз*) алоқамандӣ дорад) – a broad open vessel made of various materials, used esp. for serving food (*зарфи фарроҳи кушода, ки аз масолеҳи гуногун сохта шудааст ва асосан барои хӯрокхӯрӣ истифода мешавад*) [202, с. 246]; **plate** <(истилоҳи мазкур ба забони англисии давраимииёнагӣ тааллуқ дошта, (дар маъноҳои ҳамворӣ, сатҳ, ашёи борик, тунук, одатан аз пӯлод) аз фаронсавии қадим ва ба фаронсавӣ аз вожаи асримииёнагии лотинии **plata** (табақчаи филизӣ), ки решааш вожаи юнонии «**platus**» (*борик, тунук*) мебошад, ба вучуд омадааст) – a shallow circular vessel, from which food is eaten (*зарфи наонқадар чуқуре, ки аз он хӯрок хӯрда мешавад*) [202, с. 728]; **vase** (истилоҳи мазкур дар охириҳои забони англисии давримииёнагӣ ба вучуд омада, он аз фаронсавӣ иқтибос гардидааст ва ба фаронсавӣ аз забони лотинии дар гунаи «**vas**» (зарф) омадааст) – a hollow vessel, generally high in proportion to its horizontal diameter, used as a holder of flowers or as a decoration (*зарфи муқаддаси аз нигоҳи кутри уфуқи ҳаҷман баланд, ки ҳамчун гулдон ё зарфи ороишӣ истифода бурда мешавад*) [202, с. 1096]; **cover** <асли пайдоиши истилоҳи «**cover**» забони англисии давраи миёна буда, аз забони фаронсавии қадим дар шакли **covrir** ворид гардида, вожаи мазкур дар навбати худ аз вожаи

лотинии **cooperire** аз **co** (*ифодакунандаи қувваи бошиддат*)+**operire** (*пӯшонидан*) ташаккул ёфтааст) – that which covers, as the lid of a vessel, the binding of a book, the wrapper of a letter (*чизе, ки мепӯшонад, масалан сарпӯши зарф, муқоваи китоб, лифофаи мактуб*) [202, с. 234]; **body** <истилоҳи **body** аз вожаи забони англисии қадимаи «**bodig**», ба вучуд омадааст) – the physical structure or material substance of a man or any animal (*Сохти физикӣ ё моддаи асили инсон ва ё ҳайвон*) [202, с. 109]; **beaker** <истилоҳи **beaker** ба забони англисии давраимиёнагӣ (дар маънои зарфи калони обнӯшӣ), аз вожаи қадимаи норвегии **bikarr**, шояд аслаш вожаи юнонии **bikos** (*косаи обнӯшӣ*) бошад, ба вучуд омадааст – a large drinking vessel with wide mouth (*зарфи обнӯшии калон бо даҳони васеъ*) [202, с. 84]; **bisque** <mid 17th cent. (originally a term in court tennis): from French. (истилоҳи «**bisque**» дар миёнаи қарни 17 (аслан вақт дар бозии тениси шоҳӣ) аз забони фаронсавӣ ба вучуд омадааст) – a white unglazed porcelain used for statuettes and other ceramics (*сафоли сафеди бесир, ки барои сохтани мучассамаҳо ва дигар маснуоти сафолӣ истифода мешавад*) [202, с. 99]; истилоҳи «**base**» ба забони англисии давраи миёнагӣ тааллуқ дошта, аз фаронсавии бостон ва ба он аз забони лотинӣ дар шакли **bases** (*асос, поя*), ки асосаш юнонӣ аст, ворид гардидааст) – the bottom of anything, considered its support (*қисми поёнии чизе, ки пояи он ба ҳисоб меравад*) [202, с. 81]; **bowl** < Old English **bolle, bolla**, of Germanic origin; related to Dutch **bol** (round object), also **to boll** (истилоҳи «**bowl**» аз вожаҳои англисии қадимаи **bolle, bolla**, ки асли пайдоишашон забони олмонӣ буда, ба вожаи **bol** (*чиҳоз, ашӯи даврашакл*) алоқаманданд, ба вучуд омадааст) – a vessel of greater width than depth, usually hemispherical or nearly so, for holding liquids (*зарфи наонқадар чуқури васеъ ва одатан даврашакл ё ба он монанд, ки барои нигоҳ доштани моеъот истифода мешавад*) [202, с. 116]; **bat** <late Old English **batt** (*club, stick, staff*), perhaps partly from Old French **batte**, from **battre** (*to strike*) II (истилоҳи **bat** аз вожаи англисии **batt** (*клуб, чӯб*), эҳтимол қисман аз вожаи забони

фаронсавии қадимаи **batte** аз «**battre**» (*зарба задан*), пайдо шудааст) – a heavy stick or club (*чӯби зафс ё зурз*) [202, с. 82]; **jug** <mid 16th cent.: perhaps from **Jug**, pet form of the given names **Joan, Joanna, and Jenny** (истилоҳи **jug** дар миёнаи асри 16 аз вожаи **Jug**, шакли ифодаи номҳои муътабари Joan, Joanna ва Jenny ба вучуд омадааст) – «a vessel in various forms for holding liquids, commonly having a handle, often a spout or lip, and sometimes a lid» (зарфи дорои шаклҳои гуногун, ки аксаран даста, чумак ё гардана ва баъзан вақт сарпӯш дорад) [202, с. 521]; **pitcher** <Middle English: from Old French **pichier** (pot), based on late Latin **picarium** (истилоҳи «pitcher» аз забони англисии давримииёнагӣ ва аз вожаи қадимаи фаронсавии **pichier** (кӯза, тубак, хум), ки асосаш забони лотинии **picarium** аст, ба вучуд омадааст) – a container in various forms and sizes, with a handle and a spout or lip, for holding and pouring liquids (зарфи бо шаклҳо ва андозаҳои гуногун, аксаран даста, нӯг ё гарданадор, ки барои нигоҳдошт ва рехтани моеъот истифода мешавад) [202, с.724]; **kiln** <Old English **cylene**, from Latin **culina** «**kitchen, cooking stove**» (истилоҳи **kiln** аз вожаи англисии қадимаи **cylene**, ки асосаш вожаи лотинии **culina** (ошхона, оташдони хӯрокпазӣ) мебошад, созмон ёфтааст) – a type of oven used to bake, dry, or burn objects such as bricks, pottery, lime or cement (*як навъи оташдон, ки барои пухтани маснуот аз қабилӣ хиштҳо, зарфҳои кулолӣ, оҳак ё симент истифода мешавад*) [202, с. 521]; истилоҳи «**lid**» аз вожаи англисии қадимаи **hlid**, ки олмониасос буда, ба истилоҳи ҳоландии **lid**, ки маънои (**сарпӯш**)-ро дорад, алоқаманд аст) – a movable piece, whether separate or hinged for closing the opening of any container (*як қисми ҷудошавандаи алоҳида ё якҷоя барои пӯшидани даҳони ягон намуди зарф*) [202, с. 550]; **spout** <Middle English (as a verb): from Middle Dutch spouten, from an imitative base shared by Old Norse **spýta** «**to spit**» (истилоҳи **spout** дар забони англисии давримииёнагӣ (хамчун феъл) аз вожаи ҳоландии **spouten**, ки аз асоси тақлидии вожаи қадимаи Шимолии **spýta** (сӯрох кардан, халонидан) гирифта шудааст, ташаккул ёфтааст) – a

nozzle or projecting mouth of a vessel (*чумаки хурд ё даҳони барҷастаи зарф*) [202, с. 943]; **wheel** <аз вожаи англисии қадимаи **hwēol**, ки олмониасос буда, аз решаи хиндуаврупои вожаи санскритии **cakra** (чарх, доира) ва вожаи юнонии **kuklos** (*доира, давра*) ба вучуд омадааст) – any instrument, machine or apparatus shaped like this or having such a frame or disk as an essential feature; as, a potter’s wheel (асбоб, анҷом, таҷҳизот ё чизи чунин шаклдошта, инчунин қолиб ва ё мизе, ки вазифаи махсусро иҷро мекунад, дар мисоли *чархи кулолӣ*) [202, с.1131]; **slip** < Middle English in the sense **move quickly and softly**: probably from Middle Low German **slippen** (verb); compare with **slippery**. (истилоҳи «**slip**» ба забони англисии давримиеънагӣ (дар маънои тез ва мулоим ҳаракат кардан) эҳтимол аз вожаи давраи миёнаи олмонии «**slippen**» (ҳамчун феъл) дар муқоиса ба вожаи **slippery** (ноустувор, лағжонак) пайдо шудааст) – potter’s clay reduced to a semifluid state with water, used either for coating or for decorating pottery, or for cementing handles or other parts (хоки кулолии фишурдашуда бо об, омехтаи ниммоё, часпанда, ки барои рӯйпӯш кардан ва ороиш додани маснуоти кулолӣ ё часпонидани даста ё дигар қисмҳои маснуот истифода бурда мешавад) [202, с. 911]; истилоҳи «**chuck**» дар оғози қарни 17 (ҳамчун исм): эҳтимол аз вожаи фаронсавии қадими **chuquer** дертар «**choquer**» (зарба задан) аз сарчашмаи номаълум асос ёфтааст) [202, с. 180]; **cone** <late Middle English (denoting an apex or vertex): from French **cône**, via Latin from Greek **kōnos** (истилоҳи «**cone**» ба охири забони англисии давримиеънагӣ мутааллиқ буда, аз вожаи фаронсавии **cône** тавассути забони латинӣ аз вожаи юнонии **kōnos** пайдо шудааст) [202, с. 550]; **enamel** <late Middle English (originally as a verb; formerly also as inamel): from Anglo-Norman French **enamailler**, from **en-** ‘in, on’ + **amail** (enamel), ultimately of Germanic origin. (истилоҳи «**enamel**» ба забони англисии давраи миёнагӣ тааллуқ дошта (асосан ҳамчун феъл; шаклан чун **inamel**), аз забони англо-олмонии франсавии **enamailler**, аз пешванди «-en» (дар, дар болоӣ) + **amail** (сир, ранг, мино), ки қомилан олмониасос

мебошад, ба вучуд омадааст) – a substance resembling glass, but differing from it by a greater degree of fusibility or opacity used as an ornamental or protective coating for various metal, glass or pottery (моддаи шишамонанд ammo фарқкунанда бо ҳарорати баландтар, қобилияти гудошиш ё бечилоӣ, ки ҳамчун ороиш ё рӯйпӯши ҳимояткунанда барои навъҳои мухталифи филизот, шишаолот ва зарфҳо кулолӣ истифода мешавад) [202, с. 322]; **slab** < Middle English: of unknown origin (истилоҳи «slab» ба забони англисии давримиеънагӣ тааллуқ дошта асоси он номаълум мебошад) – a broad, flat, somewhat thick piece of stone, wood or other solid materials (як қисми паҳн, тунук ва борики санг, чӯб ва дигар масолеҳи устувор, сахт) [202, с. 907]; **frit** <mid 17th cent.: from Italian **fritta**, feminine past participle of **friggere** ‘to fry’(истилоҳи «frit» дар миёнаҳои садаи 17 аз вожаҳои итолиёвии **fritta**, **feminine** сифати феълии замони гузаштаи **friggere** (тасфонидан, пухтан) пайдо шудааст) – a calcined, partly fused material ready for complete fusion to form glass (масолеҳи қисман гудохташудаи барои ба шаклдарории шиша тайёр) [202, с. 391]; **fettle** <late Middle English (as a verb in the general sense (**get ready, prepare**), specifically ‘**prepare oneself for battle, gird up**’): from dialect «fettle» ‘strip of material, girdle’, from Old English **fetel**, of Germanic origin; related to German **fessel** (chain, band) (истилоҳи **fettle** ба охири забони англисии давримиеънагӣ тааллуқ дошта (ҳамчун феъл дар умум дар маънои **майёр шудан, омода шудан**), аз вожаи лаҳҷавии **fettle** (порчаи матоъ, тасма) дар ҳамбастагӣ ба вожаи фаронсавии қадимаи **fetel** созмон ёфтааст) – to remove sand from, as a casting (аз рег тоза кардан, дар мисоли қолиби рехтагарӣ) [202, с. 361]; **fire** <Old English **fȳr** (noun), **fȳrian** ‘supply with material for a fire’, of West Germanic origin; related to Dutch **vuur** and German **Feuer** (истилоҳи **fire** аз вожаи англисии қадимии «**fȳr**» (ҳамчун исм), **fȳrian** (таъминкунии мавод барои сӯхтан), ки олмони ғарбиасос буда, ба вожаи ҳоландии **vuur** ва олмонии **feuer** алоқаманд мебошад, сохта шудааст) – to heat, as for baking or drying (тасфонидан, гарм кардан

барои пухтан ё хушк кардан) [202, с. 366]; **flambé** <late 19th cent.: French, literally ‘singed’, past participle of **flamber**, from **flambe** ‘a flame’ (истилоҳи **flambé** дар охири асри 19 аз вожаи фаронсагии *singed* (сӯхта, дараҷаи сӯхта), сифати феълии замони гузаштаи **flamber** аз **flambe** (оташ), ки айнан яъне бе тағйирот гирифта шудааст, пайдо гардидааст) – ceramics, having iridescent, usu. red or blue streaks due to irregular glazing or firing (сафолоти чилодор, ки одатан дар натиҷаи нодуруст сир давонидан ё пухтан рахҳои сурх ё кабуд пайдо мекунанд) [202, с. 370]; **flint** <Old English; related to Middle Dutch *vlint* and Old High German *flins* (истилоҳи **flint** аз забони англисии қадима пайдо гардида, ба вожаи забони ҳоландии давраимиёнагӣ **vlint** ва вожаи олмони қадимаи **flins** алоқамандӣ дорад) – something very hard and obdurate (чизе сахт, мустаҳкам ва шахшуда) [202, с. 373]; **flux** <late Middle English: from Latin **fluxus**, from **fluere** (to flow) (истилоҳи «**flux**» ба охири забони англисии давримииёнагӣ мутааллиқ буда, аз вожаҳои латинии **fluxus**, from **fluere** (шоридан, рехтан, қорӣ шудан) созмон ёфтааст) – the substance used to promote the fusion of metals or minerals (моддаи истифодашаванда барои муттаҳидкунии филиз ё минералҳо) [202, с. 377]; истилоҳи «**grog**» дар миёнаҳои асри 18 этимол аз вожаи қадимаи «Old Grog» лақаби маъруфи (аз сабаби он, ки болопӯши ӯ аз матоъи махмалии дурушт (ғализ) буд) Адмерал Венон (1684 - 1757), шахсе, ки соли 1740 бори аввал фармоиш дод то ромро ба баҳрнавардон пешниҳод кунанд), ба вучуд омадааст) – a crushed ceramic material (масолеҳи кафидаи(шикаста) сафолӣ) [202, с. 427]; **glaze** <late Middle English **glase**, from **glass** (истилоҳи «**glaze**» (сир) аз вожаи забони англисии охири давримииёнагии **glase** аз вожаи **glass** (шиша), ташаккул ёфтааст) – to produce a vitreous or glossy surface on, as pottery, by coating the ware with the proper materials and then firing in a kiln or by other methods (ҳосил кардани рӯйпӯши шишамонанд (суфта) ё чилодор, дар мисоли зарфҳои сафолӣ, ки бо масолеҳи махсус рӯйпӯш карда шуда, баъдан дар кӯра ё тавассути дигар усулҳо пухта мешаванд)

[202, с. 413]; **handle** <Old English handle (noun), **handlian** (verb), from **hand** (истилоҳи **handle** аз вожаи забони қадимаи англисии «**handle**» (исм), **handlian** (феъл), ки асосаш аз вожаи **hand** (даст) маншаъ мегирад, созмон ёфтааст) – to touch, feel, or use the hands on, as in picking up (расидан, хис кардан ва ё истифода кардани дастҳо ҳангоми бардоштани чизе) [202, с. 437]; **jigger** < mid 16th cent. (originally a slang word for a door): from the verb **jig** (истилоҳи «**jigger**» дар миёнаи садаи 16 (асосан ҳамчун калимаи лаҳҷавӣ бо маънои **дар**) аз феъли **jig** (ҷаҳидан, ҷастан, доштан) гирифта шудааст, ба вучуд омадааст) – a kind of potter’s wheel (яке аз навҳои чархи кулолӣ) [202, с. 519]; **lute**: истилоҳи «**lute**» ба охири забони англисии асримиёнагӣ мутааллиқ буда, аз вожаи фаронсавии қадимии **lut** ё вожаи лотинии миёнадаврии «**lutum**» (чархи кулолгарӣ) созмон ёфтааст) – **clay, mud** (хок, гил, лойоба) [202, с. 569]; **majolica or maiolica** <mid 16th cent.: Italian, from **Maiolica** (Majorca) (истилоҳи «**majolica**» ё худ **maiolica** дар миёнаи асри 16 аз вожаи итолиёвии **Maiolica** (Majorca – ҷазира дар баҳри Миёназамин, ки ба Испания тааллуқ дорад) пайдо гардидааст) – Italian pottery coated with enamel and usu. richly decorated (маснуоти кулолии Итолиёвии бо сир рӯйпӯшкардашудаи одатан дар сатҳи баланд ориошдодашуда) [202, с. 575]; **pug** <early 19th cent.: of unknown origin (истилоҳи «**pug**» дар оғози қарни 19 пайдо гардида, асли пайдоишаш номаълум аст) – to knead, as **clay**, with water to make it plastic (омехтани гил бо об то ба мисли резин мулоим шуданаш) [202, с. 773]; **quill** <late Middle English (in the senses ‘**hollow stem**’ and ‘**shaft of a feather**’): probably from Middle Low German **quiele** (истилоҳи **quill** дар охирҳои забони англисии миёнадаврий пайдо гардида (дар маъноҳои **пояи ковок** ва **дастаи чарх**), эҳтимол аз вожаи забони олмонии қадимаи «**quiele**» созмон ёфтааст) – a piece of reed or a bobbin on which yarn is wound (як пораи камиш ё дук (найча), ки дар он ришта бурида мешавад) [202, с. 784]; истилоҳи «**rib**» аз вожаҳои забони англисии қадимаи **rib** ва **ribb** (ҳамчун исм), ки олмониасос буда, бо вожаи ҳоландии **rib** (будан) ва олмонии

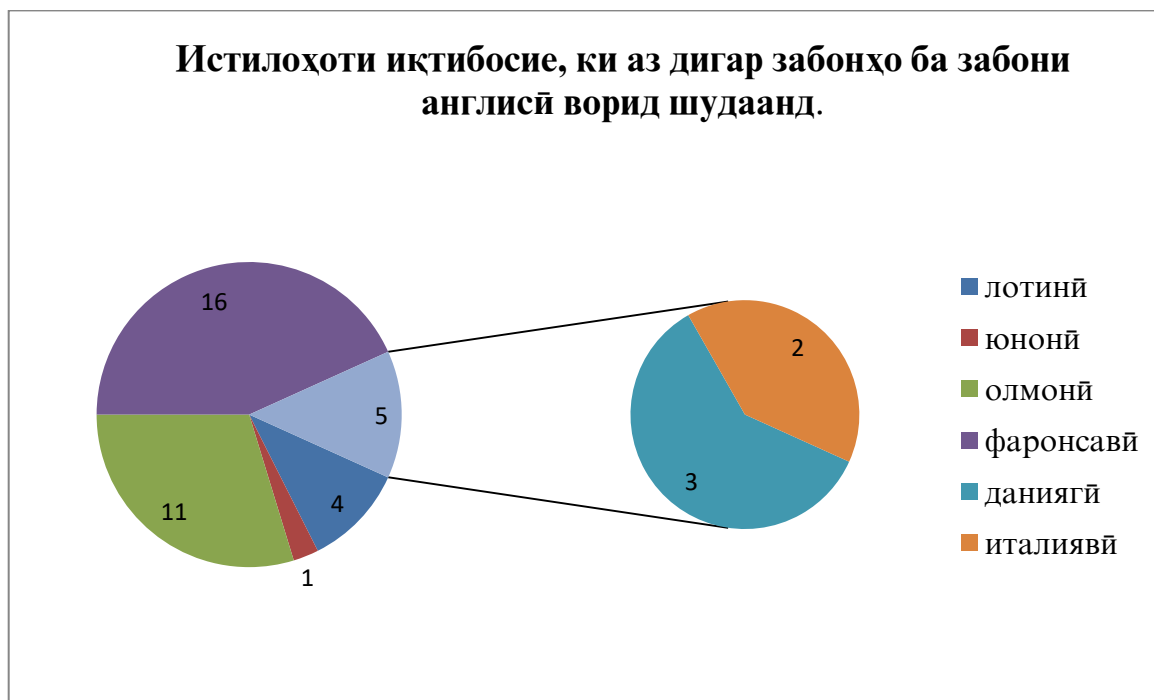
rippe) алоқаманд аст ва ҳамчун феъл аз миёнаи қарни XVI дар маънои **барангехтан**, **шӯронидан** дар истеъмол буд, аслан ҳамчун сленги амрикоии **аҳмақ кардан** дар солҳои 1930 мавриди истифода қарор дошта, ба вучуд омадааст – a piece of timber or metal that supports or decorates an arched ceiling or vaulted dome (як пораи чӯб ё филиз, ки боми гунбазшакл ва ё хонаи равоқдорро мустаҳкам мекунад ё ин ки ороиш медиҳад) [202, с. 849]; истилоҳи «**sand**» ба забони англисии қадима мутааллиқ буда, олмониасос мебошад ва ба вожаи ҳоландии **zand** ва олмонии **sand** алоқаманд аст – the more or less fine debris of rocks (миқдори зиёд ё ками хуб майдакардашудаи санг) [202, с. 849]; истилоҳи «**throw**» аз вожаи забони англисии қадимаи **thrāwan** (печондан, тоб додан), ки асосаш забони олмонии ғарбӣ буда, ба вожаи ҳоландии **draaien** ва олмонии **teirein** (кӯҳна кардан) дар маънои феъле, ки амали ба пеш ва ногаҳон ҳаракат карданро ифода мекунад, асос ёфта аз забони англисии асримиёнагӣ сарчашма мегирад – to fling or toss (партофтан ё андохтан) [202, с. 1026]; **wire** (истилоҳи мазкур дар давраи забони англисии қадим аз вожаи «**wīr**», ки олмониасос аст пайдо шуда, эҳтимол аз асоси лотинии вожаи **viere** (бофиш, бофтан) созмон ёфтааст) – a flexible thread of metal (як пораи мулоими филиз) [202, с. 1141]; истилоҳи «**pinch**» дар забони англисии давримиёнагӣ (ҳамчун феъл) аз забони шимолии фаронсавии бостон дар гунаи вожаи фаронсавии қадимаи «**pincier**» (кашидан, чидан, кандан) пайдо гардидааст – to cause to become drown or thin (боиси чуқур ё борик шудан) [202, с. 720]; **porcelain** <mid 16th cent.: from French porcelaine, from Italian porcellana ‘cowrie shell’, hence ‘chinaware’ from its resemblance to the dense polished shells (истилоҳи «porcelain» дар миёнаи садаи 16 аз вожаи фаронсавии «porcelaine», аз вожаи итолиёвии «porcellana» (дастшӯяк), «hence» (зарфҳои чинӣ) созмон ёфтааст) – a fine, strong, translucent ceramic material (масолеҳи хуб, устувор ва нимшаффофи сафолӣ) [202, с. 741]; **slurry** < late Middle English: related to dialect slur ‘thin mud’ (истилоҳи «**slurry**» дар охири забони англисии

давримиенагӣ дар ҳамбастагӣ ба вожаи лаҳҷавии «slur» (маҳлули моеъи ғализ) пайдо шудааст) – a liquid containing solids in suspension, as water mixed with a small amount of clay(маҳлули моеъ, ки дар таркибаш миқдори каме маҳсулоти хушк дорад, дар мисоли обе, ки бо миқдори ками хок (гил) омехта шудааст) [202, с. 913];

Аз таҳлили решашиносии истилоҳоти англисӣ, ки зикрашон дар боло рафт, маълум гардид, онҳо аз забонҳои лотинӣ (cup, kiln, base, flux); юнонӣ (beaker); олмонӣ (clay, bowl, wheel, slip, ware, fettle, fire, quill, rib, sand, wire); фаронсавӣ (pot, soil, plate, vase, cover, pitcher, bat, enamel, cone, flamble, lustre, lute, mould, pintch, porcelain, bique); даниягӣ (dish, spoute, flint) ва италявӣ (frit, majolica) ба вучуд омада, имрӯз дар қатори луғоту истилоҳоти кулолии забони англисӣ як қисми таркиби луғавиро ташкил медиҳанд.

Аз ин лиҳоз мо зарур мешуморем, ки истилоҳоти иқтибосии соҳаи кулолӣ дар забони англисиро дар шакли диаграмма пешниҳод намоем.

Диаграммаи № 2

Ҳамин тавр, аз баррасии вижагии решашиносии истилоҳоти кулолии забонҳои ғавқуззикр маълум гардид, ки қисми зиёди таркиби

луғавии онҳоро вожаву истилоҳоте ташкил медиҳанд, чунъ ё решаи асосиашон аз забонҳои ғайр ба вуҷуд омадаанд. Агар дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ миқдори зиёди истилоҳоти кулолиро аз нигоҳи решаиносиашон вожаҳои арабиву юнонӣ ё суғдиву русӣ ташкил диҳанд, пас дар забони англисӣ калимаҳои решагире, ки пайдоишашон франсавиву олмонӣ ва лотинӣ аст, бештар ба назар мерасад.

1.5. Таснифоти мавзуии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Луғоту истилоҳоти кулолгариро метавон ба гурӯҳҳои муайяни луғавию маъноӣ ва мавзӯӣ ҷудо намуд, ки қисми зиёди истилоҳоти ин бахш дар таркиби луғавии забон ва лаҳҷаҳои он маҳфуз аст. Дар таркиби луғавии ҳарду забон ҳам, вожаву калимоти умумиистеъмолие мавҷуданд, ки аз лиҳози мансубияташон ба ашёву ҳаводис ба соҳаи кулолгарӣ мутааллиқанд.

Ҳамин тавр, истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисиро аз лиҳози вижагии мавзӯӣ метавон ба гунаҳои зиёд гурӯҳбандӣ намуд. Гузашта аз ин, дар раванди тасниф алоқаи ин ё он истилоҳи соҳаи таҳқиқ бо раванди воқеӣ, падида ва ашёҳои мансуби истеҳсоли маснуоти кулолӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Он истилоҳоте, ки дар раванди таҳқиқу таҳлил ҷамъоварӣ гардиданд, ба таври зайл гурӯҳбандии мавзӯӣ намудем:

1. Истилоҳоти мансуб ба шуғл дар соҳаи кулолӣ. Дар баробари номгӯйи умумии кулолон сарфи назар аз он ки дар кадом соҳаи саноати кулолӣ онҳо фаъолият доранд, дар зери мафҳуми вожаи «**кулол**» – «**potter**» истилоҳоти сершуморе дарк мешаванд, ки тафовути он ба мутахассисони соҳаҳои мухталиф ва ё соҳаи истеҳсоли кулолӣ равшану возеҳ аст. Аз ин рӯ, маврид ба зикр аст, ки роҷеъ ба кулолон, ки бевосита шуғли асосиашон дар ҷарҳ ё доираи кулолӣ нишаста маснуоти кулоливу сафолӣ тайёр кардан аст, дар забони тоҷикӣ истилоҳи **созанда** ва дар

забони англисӣ муодили он истилоҳи **maker, doer** истеъмом мегардад. Дар баъзе мавридҳо ба ҷои истилоҳи **созанда** ибораистилоҳи изофии **кулоли созанда** ва муодили англисии он истилоҳи мураккаби **potter-maker** ё **potter-manufacturer** истифода мешавад. Яке аз вижагиҳои ифодаёбии истилоҳоти гурӯҳи мазкур ин дар шакли истилоҳи мураккаб корбурд гардидан буда, ҷузъи дуҷуми ин навъи истилоҳотро феъли «соз», яъне асоси замони ҳозираи феъли сохтан созмон медиҳад: **кочасоз – bowl-maker, кӯзасоз – jug-maker, pitcher-maker, табақсоз – dish-maker, plate-maker, тубаксоз – pot-maker** ва ғ.

Истилоҳи сохтаи **пазанда** ва муодили англисии он **baker** бештар дар таркиби ибораистилоҳи **кулоли пазанда** омада, маънии «устое, ки ба пухтани маснуоти сафоливу кулолии тайёршуда дар хумдон (оташдони маҳсули кулолӣ) машғул аст»-ро ифода мекунад. Истилоҳҳои мураккабе, ки ба истилоҳи «пазанда» алоқаи маъноӣ доранд, ҷузъи дуҷумашон феъли **паз**, яъне асоси замони ҳозираи феъли «пухтан» ба шумор меравад: якпаз (устое, ки маснуотро яқумбор дар хумдон мепазад), дупаз (устои маснуотро дар хумдон бори дуҷум пазанда). Дар забони англисӣ муодили истилоҳҳои, ки зикрашон рафт, воҳидҳои «**once-fired**» ва «**twice-fired**» мебошанд.

Дар ҳарду забон ҳам, як қатор истилоҳҳои мавҷуданд, ки барои ифодаи дигар намудҳои пешаи кулолӣ истеъмом мешаванд. Ҷузъи якуми ин навъ истилоҳот исми маъноӣ (хок – soil, лой – clay, гил – clunch, lam, clay, об – water) буда, ҷузъи дуҷумашон феъли «каш» яъне асоси замони ҳозираи феъли кашидан – **carry** [200, с. 222] буда, чун исми амал маъмуланд: хоккаш (шаҳсе, ки аз ҷойи маҳсул хокро барои коркарди минбаъда мебарад) – **soil-carrier**; лойкаш (шаҳсе, ки лойро барои усто тайёр карда меорад) – **clay-carrier**; обкаш – **water-carrier**. Илова бар ин ба шаҳсе, ки ба сифати ёвари кулолгар фаъолият мекунад, истилоҳи **шогирд** – **apprentice**-ро муносиб медонанд. Шаҳсе, ки норасоии маснуоти гуногуни тайёршудаи кулолиро тоза ва таъмир мекунад ҳамчун истилоҳи

пешакор – **follower** маъмул аст, аммо истилоҳи мазкур дар ҳоли ҳозир онқадар серистеъмол набуда онро метавон ба қатори вожағони архаисти ё кӯхнашуда мансуб донист.

Корбурди истилоҳоти мансуб ба шуғли соҳаҳои мухталифи саноати кулолӣ дар осори мансуру манзуми шоирону нависандағони даврони классику муосир, мақолу зарбулмасал ва фразеологияву ибораҳои рехта ба таври фаррох истеъмол гардидаанд:

«Бар **кӯзагаге** парер кардам гузаре.
Аз **хок** хаменабуд ҳар дам хунаре.
Ман дидам, агар надид ҳар бевасаре ,
Хоки падарон дар кафи ҳар **кӯзагаге**».

[210, с. 9]

An old **potter** at his **wheel**
Clay and dirt mould and deal
My inner eye would reveal
My father's **dust** bears his seal

[210, с. 51]

«Дар **корғаҳи кӯзагаге** рафтаи дӯш,
Дидам ду ҳазор **кӯза** гӯёву хамӯш.
Ногоҳ яке **кӯза** баровард хурӯш:
Ку **кӯзагару кӯзахару кӯзафурӯш**?!

[210 с. 10]

Once upon a time, in a **potter's shop**
I saw two thousand **clay pot** and **cup**
Suddenly a lone **pot** cried out, «stop!
Where is the **vendor, buyer**, where my **prop?** »

[210, с. 52]

Дар рубоӣҳои тоҷикие, ки зикрашон рафт, истилоҳҳои **кӯза**, **кӯзагар** [180, с. 439], **кӯзахар**, **кӯзафурӯш**, **корғаҳи кӯзагар**, **хок** [181, с. 449] ва муодили англисии онҳо **potter's shop**, **clay pot**, **pot**, **vendor**, **buyer**, **potter**, **wheel**, **clay** [204, с. 138], **dust** истифода шудаанд. Аксарияти истилоҳоти

зикршудаи ҳарду забон ҳам исмҳои содаву сохта ва мураккабу таркибӣ ба шумор мераванд.

Маврид ба таъкид аст, ки дар забони тоҷикӣ барои ифодаи марде, ки ба тайёр намудани маснуоти кулолӣ машғул аст, истилоҳи мураккаби «**кулолмард**» ва зане, ки пешаи мазкурро иҷро мекунад истилоҳи «**кулолзан**»-ро истеъмол мекунанд, аммо дар забони англисӣ муодили истилоҳҳои зикршуда, танҳо воҳиди луғавии «**potter**» ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, аз шарҳу тавзеҳи истилоҳоти мансуб ба шуғл дар соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маълум гардид, ки аз нигоҳи сохтор ва аз нигоҳи маънӣ дар ин гурӯҳи майдони истилоҳӣ умумият ва монандӣ ба назар мерасад.

2. Истилоҳоти мансуби олот ва воситаҳои истехсолоти маснуоти кулолӣ. Гурӯҳи мазкур аз номгӯйи таҷҳизот, асбобу анҷом ва олите, ки барои ҳамаи соҳаҳои пешаи кулолгарӣ истифода мешаванд, иборат аст, ба монанди **чархи кулолӣ** <«Аз биринҷӣ, яроку аслиҳа, аз чумла шамшер ва пайкон сохта, бо чархи кулолӣ олоти сафолии хушсифат, вале бенақшу нигор тайёр мекардаанд» [37, с. 67] – **potter's wheel** [204, с. 745] <Despite the clear evidence of their widespread use in the products, the archaeological remains of potter's wheels are slight and fragmentary at all periods (ба далели ба таври васеъ истифода шудани онҳо дар истехсолот нигоҳ накарда, бостоншиносон бар он ақидаанд, ки чархҳои кулолӣ дар ҳама даври замон мутаносиб ва аз қисматҳо иборатанд) [153, с. 120], **қолаб** [1992, с. 688] <Зарфҳоро ба василаи дар лӯлаҳои махсус дам кардан ва ба қолибҳои нақшин рехтани шиша ороиш медоданд [37, с. 476].– **form for pottery processing**. Ҳар як маҳсулоти кулолӣ аз номгӯйи маҷмӯи истилоҳоти мушаххас иборат аст: **тахтаи лоймоли** – **board for clay mixing**; **аспахта** (аспчӯб, харак) – **potter's chair** (chair in which potter sits within work on wheel); **мола** (абзори гилкорон, ки бо он каҳгил ё гачро ба девор биандованд; андова) [180, с. 564-565] – **trowel** (a tool resembling, a small flat blade, used for spreading and dressing mortar and plaster / асбоби хурде, ки

парраи ҳамвор дорад ва барои ҳамвор кардани маҳлули сементӣ ва лойи андова истифода мешавад/) [202, с. 1059], **гардагардонак** (чӯбча барои шаклдиҳии чумак ва гарданаи зарф, ҳамчунин рост кардани канораҳои зарф ва сӯроҳ кардани гӯшакҳои он истифода мешавад) [95, с. 34] – **slotting tool** (асбоб барои сӯроҳ кардан ва шакл додани гӯшакҳо ва канораҳои зарф) [152, с. 326], **қумбурак** (асбоб барои буридани маснуот ҳангоми аз чархи кулолӣ аз гирифтани он) [95, с. 34] – **planer tool** (теғи кандакорӣ, харротӣ) [152, с. 326], **шона** (порае аз шонаи чӯбини кӯҳна, ки барои нақшу ниғори рӯйи зарф, дар шакли хатҳои ба ҳамдигар мушобех истифода мешавад) [95, с. 34] – **scratcher** (қалами ҳаққокӣ) [152, с. 35], **каҷқорд** (асбоб барои буридани қисмати поёнии зарф, ҳангоми омодашавии қисми болоии он дар дастгоҳ) [95, с. 192] – **cutting edge** (теғ) [152, с. 35], **қалам** (мӯйқалам барои ранг кардани нақшу ниғори рӯйи зарф) [95, с. 158] – **pencil** [202, с. 700], **brush**.

3. Истилоҳоти мансуби ашёи хоме, ки барои истеҳсоли маснуоти кулолӣ истифода мешавад. Яке аз истилоҳоти меҳварии гурӯҳи мазкур вожаи **хок** – **soil** <The potter chooses suitable **soils**, primarily clay **soils**, which in the wet state offer the plasticity required to model them in the desired form: cup, vase or statuette [152, с. 3] ба шумор рафта ҳамчун ибора-истилоҳи изофии **хоки кулолӣ** – **pottery clay** маъмул аст. Маврид ба таъкид аст, ки анвои гуногуни хоки кулолӣ мавҷуд буда, ҳар яке аз онҳо дар забонҳои муқоисашаванда бо истилоҳ ва ибора-истилоҳоти махсус ифода меёбанд: **хоки сафед** – **white clay, argil** [136]; **хоки малла, хоки зардчатоб** – **yellowish clay**; **хоки кабуд** – **blue clay**; **хоки сурх** – **red clay** ва ғ. Ибораистилоҳи исмии **лойи кулолӣ** – **soft diluted pottery clay** аз хоки кулолӣ дар омехтагӣ бо дигар ашёву моддаҳо иборат буда, дар низоми истилоҳот номи худро дорад: **қум** – **sand**; **гачқол** – **lime-powder**. Яке аз истилоҳҳои меҳварии ин гурӯҳ истилоҳи мураккаби **гилбӯтта** (гулбута) – **apyrous clay, refractory clay, fireclay**.

Лозим ба ёдоварист, ки дар ҳарду забон миқдори зиёди истилоҳ ва ибораистилоҳоте мавҷуданд, ки номгӯйи навъҳои гуногуни санг ва маъданро ифода намуда барои рангубор ё ороиши маснуоти кулолӣ истифода мешаванд: **санг – stone; маъдан – quarts; санги сурх – red stone; оҳаксанг, обитош – lime stone, calcareous rock, lime rock, burr, buhr, chalkstone; мис – copper; малғаш – oxide; сурма – antimony, stibium.**

4. Истилоҳоти мансуби макон ва раванди истеҳсоли маснуоти кулолӣ. Чою макони умумие, ки дар он кулолон воқеанд, чойи кори онҳо маҳсуб меёбад ва он дар масири деҳа ё маҳалаи аҳолинишин чойгир аст. Ин чою макон анъанавӣ буда, қисми мушаххаси шаҳр, кӯчаи он ки ҳамчун маҳала ва гузар маълум аст, муаррифӣ мекунад. Калимаҳои мазкур асосан чойгиршавии яке аз соҳаҳои истеҳсоли саноати кулолиро ифода мекунад, масалан: маҳаллаи кулолӣ ё худ гузари кулолон. Маконе, ки бевосита кулолон дар он ба тайёр намудани маснуоти кулолӣ машғуланд, ҳамчун истилоҳи **дӯкон** маъруф буда ҳамзамон бо калимаҳои **коргоҳ** ва **устохона** муродиф аст. Муодили англисии истилоҳи **дӯкон** вожаи **workshop** [204, с. 857] <Several **workshops** manufactured it, initially Rouen in 1673, then Saint-Cloud, Chantilly, etc. [152, с. 48] буда, дар он ду оташдони кулолгарӣ барои пухтани маснуот, ки ҳамчун истилоҳи **хумдон** ё **кӯра** истифода мегардад. Гузашта аз ин, истилоҳи **хумдон** дар манотиқи мухталифи кишвар бо шаклҳои гуногун истеъмол мешавад, масалан бо шакли **хумб** [95, с. 40] дар Яғноб, **сӯз** дар ноҳияҳои ВМКБ, **пер** дар ноҳияи Файзобод. Яке аз истилоҳҳои, ки макони фаъолияти кулолонро ифода мекунад ин «**лойхона**» – биное, ки дар он маснуоти кулолӣ тайёр карда мешавад.

Дар ин гурӯҳ як миқдор истилоҳоте мавҷуданд, ки бевосита ба макон ё чойгоҳи ин ё он маҳсулоти тайёршуда мансубанд, ба монанди: **хамба, кулхамба, хунба** [16, с. 11], **кулхамма, хамма** [95, с. 155], **рафча, раф** [95, с. 190-191], **токча, айвон** [95, с. 169] ва ғ. Яке аз истилоҳҳои меҳварии гурӯҳи мазкур, ки он ифодакунандаи макони асоси фаъолияти кулолон

буда, дар он чо чархи кулолӣ чойгир аст, ҳамчун истилоҳи «**чарххона**» маъмул мебошад.

Бояд тазаккур дод, ки дар истехсоли маснуоти кулолӣ як қатор соҳаҳо ва равандҳои истехсолот амал мекунанд ва онҳо, пеш аз ҳама, бо номгӯи мутахассисони ин соҳаҳо робитаи наздик доранд: **косасоз – potter, косасозӣ – bowl-making, кӯзасоз – potter, кӯзасозӣ – jug-making, pitcher-making, рангрез – painter, рангрезӣ – painting.**

5. Истилоҳоти мансуби намудҳои тайёршудаи маснуоти кулолӣ. Дар ин гурӯҳ тавсифи умумии намудҳои маснуоти кулолӣ вобаста ба шаклу андозаашон, технологияи тайёр кардани онҳо, мавҷудияти нақшу ниғор мавриди таҳқиқ қарор мегирад. Масалан анвои гуногуни кӯза бо истилоҳҳои зерин истеъмол мешаванд: **кӯзаи калон – a big jug, нимкӯза – a half jug, кӯзача – a small jug.** Илова бар ин, як қатор истилоҳе мавҷуданд, ки маснуоти ба «кӯза» монанд бударо ифода намуда, барои иҷрои вазифаҳои мухталиф истифода мешаванд: **кӯгача, кӯгича, пастнӯлак ва ё пастнӯлук [95, с. 57], кӯзаи қарин, сепоя, қал-қал ва ё қул-қул, чағна, дӯлча, тумча, зеби нул, бунук ва ғ.** Дар баробари ин анвои мухталифи истилоҳҳои махсусе, мавҷуданд, ки барои нигоҳдошти шир истеъмол гардида чун **хурма – earthenware (pot)** маъмуланд: **дугӯша, чоргӯша, бепоя, бегӯшак, бесарпӯш, хурмача, хурмаи яктоғӣ, хурмаи дутоғӣ, хурмаи сетоғӣ, хурмаи чортоғӣ, нимхурма, якдаста, манғича, хурмаи лаппок, баталдоқ, каллак, калик, дӯғобӣ, ширмонӣ, сафчук [16, с. 11] ва ғ.** Ё худ истилоҳи **коса** фарогири миқдори зиёди ибора-истилоҳот аст: **косаи чуқур, косаи рӯяк, косаи баланд, косаи дукқӣ, косаи лабак, косаи панҷарадор, косаи вартич, нимкоса, шоҳкоса, косаи дӯғобӣ, чойкоса, косаи севак, косаи олуфтагӣ, косаи қаландарӣ, косаи харчакӣ, ғедора, косаи нимранг, косаи нақшин.** Ба ин гурӯҳ метавон номгӯи зарфҳои таъиноти ҳаётиро дохил намуд: **кӯза – jug, табак – plate, dish, хурма – pot, коса – bowl, дег – copper, pot,** ки барои тайёр кардан ва нигоҳдошти ғизо корбурд мешаванд. Дар ҳарду забон як қатор

истилоҳоти кулолие мавҷуданд, ки ашӯҳои таъиноти рӯзгорро ифода намуда бо нақшу нигор оро дода шудаанд: **шамъдон – candlestick, sconce, candelabrum, candleholder**, гултубак ва ё тубаки гул – **flower pot** [204, с. 288], **қаламдон** ва ғ. дар баробари ин баъзе аз бозичаҳои кӯдакона низ бо санъати кулолӣ тайёр шуда чун истилоҳи ҳамин соҳа ба қор мераванд: **сурнайча – fife, trumpet**, **хуштак – whistle**, **лухтакча – doll**, **шутур – camel**, **мурғобӣ – goose** ва ғ.

Дар ҳарду забон ҳам, истилоҳоте мавҷуданд, ки қисми алоҳидаи зарфҳои кулолиро ифода менамоянд ва бештари онҳо ба худ номи ин ё он узви баданро гирифтаанд: **дахон** (роғе, ки дар болои зарфи сафолӣ чойгир аст) – **mouth**; **гардан** (гарданаи зарф) – **neck**; **гулӯ** (гулӯи зарф) – **throat**; **китф** (қисми болоии танаи зарф) – **shoulder**; **шикам** (қисми поёни зарф) – **stomach**; **сина** (қисми барҷастаи берунии зарф, девораҳои зарф, танаи зарф, бадани зарф) – **chest**; **гӯшак** (канораҳои болои зарф) – **handle**. Навъҳои сершумори ҳамин гуна истилоҳот дар манотиқи мухталифи кишвар аз ҳамдигар ба таври зайл фарқ мекунанд. Масалан дар водии дарёи Хуф ва Панҷ канораҳои дар девораҳои зарфбударо бо истилоҳи **бишак** қорбурд меномоянд, дар Шуғнон ва Рӯшон онро ҳамчун истилоҳи **бешак**, дар Вахон **бан** ва дар Кӯлоб бошад ин истилоҳ ҳамчун **тугма** маъмул аст. [95, с. 86].

Зикр намудан бамаврид аст, ки дар забонҳои муқоисашаванда як қатор истилоҳоти кулолгарие мавҷуданд, ки номҳои зооморфиро дар бар гирифта, вобаста ба қисмҳои зарф ва дигар маснуотҳо, ҳамчунин дар номгӯи зарфҳо ва махсусан дар номгӯи ҳайкалчаҳо ва бозичаҳо қорбурд мегарданд, масалан: **қучқорак** [95, с. 98] – **lamb**, **шутур – camel**, **аждаҳо – dragon**, **гургак – small wolf**, **шер – lion**, **товус – peacock**, **кабӯтар – dove**, **гунчишкак – sparrow**, **турна – crane** ва ғ.

Маврид ба зикр аст, ки истилоҳоти мансуб ба нақшу нигор ва ороишот дар маснуоти кулолгарӣ бешумор ва мухталиф мебошанд. Қисми зиёди онҳоро номҳои биоморфӣ ташкил дода, аслан ин гуна

истилоҳҳо номгӯи растаниҳо, инчунин дар номгӯи намояндагони олами ҳайвонот истеъмол мегарданд. Қобили қайд аст, ки ин гуна истилоҳҳо ба таври васеъ паҳнгардида буда, дар номгӯи ороишот ва нақшу нигори рӯи зарфҳо истифода мегарданд. Масалан: **арча – juniper, анор – pomegranate, гули садбарг – rose, гули бодом – almonds flower, гули кашқар (гули мино) – aster, қаламфур (ғилофаки қаламфури сурх) – pepper, думи кабӯтар (кафтар) – tail of a dove** ва ғ.

Бархе аз истилоҳоти мансуб ба номгӯи нақшу нигори маснуоти кулолӣ падидаҳои мухталифи табиатро бозгӯ мекунанд: **абри баҳор** [95, с. 184], **аввали баҳор, тирӯ камон** ва ғ.

Гузашта аз ин, луғот ва истилоҳоти мансуб ба номгӯи нақшу нигори рӯи зарфҳо ва дигар маснуоти истеҳсоли кулолӣ аз давраҳои қадим дар байни мардум васеъ паҳн шудаанд. Дар номҳои антропоморфӣ, зооморфӣ ва биоморфӣ зарфҳо, қисмҳои онҳо ва нақшу нигори онҳо роҳи тулонии тараққиёти маснуоти кулолгарӣ инъикос гардида, ҳамчунин онҳо ифодакунандаи тарзи фикрронии забонии халқи тоҷик дар симои намояндагон – мутахассисони соҳаи кулолӣ маҳсуб меёбанд. Пешаи мазкур то ҳоли ҳозир бо хусусиятҳои хоси худ дар ҷомеаи мавқеи густурдаеро ба худ касб кардааст.

Истилоҳоти мансуб ба ранги зарфҳо дар саноати кулолӣ. Ба ин гурӯҳ истилоҳҳои сершуморе мансубанд, ки маводҳои мухталифи рангкуниву ороишдиҳӣ, рангҳо ва гулҳоро ифода мекунанд. Масалан, ангоб (сир, маснуоти сиркорӣ) – дар натиҷаи раванди мураккаби тайёр намудани маҳлули маҳсус ба даст омада, онро дар қисми болоии зарфҳо ва дигар маснуоти кулолӣ молида, пасон дар оташдон мегузоранд. Бо ҳамин маъно вожаҳои **об – water, сир – glaze** истифода шуда, анвои гуногуни ин маҳлулро ифода мекунанд. Мутаносибан раванди молиши ангоб дар рӯи зарфҳо ҳамчун истилоҳ-феълҳои **ангобидан, об додан, сир додан – to cover the surface of a vessel (with glaze)** маъмул аст.

Қайд кардан мавриди зикр аст, ки имрӯзҳо истилоҳҳои иқтибосии **глазур, глазурӣ кардан** низ дар қатори дигар истилоҳоти саноати кулолӣ мавриди истеъмол қарор доранд. Вобаста ба ранг ва тобиши маҳлул ё ангоб онҳо чун истилоҳҳои ҷудогона номгузорӣ мешаванд, масалан: **ангоби сурх, ангоби зард, ангоби чигарӣ**. Қобили қайд аст, ки роҳу усули тайёр намудани ангоб ва номгӯи онҳо, ки дар саноати кулолии минтақаҳои гуногун қорбурд мегардад аз ҳамдигар тафовут доранд.

Илова бар ин як қатор истилоҳоте мавҷуданд, ки онҳо ба номгӯи масолеҳи рангкунӣ ва ороишӣ марбутанд: **лочувард, юша** (масолеҳи маҳсусе, ки ба ранг барои ҳосил намудани ранги арғувонӣ илова карда мешавад), **малғаш** (оксиди сурма), **ҷӯша** (як навъи гили дар таркибаш оҳандошта, ки барои ба зарф ранги сурх додан истифода мегардад).

Тобишҳои ранг дар саноати кулолӣ бо истилоҳу ибора-истилоҳоти зиёде ифода меёбанд, масалан: **сурх – red, сабз – green, зангори паст (сабзи паст) – light green, зарди паст – light yellow, ҳаворанг (қабуди осмонӣ) – light blue, қабуди баланд – dark blue, бунафш – purple;**

Ҳамин тариқ, истилоҳоти кулолгарӣ дар ҳарду забон аз лиҳози таснифоти мавзӯӣ ба истилоҳоти марбути шуғл дар соҳаи кулолӣ, истилоҳоти марбути олот ва воситаҳои истеҳсолоти маснуоти кулолӣ, истилоҳоти мансуби ашёи хоме, ки барои истеҳсоли маснуоти кулоли истифодашаванда, истилоҳоти мансуби макон ва раванди истеҳсоли маснуоти кулолӣ, истилоҳоти мансуби анвои тайёршудаи маснуоти кулолӣ, истилоҳоти мансуб ба ранги зафрҳо дар саноати кулолӣ дастабандӣ гардиданд. Илова бар ин, дар раванди таснифи мавзуии истилоҳоти зикргардида муайян шуд, ки дар ҳарду забон ҳам, низоми истилоҳоти соҳаи кулолӣ саршору лабрес аз истилоҳоту ибораистилоҳот буда, онҳо дар сарчашмаҳои таърихиву бадеӣ фарроҳ истеъмол шудаанд.

БОБИ II.

ВИЖАГИҲОИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОИИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Бояд гуфт, ки луғату истилоҳоти кулолӣ дорои семантикаи ғанӣ буда, дар он дар баробари сармаъноӣ маъноӣ маҷозӣ низ инкишоф ёфтааст, ки чӯзӣ муҳимми таркибии фонди луғавию фразеологӣ забони тоҷикӣ мебошад. Ҳамин тавр, мо дар зер аз сармаъношавиву муродифшавӣ ва ҳамгуншавии истилоҳоти кулолгарӣ ёдовар мешавем.

2.1. Сармаъношавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Яке аз вижагиҳои маъноии луғоту истилоҳоти кулолӣ ин ба падидаи сармаъноӣ, чандмаъноӣ ё полисемия дучор гардидани он ба шумор мераванд. Масалан, калимаи **хунук** маъноӣ асосии «сард»-ро дорад: «кузаи обаш хунук» (кӯзаи нав, яъне кӯзае, ки обаш дар он сард аст). Пас аз чанд соат дар танӯри сафолӣ оташ задани сафолак онро хунук мекунанд. Аммо вожаи «хунук»-ро метавон ба маъноӣ маҷозии «намуди нофорам, зишт» низ ба кор бурд. Масалан, **зарфи хунук** ё **кӯзаи хунук** (зарфи зишт; кӯзаи зишт, лурид), кӯзаи шаклаш хунук (кӯзаи лур), кузаи хунукрӯ (кӯзаи шаклу сураташ номақбул).

Истилоҳи «**кӯза**» дар таркиби «кӯзаи обнадида» низ кор фармуда мешавад, ки маъноӣ бевосита маҷозӣ дорад: 1) кӯзаи наве, ки дар он ханӯз об пур нашудааст; 2) навкор, шахси бетачриба.

Истилоҳи **лой** (гил) дар ибораҳои образноки «ин одама лояш пухта аст» - (ин шахс аз хабири хуб, ин кас хамиртуруши хуб аст), «обро лой кардан» (обро лой кардан) омадааст.

Низоми истилоҳоти ҳар як соҳа бо баъзе аз хусусиятҳои корбурдии худ аз дигар соҳаҳо тафовути калон дорад, зеро мафҳумҳои норавшану номушаххаси бахшҳои ҷудоғонаи онро танҳо мутахассисонаш кодиранд, ки бо ҳамон маъниву бо ҳамон сабку усул истеъмол намоянд. Ҳамин тавр, баҳри дарки васеи мафҳумҳои мураккаби мансуби соҳаи мазкур ва

тафовути он аз вожаҳои муқаррариву умумистеъмом, чудо намудани маҷмуи истилоҳоти қуллоғарибо ба гурӯҳҳои муайяну мушаххас зарур мешуморем, ба монанди: 1) луғоти умумии техникӣ; 2) луғоти байнисоҳавӣ, яъне вожаҳое, ки аз соҳаҳои бо қуллоғарӣ алоқамандбуда; 3) луғоти махсуси истилоҳӣ, яъне вожаҳои умумистеъмоле, ки танҳо дар ин ё он соҳаи муайян истеъмом мегарданд.

Аз андешаҳои дар боло зикргардида аён гардид, ки воҳидҳои луғавие, ки сабаби ба вучуд омадани сермаъноӣ мешаванд ё ин ки калима ба худ тобиши маъноии нав мегирад чун маҷоз маъмул буда, дар низоми истилоҳот низ онро метавон пайдо намуд. Ҳангоме, ки калима аз маъноии аслии худ фориг мегардад, он ба гирифтани маъноии маҷозӣ ҳаракат мекунад, ки он сабаби аз байн рафтани маъноии аслии воҳиди луғавӣ мегардад. Муаммои мазкур барои тафовути маъноии асли аз маҷозии калима дар шинохти истилоҳ хеле муҳим аст, зеро тамоюли маҷозшавии воҳидҳои истилоҳӣ низ мушоҳида шуда истодаанд.

Яке аз файласуфони маъруфи Юнони бостон – Арасту роҷеъ ба сабаби дур шудани маъноии калима чунин қайд карда буд: «Азбаски микдори калимаҳо маҳдуданду микдори чизҳо бешумор, ин ва ё он калима ба таври ҳатмӣ (ноғузир) барои ифодаи маъноҳои гуногун хизмат мекунад» [7, с. 536].

Бештари забоншиносон бар он таъкид мекунанд, ки вожаҳои сермаъно дар забон, аслан дар асоси ивазшавии маънии як вожа бар маъноии алоқаҳои мушобеҳ ба дигар мафҳум пайдо мешаванд, дар ин замина калима ба он кодир аст, ки аз доираи қорбурди муқаррариаш дур гардида баҳри баёни мафҳум ё вожаи нав хизмат кунад.

Бояд зикр кард, ки маҷоз дар ташаккули калимаҳои сермаъно нақши бориз дорад. Агар аз як тараф, қисми бештари вожаҳои сермаъно мансуби забони гуфтугӯӣ ва лаҳҷавӣ бошанд, аз дигар тараф, микдори зиёди онҳо бо вожаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои ин ё он соҳа алоқамандии зич доранд.

Дар низоми истилоҳоти гуногуни ин ё он забон яке хусусиятҳои муҳимтарини калимаҳо – ин ба падидаи сермаъноӣ дучоршавии онҳо буда, бар маъноии алоқаи калимаҳо ва муносибати шабоҳатноки ашёву ҳаводис дар раванди муколама як маъно мавқеи маъноии дигарро маҳдуд намуда, сабаби ба вучуд омадани таҳаввул ё тағйири маъно мегардад. Нахуст, ба воситаи кӯчиши як маъно ба маъноии дигар, ки падидаи мазкур дар забоншиносӣ бо номи маъноии иловагии калимаҳо маъруф аст, ки дар натиҷа ифодаи муассир ва ҷаззобе ба вучуд меояд ва баъдан, ин тарзу роҳи алоқа сабаби эҷоди маъноии нави калима дар низоми истилоҳот мегардад.

Суханшиносон ин хусусияти ҳоси маҷозро ба назар гирифта, дар робитаи байни вожаҳо, ки тавассути он таркибу ифодаҳои маҷозӣ тавлид мегарданд, як миқдор омилҳои луғавиро мушаххас намудаанд. Вобаста ба ин масъала, як нуктаеро бояд қайд намуд, ки ҳар маъноии иловагӣ, ки истилоҳ дар низоми истилоҳӣ ба худ касб мекунад, пеш аз ҳама, аз асоси маъноии луғавии калимаҳои мавҷудбудаи таркиби луғавии забон маншаъ мегардад.

Забоншиноси рус Ю.А. Левитский ба ин нукта тавҷӯҳ намуда, чунин менависад: «Маҳз дар вожаҳо ҳамаи донишҳои инсонӣ, забони инсонӣ, олами атроф – ашё, зухурот, ҳодисаҳо ва ғайра таҷассум ёфтаанд. Робитаи калима, аниқтараш ҷанбаи шаклии он бо шаклҳои гуногуни инъикоси ҳақиқат, новобаста аз он ки мафҳум ё тасаввуротанд, маъноии калима – маъноии луғавӣ шуморида мешаванд» [68, с. 69].

Роҷеъ ба ин нукта забоншинос М. Саломӣ чунин қайд мекунад: «Ҳар як калима маъноии алоҳида ва инфиродии худро дорад, яъне дар алоҳидагӣ берун аз матн ё нутқ ҳар як калима танҳо ба ҳамон маъноии мустақим ва инфиродии худ далолат мекунад. Танҳо матн ва нутқ аст, ки калимаро ба бозии маъноӣ майл мекунонд ва дар дохили онҳо тамоми паҳлуҳо ва тобишҳои маъноӣ ба ҷилва даромада, боиси зоҳир ёфтани маъноҳои тоза ва нотакрор мегарданд. Бинобар ин, нутқ ва матнро метавон муҳимтарин заминаи тавлиди маъноии калимаҳо номид» [110, с. 21].

Аксарияти вожа ва таркиботе, ки дар таркиби луғавии забон мавҷуданд, дар раванди навиштор ва гуфтор ба таҳаввули тобишҳои мухталифи маъноӣ рӯбарӯ мегарданд, ки он ба ваҷагии услубиву корбурдии онҳо таъсири амиқ мерасонад. Вожаву таркибот дар баёни воқеаву ҳаводис бо вижагиҳои семантикӣ ва услубии ба худ хос истеъмоли мегарданд, ки ин амал, қабл аз ҳама ба сабки нигориши гуянда вобастагии қавӣ дорад. Агар ин раванд аз як тараф ба инкишофи семантикии вожаву таркибот мусоидат намояд, аз тарафи дигар ба таъсирнокии суҳан дар чараёни нутқи таъсири амиқ мегузорад.

Калима ашёву предмет ва ҳодисаҳои воқеиро ифода намуда, барои ҳамаи аъзоёни ҷомеа, ки бо он забон гуфтугӯ мекунанд, хизмат мекунад. Калима ҳамчун воҳиди лексикӣ маводи асосии забон буда, маънои он на танҳо ба як предмет, балки ба гурӯҳи мухталифи ашёву ҳодисаҳо алоқаманд мебошад.

Калимаҳои ифодакунандаи ашёву ҳодиса воситаҳои муомилоти байни аъзоёни ин ё он ҷомеа на фақат дорои маънои лексикӣ, балки дорои маънои грамматикӣ мебошанд.

Чараёни инкишофи забон нишон медиҳад, ки барои предмети нав аз таркиби луғавии забон ба ҳамон ашё монанд ашёро ёфта, ба ҳар як ном мемонанд. Баъзеҳо ҳамин хусусияти ба ҳам наздик омадани мафҳуми калимаҳоро аз рӯйи ҳамоҳанг будани овозхояшон ба омонимҳо нисбат медиҳанд, ки ин нодуруст аст. Чунки як калима метавонад дар мавридҳои мухталиф предмет ва чараёнҳои гуногунро ифода кунад.

Ҳаминро бояд зикр кард, ки сермаъноии калимаҳо як омили бойшавии таркиби луғавии забон мебошад. Дар нимаи дуввуми асри ХХ доир ба ин сермаъноӣ корҳои таҳқиқоти рӯйи кор омаданд, ки зикри онҳоро чун сарчашмаи боэътимод зарур донистем. Таълифоти Д. Тоҷиев дар бораи калимаи **об** ва хусусияти сермаъноии он яке аз сарчашмаҳои муҳим ба ҳисоб меравад [124].

Аммо ягона асаре, ки хусусиятҳои сермаъноии калимаҳоро дар забони тоҷикӣ муайян мекунад, рисолаи илмӣ А. Муминов мебошад. Мавсуф дар рисолааш тамоми роҳу воситаҳои сермаъношавии калимаҳоро ҳаматарафа таҳқиқ намуда, ду омилҳои сермаъношавии калимаҳоро қайд намуда, чунин зикр кардааст. «Хулоса, як қатор калимаҳо дар давоми асрҳо тағйири маъно кардаанд, яъне маъноии аввалашонро гум карда, маъноии нав гирифтанд, ки ин процесро омилҳои ғайризабонии маъно ба амал овардааст. Вале омилҳои ғайризабонӣ бевосита маъноии калимаро тағйир намедиханд, балки бо қонунҳои забон мутобиқ мешаванд ва пас маъноии калима тағйир меёбад. Сабаби дуум омилҳои забонии тағйири маъно» [76, с. 23].

Сермаъноии калимаҳо бояд дар пояи ду масъала ҳал гардад - аз як тараф, ба қадом сабабҳо як калима маъноҳои бисёреро ифода мекунад, аз тарафи дигар, ин чараён ба чӣ бурда мерасонад.

Ҳалли масъалаи номбурда барои луғатшиносӣ ва луғатнигорӣ фойдабахш аст, зеро дар доираи ин ду ҷанбаи худуди маъноии калима равшан мегардад. Сермаъноӣ дар асоси калимаҳои аслии таркиби луғавӣ, пеш аз ҳама ҳиссаҳои мустақили нутқ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор мегирад.

Сермаъноии калима бо омонимия алоқаи зич дорад, ки аз ҷиҳати таркиби овозӣ айнан монанд буда, маъноҳои гуногунро ифода мекунад. Аз ин рӯ масъалаи вобаста ба фарқияти ин ду категорияи луғавӣ ба миён меояд. Хусусияти фарқкунандаи полисемия аз омонимия ҳамеша дар матн хувайдо мегардад.

Ба андешаи А. Муминов «Агар дар матн ду калимаи таркиби овозиашон якхела ояд ва якеро синоним иваз карда тавонад, он калима полисемия аст, агар не, омонимия мебошад» [76, с. 108.]. Воқеан назари эшон боиси таваҷҷуҳ буда метавонад ва дар низоми истилоҳот низ метавон ин вижагиро мушоҳида намуд, зеро ҳар як вожаи ба сифати

истилоҳ истеъмолшавандаро танҳо мутахассисони соҳа ва ба чӣ гуна ба кор рафтани он дар дохили матн муайн мекунад.

Дар раванди таҳлилу баррасии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ бархе аз истилоҳоте мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, ки ба падидаи сермаъноӣ дучор омадаанд. Масалан, дар истилоҳи **дӯл** метавон падидаи сермаъноиро мушоҳида намуд: «1) зарфи обкашии чармӣ ё филизӣ. 2) зарфи ширдӯшӣ; дӯша. 3) кӯза. 4) бурчи Далв» [180, с. 296]. Аз чор маъние, ки зикрашон рафт, танҳо маънии сеюм кодири ба сифати истилоҳ истеъмол шуданро соҳиб буда, ҷузъи истилоҳоти кулолгарӣ ба ҳисоб меравад. Маъниҳои боқимонда бошад, ба ин ё он гурӯҳи истилоҳот мансуб буда, ҳар яке дар соҳаҳои мушаххаси илму техника ба кор мераванд.

Истилоҳи **гил** яке аз истилоҳҳои меҳварии соҳаи кулолӣ маҳсуб ёфта, сермаъно аст ва дар сарчашмаҳо чунин тавзеҳ ёфтааст: замин, хок, сафол, омезаи хоку об, ки часпанда аст ва бо мурури вақт сахт ё хушк мешавад; лой» [180, с. 179]. Муодили англисии истилоҳи **гил** воҳиди **clay** буда, дар фарҳангҳои тафсирии забони англисӣ ба маъниҳои зайл омадааст: «1) Clay is a kind of earth that is soft when it is wet and hard when it is dry. Clay is shaped and baked to make things such as pots and bricks; 2) a stiff, sticky fine-grained earth that can be moulded when wet, and is dried and baked to make bricks, pottery, and ceramics. 3) sediment with particles smaller than silt, typically less than 0.002 mm. 4) a hardened clay surface for a tennis court; a clay court. 5) the substance of the human body this, lifeless clay; 6) European moth with yellowish-brown wings; 7) several species in the family » [202]– 1) Гил як анвои хок буда, вақте ки он намнок нарму мулоим аст ва вақте ки он хушк аст, сахт ва мустаҳкам мегардад; 2) хоки сахти часпаки майдадонаест, ки ҳангоми тар будан коркард гардида, пас аз хушку пухта шуданаш барои сохтани маснуоти сафолӣ ва кулолӣ истеъмол мешавад; 3) таҳшини бо қисмҳои назар ба лойка хурдтар, ки андозаи одатан аз 0,002 мм камтар аст; 4) қабати болоии хоки сахтшуда, ки барои майдони бозии теннис ба сифати майдони хокӣ истифода

мешавад); 5) моддаи бадани инсонӣ; хоки мурда; 6) (парвонаи аврупоӣ бо болҳои зардчатоби қаҳваранг; 7) якчанд анвои хок аз лиҳози басомад. Аз ҳафт маъное, ки зикрашон рафт, танҳо маъниҳои якум, дуум ва сеюм дар соҳаи кулолӣ ба сифати истилоҳ корбурд гардидани вожаи «clay»-ро бозгӯ мекунад.

Вожаи «ибрик» низ ба худ падидаи сермаъноиро гирифта, ба маъниҳои зерин истифода мегардад: «1. Зарфи шароб. 2. Обдастон; 3. Офтоба. 4. Кӯзаи об. II. 1. Шамшери дурахшанда. 2. Камони дурахшон. 3. Зани соҳибҷамол» [180, с. 354]. Аз маъниҳое, ки оварда шуданд, танҳо маъниҳои дуум, сеюм ва чорум ба истилоҳоти соҳаи кулолӣ мансубанд. Дар забони англисӣ муодили вожаи «ибрик» ибораистилоҳи «narrow-necked jug» буда, танҳо як маъно, яъне «офтоба»-ро соҳиб аст. Ин тафовут аз он шаҳодат медиҳад, дар баёни маънии бархе аз истилоҳоти кулолӣ тавофути маъноӣ дида мешавад ва падидаи сермаъноӣ на ба ҳамаи истилоҳоти кулолии забони англисӣ хос буда метавонад.

Истилоҳи англисии «**pot**» низ яке аз истилоҳҳои калидии соҳаи кулолӣ маҳсуб ёфта, дар он падидаи сермаъноӣ пурра таҷассум ёфтааст, чунончӣ: «1. **A rounded or cylindrical container, typically of metal, used for cooking** (зарфи гирд ва силлиндршакли филизӣ, ки барои тайёр кардани хӯрок истифода мешавад). 2. **Any of various containers made for a particular purpose, especially one used for storage** (Яке аз анвои зарфият, ки барои мақсади маҳсус тайёр карда шудааст, алаҳусус барои нигоҳдошт). 3. **A container for holding drink, especially beer** (Зарфест барои нигоҳдошти нушокӣ, алаҳусус шароб); 4. **The contents of a pot a pot of coffee** (зарфҳо барои нигоҳдошти қаҳва). 5. **All the money contributed by a group of people for a particular purpose** (Ҳамаи маблағе, ки аз тарафи гурӯҳи одамон барои мақсади хос садақа дода мешавад). 6. **A prize in a sporting contest, especially a silver cup** (Ҷоиза дар мусобиқаҳои варзишӣ, алаҳусус ҷоми нуқрагӣ). 7. **An engine cylinder** (муҳарриқи силлиндршакл) 8. **A shot in which a player strikes a ball into a pocket** (зарбае, ки варзишгар онро ба нишон мерасонад); 9. **Plant in a flowerpot** (дар тубак гул шинонидан); 10.

Transplant a plant from a small flowerpot to a larger one (аз тубаки хурд ба тубаки калонтар кӯчонидани растанӣ). 10. **Make articles from earthenware or baked clay** (Сохтани ашё аз хок ва гили пухта) » [200, с. 744]. Аз даҳ маъное, ки истилоҳи **pot** соҳиб аст, танҳо маъниҳои якум, дуум, сеюм ва даҳум ба истилоҳи соҳаи кулолӣ рабт доранд.

Ҳамин тавр, мо дар зер ба таври ҷадвал аз он истилоҳоти кулолиё ёдовар мешвем, ки ба худ хусусияти сермаъноиро гирифтаанд:

сафолак	1) хушкидаҳои кафида ё таракхӯрдаи лойқа, ки дар асари борони шадид ва сел падида омада, киштахоро нобуд мекунад; 2) усули доиранавозӣ бо равиши баланду сареъ	clay pigeon	1) «a saucer-shaped piece of baked clay or other material thrown up in the air from a trap as a target for shooting; 2) the person who is easily hurt physically or emotionally; 3) easy task, trifling matter» (1. табақчаҳои аз гили пухташуда тайёргардидае, ки тавассути дастгоҳ ба ҳаво ҳамчун нишон барои таҷрибаи нишонгирӣ партофта мешавад; 2. шахсе, ки зуд меранҷад); 3. вазифаи одӣ, кори сабук).
хунарманд	1) касе, ки фаровардаҳои хунари месозад; 2) пешавар, усто, косиб. 3) Моҳир, боистеъдод, кордон. 4) санъаткор	spindle	1) a spindle - shaped object (ашёи тиршакл); 2) pole (хода, қалама); 3) headdress (мӯйбанд); 4) axis (тир)
		body	1) the physical structure, including the bones, flesh, and organs, of a person or an animal (сохтори физикӣ, ки устухонҳо, гушт ва узви инсон ва ё ҳайвон); 2) the trunk apart from the head and the limbs (тане, ки аз сар ва дасту по ҷудо аст) 3) corps (ҷисми бечон); 4) the physical and mortal aspect of a person as opposed to the soul or spirit (ҷанбаи физикӣ ва ё ба марг наздики инсон вобаста ба ҷон ва рӯҳ) 5) a clay used for making the main part of ceramic ware, as distinct from a glaze (гиле, ки барои сохтани қисми асосии сафолот, ки аз сир тафовут дорад, истифода мешавад)

2.2. Муродифшавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Муродифҳо ё худ синонимҳо маъмулан вожаҳои мебошанд, ки аз нигоҳи шакл аз ҳам тафовут дошта, аз лиҳози маънӣ ба якдигар наздиканд.

Истилоҳи *синоним* аз вожаи юнонии *synonymos* – *ҳамном* ба вуҷуд омада, дар навиштор ва гуфтори забони адабии муосири тоҷикӣ ҳамчун истилоҳи **муродиф** қорбурд мегардад, азбаски истилоҳоти дигари забоншиносӣ, яъне *синонимия* ва *синонимика* аз вожаи **синоним** сарчашма мегиранд. Вожаҳои *синонимия* ва *синонимика* айни ҳол дар забон ба сифати истилоҳи **синоним** истеъмом мешаванд.

Дар низоми истилоҳоти кулолии забонҳои тоҷикиву англисӣ миқдори зиёди истилоҳ-муродифоте мавҷуданд, ки бо баъзе аз хусусиятҳои қорбурдии худ аз ҳамдигар тафовут доранд. Ин падида бошад ҳам, ба таркиби бои луғавии забони адабӣ, хусусиятҳои калимаю ибораҳои касбӣ, гунаҳои гуфтугӯи онҳо, инчунин калимаю ибораҳои хоси лаҳҷаҳои забонҳои зикршуда вобастагии ногузастанӣ дорад.

Муродифҳо ин ё он ҳаводису воқеаро номбар карда, онҳоро аз лиҳози маънӣ инъикос мекунанд. Дар таркиби луғавии ҳар як забон силсилавожаву калимаҳои мавҷуданд, ки аз нигоҳи шакл мухталиф буда, як мафҳуми мушаххасро иваз мекунанд ва дар бештари ҳолатҳо ҷойгузини ҳамдигар буда метавонанд. Масалан, истилоҳоти англисии *kiln, furnace, oven* ва *tuffle* дар якҷоягӣ мафҳуми **ҳумдонро** ифода намуда, дар матн метавонанд якдигарро иваз кунанд.

Илова бар ин, боз якчанд истилоҳи дигарро метавон номбар намуд, ки онҳо аз нигоҳи шакл тафовут дошта, аз лиҳози маъно шабеҳанд ва қобилияти иваз кардани якдигарро доранд. Дар ҳарду забон вожаву истилоҳоти муродифие мавҷуданд, ки аз лиҳози таркиби морфологӣ тафовут дошта, зикри дастабандии онҳоро дар зер зарур мешуморем:

а) муродифҳои сода, яъне муродифҳои, ки танҳо аз як реша иборатанд: **кӯза, сабӯ, қадах, ҷом, пиёла, jug, pitcher, ewer, pot,**

б) муродифҳои сохта, яъне муродифҳое, ки дар таркиби худ пешванд, пасванд ва пешванду пасванд доранд: **кӯзача, кӯзагар, косагар, гулдон, офтоба, хумдон, пиёлача, гилнок, сафолгар, кулолгар, рехтагар, шустагар, кулолгарӣ, рехтагарӣ, шустагарӣ, хумча, хурмача, сафолӣ, сафолгарӣ, сафолгарон, кӯзагарон, кулолгарон, косибон;**

в) муродифҳои мураккаб, яъне муродифҳое, ки аз ду ва ё зиёда реша иборатанд: **гилхок, гилбӯта, обдаста, гилкор, чархдег, лойкор, нимхурма, кӯзасоз.**

Пайдост, ки хусусияти истилоҳии вожаи умумистеъмол, пеш аз хама, дар таркиби ибора, ҷумла ва матн ҳувайдо мегардад, масалан сифатҳои содаи *large* ва *big* дар таркиби ибораҳои *a big jug* ва *a large jug* омада ба худ аломати муродифиро гирифтаанд, ё худ феъл-муродифҳои *annex, attach, add* ба маънии *илова кардан* дар соҳаи кулолгарӣ ҳамчун муродиф истеъмол мешаванд.

Муродифҳо ва ё калимаҳое, ки дар таркибашон ба ҷуз аз асосу реша боз ягон унсури иловагӣ, яъне вандҳои калимасоз доранд, муродифҳои сохта номида мешаванд. Сохташавии муродифҳо ва ё калимаҳоро ба воситаи пешванду пасванд ва миёнванд дар илми забоншиносӣ вандафзоӣ меноманд. Вандафзоӣ якҷанд роҳи ифодашавӣ дорад ва маъмултарини онҳо истифодабарии пешвандҳо, пасвандҳо ва бандакҳо мебошанд.

Истилоҳ-муродифҳои забони англисӣ, ки дар таркиби худ пешванд доранд дар соҳаи кулолӣ метавонанд чун сифат, феъл ва зарф истеъмол шаванд. Дар таркиби луғавии забони англисӣ муродиф-сифатҳои мавҷуданд, ки дар таркиби баъзе онҳо пешвандҳои истилоҳсоз ҷой дошта, маъноӣ инкорро ифода мекунанд. Ба ин гурӯҳ вандҳо, метавон пешвандҳои **in** ва **im**-ро муносиб донист: *incorrect* [200, с. 789], *improper* [200, с. 783].

Дар баробари ин муродиф-фееълхое мавчуданд, ки дар таркиби худ пешвандҳои истилоҳсоз доранд, ки ба худ хусусияти синонимиро касб кардаанд: *rebuild* [200, с. 1267], *reconstruct*, *retort* [200, с. 1304], *restore*.

Дар таркиби луғавии ҳарду забон ҳам муродиф-исмхое мавчуданд, ки ба воситаи пасвандҳои сермаҳсули исмсози *-er/-or* ва *-gor/-gar* сохта шуда, дар соҳаи кулолгарӣ ҳамчун синоним истеъмол мешаванд: *potter*, *коргар*, *косагар*, *кулолгар* ва ғ.

Намунаи дигари муродифҳои сохтаи забони англисиро дар мисоли истифодабарии пасванди «*-ing*», ки ифодакунандаи феъли ҳол ва сифати феъли аст, метавон мушоҳида намуд. Масалан, калимаҳои *working*, *doing* ва *implementing* [202, с. 481] (ҳар се ба маънои *кардан*, *ичро кардан*) туфайли бандаки «*-ing*» муносибатҳои муродифии худро устувор мегардонад.

Вожаҳои аз ду ё се реша иборат будаи ҳаммаъноро муродифҳои мураккаб меноманд. Дар ҳарду забон ҳам муродифҳои мураккаб қобилияти ба вазифаи ҳиссаҳои нутқи мустақил (исм, сифат, зарф, феъл) омаданро доранд, ки роҷеъ ба ин масъала дар зер таваққуф хоҳем намуд.

Дар мисоли исм-муродифҳои мураккаби забони тоҷикӣ низ метавон ташаккули истилоҳотро ба воситаи усулҳои мухталифи калимасозӣ мушоҳида намуд, Масалан, истилоҳи мураккаби **обдаста** аз ду реша, яъне **об** ва **даста** иборат буда, муродифҳои он исми дигари мураккаби **дастшӯй**, исми сохтаи **офтоба** ва исми содаи **ибрик** аст [180, с. 70].

Таъкидаш бамаврид аст, ки қорбурди муродифи вожаи мураккаби **обдаста**, калимаи содаи **ибрик** дар осори манзуми мутафаккирони асримиёнагӣ бештар ба назар мерасад:

«**Ибриқи** майи маро шикастӣ, Раббӣ,

Бар ман дари айшро бубастӣ, Раббӣ.

Бар хок бирехтӣ майи гулугунро,

Хокам ба даҳан, магар ту мастӣ, Раббӣ» [210, с. 16].

Муодили истилоҳи **обдаста** дар забони англисӣ **narrow-naced jug** буда, аз нигоҳи маънӣ якрангу, аз лиҳози шакл таркибӣ ӯ истилоҳибора аст.

Дар забони англисӣ як миқдор феъл-муродифҳое мавҷуданд, ки аз нигоҳи таркиби морфологӣ сохта ва мураккаб буда, бар мабной хиссаҳои мухталифи нутқ сохта шудаанд: *overburden* [202, с. 674] ва *overload* [202, с. 676].

Аз таҳлилу баррасии муродифоти ғавқ маълум гардид, ки онҳо аз лиҳози таркиби морфологӣ дар забонҳои муқоисашаванда мухталиф бошанд ҳам, сарфи назар аз он, хусусияти муродифии худро ҳифз мекунанд. Илова бар ин, дар забони англисӣ сифат-истилоҳоте мавҷуданд, ки аз нигоҳи сохтор тафовут дошта, аз нигоҳи маънӣ мушобеҳи ҳамдигаранд: *large* – *biggish* – *oversize*. Дар забони тоҷикӣ муодили истилоҳоти зикршуда калимаи умумиистеъмолии **калонҳаҷм** ба шумор рафта, аломати истилоҳии он дар таркиби ибораву ҷумла бозтоб мегардад.

Дар баробари ин, дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ як қатор истилоҳ-муродифоте мавҷуданд, ки бо баъзе аз хусусиятҳои корбурди худ тафовут доранд, ба монанди **хумдон**, **оташдон**, **дош** ва ғ. Агар ба маъной луғавии истилоҳи **хумдон** назар афканем, он дар Фарҳанги Доро чунин шарҳ ёфтааст: «кӯрае, ки дар он хишт, оҳак ӯ сафол пазанд»: ««Даҳони ин бечорагонро чун хумдони оҳакпазӣ пур аз оташи чанголуд карда буд» [205, с. 84].

Муродифи истилоҳи **хумдон** вожаҳои **кӯра**, **дош**, **оташдон** ба шумор мераванд. Асли баромади истилоҳи **кӯра** ба забони суғдӣ мансуб буда, дар бештари сарчашмаҳо ба ду маънӣ: 1) хумдон; 2) оташдони оҳангарон омадааст. Вожаи «**дош**» бошад, ба забони форсии бостон мансуб буда, маъной «оташдони бузург, кӯра, хумдон»-ро дорад. Исми мураккаби оташдон бо маънии «кӯрае, ки дар он барои хӯрокпазӣ ӯ гармшавӣ оташ афрӯзанд; дегдон, оштон» истеъмом мегардад. Аз шарҳи се муродифи

истилоҳи **хумдон** метавон ба хулосае омад, ки танҳо истилоҳҳои **кӯра** ва **дош** ба истилоҳи **хумдон** муродифи пурра буда метавонанд. Муодили англисии онҳо воҳиди «**kiln**» буда, вожаҳои **furnace** ва **oven** муродифи он ба шумор мераванд. Истилоҳи «**kiln**» дар фарҳанги «The new Grolier Webster International Dictionary of the English language» ба ин маънӣ омадааст: «A kiln is an oven that is used to bake pottery and bricks in order to make them hard» [202, с. 527] (Кӯра – оташдонест, ки барои пухтани маснуоти кулолӣ ва мустаҳакам гардидани онҳо истифода мешавад). Истилоҳи **furnace** бошад ба маънии: «A furnace is a container or enclosed space in which a very hot fire is made, for example to melt metal, burn rubbish, or produce steam» [202, с. 395] (**оташдон** – зарфест, ки дар он масолеҳи кулолӣ дар ҳарорати баланд пухта ва ё тайёр карда мешаванд) истеъмол мегардад. Калимаи **oven** дорои маънои «An oven is a device for cooking that is like a box with a door. You heat it and cook food inside it (Таҷҳизот барои пухтан, ба монанди қуттие, ки дар он хӯрок гарм карда ё пухта мешавад) аст. Дар луғати “Новый большой англо-русский словарь” (Апресян) истилоҳи «**calcinator**» бо маънои «оташдон барои пухтан ё хушк намудани маснуоти кулолӣ» ба сифати муродифи истилоҳи **kiln** омадааст. Аз шарҳи чор истилоҳи зикршуда маълум гардид, ки онҳо ба ҳам муродиф буда, бо баъзе аз хусусиятҳои маъноии худ аз якдигар фарқ мекунанд. Истилоҳҳои **kiln** ва **calcinator** ба ҳам муродифии пурра ба шумор мераванд.

Гузашта аз ин, истилоҳи «хумдон» дар минтақаи Яғноб бо калимаи «суз», дар Қаротегину Файзобод бо калимаи **пер** (пур) муродиф ба шумор меравад. Чунин хусусияти корбурдӣ, яъне бо шаклҳои гуногун дар минтақаҳо, дар забони англисӣ мавҷуд набуда, муодили он бо шаклҳои **kiln, calcinator, furnace, cremate, stove** истеъмол мегардад. Ё худ калимаи «**тубак**» муродифҳои **дуллак, сиба, гултубак**-ро соҳиб буда, дар забони англисӣ бо муодилҳои **pot, potte, flowerpot, vase** дар истифода аст. Истилоҳи мураккаби **чархдег** дар ноҳияҳои гуногун бо муродифоти **гушак, дугкаш, тугла, гунӣ, кувӣ, ём** истеъмол гардида, аз ҷиҳати шакли

истехсол тафовут дорад. Муаллифи Фарҳанги Доро ба истилоҳи *чархдег* таърифи зеринро муносиб медонад: «дастгоҳи гуногунҳачми сафолин ё чӯбинест, ки андарун ба он бо ҳаракати чархчӯб маскаро аз чурғот чудо мекунанд» [181, с. 543].

Илова бар ин, дар ҳарду забони муқоисашаванда муродиф-сифатҳое мавҷуданд, ки дар таркиби ибора-истилоҳот омада, барои сифат, ҳаҷм ва тавсифи таҷҳизоту ашёҳои аз сафол сохташуда истеъмол мегарданд: *кӯзаи дурушт – кӯзаи ноҳамвор – кӯзаи зишт – кӯзаи бесифат – кӯзаи бадсифат – кӯзаи хунук; кӯзаи ҷилодор – кӯзаи дурахшанда; лойи сахт (гили сахт) – лойи мустаҳакам; зарфи пухта – зарфи сӯхта – зарфи тайёр ва ғ.; low-quality jug – substandard jug – sub-quality jug – poor jug – poor quality jug – inferior-quality jug – bad jug – inferior pitcher* [202].

Ба андешаи Д. Н. Шмелев «...тобишҳои муродифӣ (синонимӣ) танҳо хусусияти забонӣ надоранд, чунки ҳар як воҳиди забонӣ маънои луғавии нисбатан маҳдудро ифода мекунад ва дар аксар ҳолатҳо ивазкунии он бо муродифаш боиси ивазшавии мазмуни ҷумла мегардад...» [146, с. 18.]

Яке аз хусусиятҳои муродифот ин робитаи маъноии байни силсиласинонимҳо буда, ҳар яке дар матн мавқеи хосси худро соҳиб аст. Дар баъзе ҳолатҳо дар дохили матн робитаи маъноӣ мушоҳида намешавад ва ин ба духӯрагии мазмуни он оварда мерасонад, масалан, сифатҳои феълии **addled** ва **rotten** бо муодили тоҷикии худ, *вайроншуда* ва *бекоршуда*, дар таркиби иборати *addled jugs / rotten* (*кӯзаҳои вайроншуда*) ба ҳам алоқаи мурдифӣ доранд, аммо ҳангоми корбурд бо истилоҳоти *vase* ё *pot* танҳо яке аз маънои онҳо мутобиқ меояд: *addled pot* ё *addled vase* (*гулдони фарсуда, кӯҳна*) < «*Later I confused in the test and my **addled pot / addled vase** has broken and cannot be used for flower maintaining*» (*Сонитар дар санҷиш ман роҳгум задам ва гулдони фарсудаи ман шикаст ва онро наметавон барои нигоҳдошти гул истифода бурд*). Дар ҷумлаи зикршуда,

яъне дар чузъи дуюми ибораҳои *addled pot* ва *adlled vase* (*pot* ва *vase* бо маънои *гулдон*) алокаи муродифӣ дида мешавад.

Яке аз истилоҳҳои меҳварии гурӯҳи истилоҳоти кулолгарии забонҳои муқоисашаванда, исми сохтаи *кулолгар* – *potter* буда, бо силсилаи истилоҳҳои *кӯзагар*, *сафолгар*, *косагар*, *гилкор*, *кӯзасоз*, *косасоз*, *усто*, *ҳунарманд* муродиф буда, бо хусусияту истеъмолии худ фарқ мекунад. Агар дар зерин мафҳуми истилоҳи сафолгар - «устое, ки зарфҳо ва нақшу ниғори сафолӣ бисозад» [180, с. 263] дарк карда шавад, пас муродифҳои он «ҳунарманд», «косиб» бо маъноҳои: 1) касе, ки фаровардаҳои ҳунари месозад; пешавар, усто; 2) мохир, боистеъдод, кордон» [181, с. 521] истифода мегардад.

Бояд қайд кард ки ҳангоми ба ҳам мувофиқат кардани вазифаҳои ҷойивазкунӣ ва муайянкунии муродифҳо хусусияти семантикӣ-услубии онҳо равшан зоҳир мегардад.

Дар таркиби луғавии забони англисӣ муродифҳои мавҷуданд, ки дар қорбурди онҳо маҳдудияти услубӣ дида мешавад. Масалан сифат-муродифҳои *small*, *little*, *tiny*, *wee* бо истилоҳи *jug* (ҳама ба маънои *кӯзаи хурд*, *кӯзача*) пайваст шуда, ибора месозанд, дар навбати худ сифатҳои *tiny* ва *wee* дар услуби гуфтугӯӣ ва сифатҳои *small* ва *little* дар услуби адабӣ истифода мешаванд.

Ба андешаи Ю. А. Левицкий «*small* ҳамчун ашёи ҳаҷман хурд, *little* ҳамчун ифодаи эҳсосии хурд, *tiny* ҳамчун дараҷаи хурдакак ва *wee* ҳамчун ифодаи хурд дар шеваи шотландии забони англисӣ тафсир мешавад. Новобаста аз чунин гуногунуслубӣ муродифҳои зикргардида ҳамчун ивазкунандаи маъноӣ яқдигар дар истифода боқӣ мемонанд» [69, с. 120].

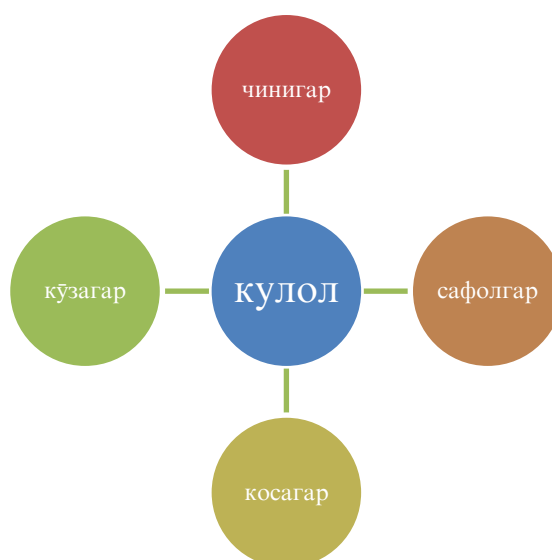
Яке аз истилоҳҳои сохтаи вожаҳои «чироғдон» ва «шамъдон» буда, ҳарду ҳам муродифанд. Ҳарду истилоҳ ҳам, аз нигоҳи сохтор исми сохтаанд ва ба воситаи пасванди исми маконсозанда бунёд шудаанд. Муодили англисии онҳо вожаи мураккаби *candlestick* буда, муродифи он истилоҳҳои *sconce* [202, с. 860] ва *candelabrum* [202, с. 145] ба шумор

мераванд, аммо аз нигоҳи маънӣ истилоҳоти зикршуда ба ҳамдигар муродифанд.

Дар зер муродифоти истилоҳҳои зикршудаи мансуби саноати кулолӣ ба тарзи чадвал пешниҳод мегардад ва яке аз онҳо дар шакли диаграмма ҳамчун намуна оварда мешавад:

кӯза	хум, хурма, сабӯ	pot	jug, pitcher, jar
хумдон	кӯра, дош, оташдон	kiln	oven, furnace, stove, calcinatory
кулол	сафолгар, сафолсоз, усто, косиб, хунарманд, чинигар; кулолгар, сафолгар, сафолпаз, кӯзагар, косагар, фаххор	potter	wander, meander, stroll, saunter
кӯзагар	кӯзачӣ, кӯзасоз	jug-maker	pitcher-maker
косагар	косасоз	bowl-maker	dich-maker, basin-maker
гилкор	лойкор, лойгар	plaster	stuccoer, fixer, waller
пиёла	қадах, соғар, чом, чоми май, маҷмай	cup	chalice
шогирд	пешакор, пайкор, нимусто, устозода	apprentice	beginner, novice, tiro
дукон	коргоҳ, кулолхона, устохона	potter's shop	pottery shop, workshop
сафол	гил, хок	ceramics	pottery, pots, china, terra cotta

Диаграммаи № 3

Ҳамин тариқ, падидаи муродифот низ ба истилоҳоти кулолии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хос буда, дар бештари ҳолатҳо аксарияти ин истилоҳҳо ҷойгузини якдигар буда метавонанд. Ягона тафовуте, ки дар қорбурди истилоҳоти зикршуда дида мешавад, ин хусусияти маъноиву шаклии онҳо буда, зухуроти умумияти маъноии онҳоро бозгӯ мекунад.

2.3. Ҳамгуншавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Ҳамгунаҳо дар баробари сермаъноӣ ва муродифот яке аз падидаҳои муҳимми ҳар як забон маҳсуб ёфта, бо баъзе аз хусусиятҳои худ тафовут доранд. Гарчанде ки таҳқиқи омӯзиши масъалаҳои мансуб ба ин падидаи забонӣ аз тарафи олимону забоншиносони ватаниву хориҷӣ: М. Муҳаммадиев, Р. Ғаффоров, Ҳ. Маҷидов, Ш. Рустамов, А. Муминов, Ш. Кабиринов, Ч. Давлатова, Ж. Жилейрон, Р. И. Меннер, Ж. Орт, У. Скит, Ш. Балли; В. В. Виноградов, Л. В. Шерба, Р. А. Будагов, А. И. Смирнитский, В. А. Звезгинцев, О. С. Ахманова, Э. Тышлер, Д. Н. Шмелёв, А. А. Реформатский, А. Н. Гвоздев, И. В. Арнолд ва дигарон мавриди таҳлилу баррасии амиқи илмӣ қарор гирифта бошад ҳам, аммо то ба имрӯз роҷеъ ба мафҳуми омоним ва таснифу дастабандии онҳо дар байни суханшиносон диду назари мушаххас мавҷуд набуда, мафҳуми мазкур дар сарчашмаҳо ба тарзи мухталиф шарҳу тавзеҳ мегардад.

Ба андешаи Ч. Давлатова, забоншинос М. Аҳмедова дар таҳқиқи худ ба омоним таърифи зеринро муносиб медонад: «омонимҳо вожаҳои забоние, ки аз лиҳози шакл якранг буда, аз ҷиҳати маъно тафовут доранд. Омонимҳо одатан ҳамчун мувофиқати овоии ду ва ё зиёда воҳиди забонӣ тавзеҳ дода мешаванд. Омонимия падидаи тасодуфӣ набуда, яке аз падидаҳои муҳим дар низоми забон аст» [38, с. 3].

Бештари забоншиносон дар таълифоти худ масъалаҳои ташаккул ва таҳаввули омонимҳо, дараҷаи омонимшавии воҳидҳои забон, хусусиятҳои, маъноӣ, овой ва дастурии вожаҳои омонимино мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, ҳамзамон сарчашмаҳои пайдоиш, басомад ва аҳаммияти онҳоро муайян кардаанд.

Рочеъ ба ташаккули омонимҳо дар забони тоҷикӣ, профессор Ш. Кабилов қайд мекунад, ки «ташаккулёбии омонимҳо раванди мураккаб ва дурударози фарогири коркарди масъалаҳо оид ба маҷмуи томи аломатҳо буд. Дар ин ҳол, дар дидгоҳи гуногуни олимон оид ба проблемаи мазкур вобастагии байниҳамдигарии муайяни аломатҳои гуногуни омонимҳо ба мушоҳида нарасидааст, ки он ба бевазоҳатӣ ва номуттаасилии методология боис гардид» [51, с. 34].

Масъалаи таҳқиқу омӯзиши омонимҳо аз назари англисшиносони рус ва забоншиносони хориҷӣ низ дур намондааст. Рочеъ ба таснифи омонимҳо А. Смирнитский чунин қайд мекунад: «Омонимҳо метавонанд ба пурра ва ҷузъӣ гурӯҳбандӣ гарданд, омонимҳои ҷузъӣ дар навбати худ ба омонимҳои луғавию грамматикӣ сода, омонимҳои луғавию грамматикӣ мураккаб ва омонимҳои луғавӣ ҷудо мешаванд» [114, с. 260].

Забоншинос Д. Лайонз рочеъ ба таснифи омонимҳо чунин андеша дорад: «Омонимҳо калимаҳое мебошанд, ки дорои ду ва ё зиёда маъно ва як шакланд. Яке аз намудҳои омонимҳо ба унвони омоними мутлақ маъмул аст. Аз ин рӯ, омонимҳои мутлақ бояд ба се шартҳои зерин ҷавобгӯ бошанд: 1) аз ҷиҳати маъно дар байни омонимҳои мутлақ бояд алоқа ҷой дошта бошад; 2) ҳамаи шаклҳои омонимҳои мутлақ бояд шабоҳат дошта бошанд; 3) шаклҳои шабеҳи омонимҳои мутлақ бояд аз ҷиҳати грамматикӣ баробар бошанд» [66, с. 547-548].

Ба андешаи М. Норматов, «як гурӯҳ забоншиносон (аз ҷумла А. А. Реформатский) омонимро касалии забон мешуморанд. Ба фикри онҳо, омонимҳо аз ҳам ҷудо намудани предметҳоро душвор мегардонанд, бинобар он омоним камбағалии забон аст. Гурӯҳи дигар (аз ҷумла Р. А. Будагов) баракс омонимҳоро ҳодисаи табиӣ забон шуморида, дар бой гардонидани таркиби луғавии забон ёри калон расонидани онҳоро таъкид мекунанд. Ба фикри онҳо, он мафҳумҳое, ки калимаҳои омонимӣ ифода мекунанд, худи шароити нутқ равшан менамоянд ва ба кадом мазмун омадани он калимаро нишон медиҳад» [91, с. 44].

В. Скит омонимҳоро мувофиқи навишт ва шаклҳои овоиашон чунин дастабандӣ намудааст: «омонимҳоро пурра, яъне вожаҳои аз рӯи овоз ва имло ҳамгун; омографҳо, яъне вожаҳои дорои навиши якранг, аммо талаффузи гуногун; омофонҳо, яъне вожаҳои дорои талаффузи якранг, аммо навишти гуногун» [201, с. 1909].

Забоншинос М. Норматов дар китоби худ се намуди омонимҳоро ишора карда чунин қайд мекунад: «Омоним хоси ин ё он забон набуда, балки дар ҳамаи забонҳо мушоҳида мешавад. Одатан се намуди омонимҳоро нишон медиҳанд: лексикӣ, морфологӣ ва лексикӣ-грамматикӣ» [91, с. 42].

Г. Н. Сидикова дар таҳқиқоти худ, ки ба вижагиҳои луғавию маъноии омонимҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст, омонимҳоро ба «омонимҳои мутлақ (sound [saund] – солим; sound [saund] – овоз); омофонҳо (meat [mi: t] – гӯшт; meet [mi: t] – вохӯрдан); омографҳо (row – қатор; row – вайрон кардани тартибот); паронимҳо (desert [dezət] – биёбон; dessert [dɪ'zɜ:t] – десерт) дастабандӣ намудааст» [113, с. 44].

Ҳамин тавр, мо он омонимҳое, ки дар раванди таҳқиқ ҷамъоварӣ шуданд, дар таъриҳ ба назару андешаҳое, ки зикрашон рафт, ба таври зайл дастабандӣ намудем:

1. **Омонимҳои луғавӣ.** Дар ҳарду забон ҳам, омонимҳои луғавӣ гуфта, вожаву истилоҳотеро меноманд, ки аз нигоҳи шакл якранг буда, ба як ҳиссаи нутқ мансубанд. Исми **ҷогаҳ** дар забони адабии тоҷик ҳамчун «ҷой барои хоб», «рахти хоб», «тахти хоб», «бистар» истеъмол гардад, аммо дар баъзе аз манотиқи кишвар вожаи **ҷогаҳ** дар соҳаи кулолгарӣ маънои «зарф»-ро ифода мекунад. Ё худ вожаи «широбча» исм буда, дар баъзе манотиқи кишвар маҳлули тунуки хоки кулолиро ифода кунад, аммо дар баъзе манотиқи дигар ин вожа ба маънои **қаймоқ** (қабати болоии шир) истифода мешавад. Агар вожаи **шона** дар забони умумихалқии тоҷикӣ «ба маънои олот ё асбоб барои шона кардани мӯй» истифода шавад, пас дар соҳаи кулолгарӣ ин вожа маънои «олот ё

асбобе, ки ба воситаи он қисми берунии зарфро оро медиханд”-ро ифода мекунад.

Истилоҳи «чарх» ба сифати омоним дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ ба чунин маъниҳо омадааст: «1. Ҳар чизи гирд, ки ба даври меҳвари худ мегардад, ғилдирак; чарх заданд; а) гирд гаштан, давр задан; б) гардиш кардан, роҳ рафта тамошо кардан; 2. Асбобҳои бо чарх коркунанда; чархи кулолгарӣ, чархи ресмонресӣ; чарху дук асбоби ресмонресии дастӣ; 3. Номи дастгоҳи чархдоре, ки дар он асбобҳои теғдорро дошта тез мекунанд; кордро чарх доштан кордро дар чарх тез кардан; 4. маҷ. осмон, сипеҳр, фалак; чархи ахзар осмони кабуд; 5. маҷ. гардиш; чархи айём гардиши рӯзгор, гузашти замон» [193, 539].

Дар Фарҳанги Доро омонимҳои зерини истилоҳи «*чарх*»-ро метавон дарёфт намуд: 1. Ҳар чизи мудаввар, ки ба гирди меҳваре мечарҳад: <чархи ароба, чархи мошин. 2. Асбоби дорои ҳаракати чархиш <чархи дӯк, чархи дӯзандагӣ. 3. Осмон ва чирмҳои осмонӣ <чархи фалак, чархи барин» [181, с. 543]. Аз он шарҳи истилоҳи чарх дар сарчашмае, ки зикрашон рафт, маълум гардид, дар фарҳанги яқум истилоҳи мазкур бо се маъноӣ асливу ду маъноӣ маҷозӣ омада, танҳо маънии дуюм «асбобҳои бо чарх коркунанда: чархи кулолгарӣ» ба истилоҳи кулолгарӣ мансуб аст, аммо сухан дар сари ба кадом маънӣ корбурд гардидани истилоҳи «чарх» набуда, зикри маъниҳои дигар хусусияти ҳамгуншавӣ доштани истилоҳи «чарх»-ро бозгӯ мекунад. Он тавзеҳоти овардашуда моро аз алоқаи ногуастани доштани падидаҳои сермаъноӣ ва ҳамгуншавӣ ошно месозад. Муодили англисии истилоҳи **чарх** дар забони англисӣ воҳиди **wheel** буда, дар фарҳанги «The new Glorier Webster International Dictionary of the English Language» чунин тавзеҳ ёфтааст: «1. wheel (rotating circle with spokes) (чарх (бо парра чарх мезанад)); hydraulic wheel (чархи ҳидравликӣ); steering wheel (чархи суккон, чанбараки рул); driving wheel; driving sprocket (ғилдираки асосӣ); 2. cart wheel (чархи ароба); acrobatic figure (шакли дорбоз); 3. narcotic pills (ҳаби нашъадор, ҳаби мадхушкунанда)» [202, с. 1131].

Ҳамин тавр, аз шарҳи истилоҳи чарх дар ду забони таҳқиқшаванда маълум гардид, ки дар ҳар ду забон ҳам, истилоҳи мазкур қобилияти ба худ гирифтани падидаи ҳамгуншавиро доштааст.

Мураттиби Фарҳанги Доро басомади истилоҳи «чарх»-ро дар забони тоҷикӣ ин тавр нигоштааст: «*пах. Сагк; бал. cark; курдии қарзӣ carx; хуросонӣ: jiyriy; арм. қарзӣ сахр даварон; ҳ. cakra-; суг. мон. cxr- сахр; буд. syrhk (сахр (cygh) чарх)*» [181, с. 542]. Дар забони тоҷикӣ агар ба басомади истилоҳи чарх дар забони англисӣ назар афканем, он ба забони давраи қадими англисӣ дар шакли hwēol ҳамчун исм ба воситаи забони олмонӣ, ворид гардидааст. Истилоҳи мазкур решаи ҳинду-аврупоӣ дошта аз забони санскритӣ дар шакли *cakra* ‘wheel – чарх, circle – доира’ ва юнонӣ Greek *kuklos* ‘circle – доира’ иқибос шудааст.

Истилоҳи дигаре, ки ба худ хусусияти ҳамгуншавиро гирифтааст – исми **даста** буда, дар фарҳангҳо чунин шарҳ ёфтааст: «1. Он қисми абзори асбобу анҷом, ки бо даст гирифта мешавад: дастаи дос, дастаи каланд, дастаи корд, дастаи кӯза, дастаи теша, дастаи чойник, дастаи камчин. 2. Бастаи гулу райҳон, гулдаста; як қабза хор, шибоғ, химча ва ғ., ки якҷоя баста шудааст. 3. миқдори нисбатан зиёди чизҳои якҷинса, ки дар як ҷо меистанд ё якҷоя карда шудаанд; қабза, туб: як даста китоб, як даста коғаз. 4. Маҷмуи чизҳои якҷинса. 5. Гурӯҳ, гӯда, ҷамоати мардум; қисм: даста(ҳо)и аскарӣ, дастаи посбонон» [180, с. 259-260]. Дар сарчашмаи дигаре истилоҳи мазкур ҳамчун истилоҳ-омоним ин тавр шарҳ ёфтааст: «1. қисме аз абзор (мисли дос, корд, арра, шамшер), ки ба қабза гиранд. 2. қисми ҷӯбини абзоре (мисли бел, каланд, табар, потеша), ки хангоми корбурд ба даст гиранд. 3. абзоролоти филизӣ, ки дару тирезаро ба василаи он кушопӯш кунанд; дастак. 4. банди ҷӯбини асбоби мусиқӣ: <дастаи танбӯр, дастаи рубоб>. 5. гурӯҳе аз мардум, ки пайгир аз иҷрои амре бошанд. 6. (вар.) ҳайате аз варзишгарони шомил ба як гурӯҳ, ки дар мусобикот ширкат варзанд; тим. 7. баста ё қабзае аз гулу гиёҳ, коғаз ва ғ.» [180, с. 259].

Дар забони англисӣ муодили он исми “handle” буда, ба ин шарҳ омадааст: «1) handle; 2) arm; 3) grip; 4) shaft; 5) knob; 6) handhold» [202, с. 437].

Истилоҳи **дӯкон** ва гунаи дигари он **дукон** низ омоними луғавӣ буда, чунин маъниро соҳиб аст: «1. Дастигоҳи бофандагӣ, ки дар он матоъҳои пахтагин, пашмин ва абрешимин бибофанд. 2. устохонаи косибии хунармандон: <дукони заргарӣ, дукони тунукасозӣ, дукони чармгарӣ 3. хоначаҳои махсуси фурӯши фаровардаҳои гуногун [180, с. 288]. Аз се шарҳи овардашуда маълум шуд, ҳар се маънӣ ҳам ба исми мансуб буда, аз омоними луғавӣ будани истилоҳи “дукон” моро ошно месозад.

2. **Омонимҳои сарфӣ.** Ин навъ омонимҳо вожаву истилоҳҳои мебошанд, ки ба ҳиссаҳои мухталифи нутқи мансубанд. Исми мураккаби **workshop** дар сарчашмаҳо ба чунин маънӣ омадааст: «1) a room or building in which goods are manufactured or repaired (хона ва ё биное, ки дар он ашёву маснуот истеҳсол ва ё таъмир мешавад); 2) a meeting at which a group of people engage in intensive discussion and activity on a particular subject or project (маҷлисе, ки дар он гурӯҳи одамон ба муҳокимаву мунозираи баҳснок ва ҷаъолият роҷеъ ба мавзӯ ва ё лоиҳаи хос машғуланд); present a performance of (a dramatic work), using intensive group discussion and improvisation in order to explore aspects of the production prior to formal staging» [202, с. 1147] (муаррифӣ намудани намоишнома бо истифода аз муҳокимаи мунтазами гурӯҳи бадеҳанавозӣ барои дарёфти ҷанбаҳои намоиш пеш аз сахнагузории расмӣ). Аз се шарҳи истилоҳи **workshop** маълум гардид, ки ду шарҳи аввал ба маънои исми омада, шарҳи сеюм ба маънии феъл омада, омоними сарфи будани истилоҳи зикршударо бозгӯ мекунад.

Омоними луғавӣ грамматикӣ. Ин намуди омонимҳо ҳам хусусияти гурӯҳи яқум ва ҳам дуюмро соҳибанд. Миқдори ин навъи омонимҳо дар ҳарду забони муқоисасаванда хеле маҳдуд буда, бештар дар натиҷаи ҷотабдилӣ ё ҷойивазкунии вожаҳо ба амал меояд. Масалан, истилоҳи **file**

[202, с. 364] аз ҷиҳати шакл ва усули калимасозӣ ба исм мансуб аст, аммо онро дар маънои феъл ҳам метавон мушоҳида намуд: «a tool with a roughened surface or surfaces, typically of steel, used for smoothing or shaping a hard material (таҷҳизоте, ки қисми рӯяш ноҳамвору одатан пӯлодӣ буда, барои сайқалдиҳӣ ва башаклдарории маводи сахт истифода мешавад). 2. smooth or shape with a file» [202, с. 364] (бо сӯҳон ё сӯян сайқал додан ва ба шакл даровардан).

Дар зер ҳамчун намуна истилоҳоти омонимии мансуби саноати кулолӣ ба тарзи ҷадвал пешниҳод мегарданд:

кон	1. ҷойгоҳи истихроҷи маъдан: <кони ангишт, кони тилло; 2. (маҷ) ҷои афзуниву фаровонии чизе ё амале: <кони мева; кони хана. 3. (маҷ,) шахси пургап: <он кас кони гап [180, с. 418].	foot	«1) person's foot; 2) animal's leg; 3) toe; 4) support, bearing ; 5) leg, stem; 6) strike / deal / deliver a blow by foot 7) to march, to dance» [202, с. 380]
конун	конун i. 1.оташдон, кӯра, оташхона. номи ду моҳ аз моҳҳои суриёни ё румӣ, ки конуни аввал ва конуни дувум номидаанд. 3. марказ, ҷойгоҳи асосӣ; конун ii. конун, қоида, тарз равиш [419]	mold	«1) mold, must; 2) standard, model; pattern ; 3) matrix; 4) to grow mouldy; 5) to form, to shape» [202, с. 614-615]
коргоҳ	1. ҷои кор, корхона. 2. дастгоҳ, дӯкон. 3. муассиса, идора [180, с. 420].	knob	«1) convexity; protuberance; 2) node; 3) knot; 4) handle; 5) group; cluster» [202, с. 530]
косибӣ	1. шуғли косиб; пешаварӣ. 2. касбу кор: «косибони ҳисор асосан намаду мохут мемолиданд, шолу арғамчин мебофтанд» [37, с. 198].		
кулолӣ	1. мансуб ба кулолгарӣ: <асбоби кулолӣ; чизу чораҳои кулолӣ. 2. кулол. 3. шуғл ва ҳунари кулол; кулолгарӣ		

Ҳамин тавр, агар омонимҳо аз якҷараф бо сабаби тавофути маъноии вожаҳо дар истилоҳоти кулолӣ ба вучуд оянд, аз тарафи дигар пайдо шудани онҳо дар забони адабӣ амри воқеист. Илова бар ин, бештари омонимҳо дар натиҷаи тавофути беандоза дар маънои як қатор вожагон байни соҳаҳои мухталифи илму техника ва саноату истеҳсолот ба вучуд меоянд.

2.4. Истилоҳоти иқтибосии кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Бояд тазакурр дод, ки вожаҳои аслии тоҷикиву англисӣ асоси манбау сарчашмаи ташаккулу таҳаввули истилоҳоти касбу ҳунар ба шумор мераванд. Ин гурӯҳи истилоҳот низ дар низоми истилоҳоти саноати кулолӣ мавқеи густурда дошта, ҷузъи асосии онҳоро вожагони аслии зерини тоҷикиву англисӣ созмон медиҳанд: *сафол, гил, коса, лой, чарх, офтоба, дастшӯй, хум, deg; earthenware, ceramic, clay, bowl, wheel, narrow-naked jug for washing (watering), washstand, washbowl, pot, copper* [202, с. 225] ва ғ.

Бо вучуди ин дар таркиби луғавии забонҳои тоҷикиву англисӣ, аз ҷумла дар истилоҳоти соҳаи кулолӣ миқдори зиёди вожагони иқтибосӣ ҷой доранд. Илова бар ин, дар ҳарду забон истилоҳҳои мураккаб ва ибора-истилоҳҳои мавҷуданд, ки як ҷузъашон вожаи аслии тоҷикӣ ё англисӣ ва ҷузъи дигарашон вожаи иқтибосӣ мебошад. Аз ин рӯ он вожаву истилоҳоти иқтибосие, ки дар раванди таҳқиқ ҷамъоварӣ шудаанд, мо ба таври зайл дастабандӣ намудем:

Иқтибосоти арабӣ. Он истилоҳоте, ки аз азбони арабӣ иқтибос шудаанд хеле маъмул буда, дар соҳаи касбу ҳунар фаровон истифода мешаванд: **дӯкон, халифа, қадах, тавақ, машрафа** [95, с. 244], **наққош, нақш** ва ғ. Дар баробари ин як миқдор истилоҳоте дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз дигар забонҳо ба воситаи забони арабӣ иқтибос шудаанд, масалан, аз забони юнонӣ калимаҳои **қалам, қолиб, қолаб**. Истилоҳоти иқтибосии арабӣ дар тури таърих ба таҳаввулоти маъноии мухталиф дучор гардидаанд, масалан вожаи **халифа** (ҳоким, халиф) дар соҳаи кулолӣ маънои «ёрдамчии **усто, кулолгар, ҷонишини вай**»-ро гирифтааст.

Иқтибосоти туркӣ. Ин гурӯҳи истилоҳот қисми муҳимми истилоҳоти соҳаи кулолгариро ташкил медиҳанд: **элак** (хокбезак), **қошук** (ҷумча). Дар забони тоҷикӣ як миқдор истилоҳоти мураккаби кулолӣ мавҷуданд, ки аз ду ҷузъ иборат буда, яке аз ҷузъҳои он узбекӣ аст:

қумбурак (“қум” – узбекӣ, «бурак» – тоҷикӣ аз феъли буридан), **отҷӯб** (от – узбекӣ, **ҷӯб** – тоҷикӣ), **оқлой** (оқ – узбекӣ, **лой** – тоҷикӣ), **обитош** (оҳаксанг) [95, с. 155].

Истилоҳоти русӣ-байналмилалӣ. Иқтибос гардидани вожаву калимот ва истилоҳоти русӣ-байналмилалӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ омили таърихӣ дошта, яке аз чунин омилҳо ин ҳамроҳшавии кишварҳои Осиёи Миёна ба ҳайати давлати Империяи Рус ба шумор меравад. Маҳз дар ин давра заминаҳои истеъмоли калимаву вожаҳои мухталифи русӣ дар соҳаҳои илму техника ва дигар соҳаҳо ба вучуд омада, як миқдор калимаву вожаҳои дорои хусусияти соҳавӣ дошта ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ иқтибос шуда, то ба имрӯз дар қатор вожаҳои умумистеъмолии забон қорбурд мегарданд. Омили дуюм – бунёд шудани Ҳокимияти Шуравӣ дар кишварҳои Осиёи Миёна ба шумор мерафт, ки таъсири худро ба таркиби луғавии забон расонд. Агар аз як тараф, муҳити бисёрқавмии Ҳокимияти Шуравӣ ва сиёсати пешгирифтаи он ба равобити иқтисодиву фарҳангӣ ва арзишҳои миллӣ мусоидат намуда бошад, аз тарафи дигар, ин ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва асолати таърихии он таъсири манфӣ расонид, зеро он вожаву калимот ва истилоҳоте, ки дар осори гаронбаҳои мутаффақирони гузаштаи мо, амсоли Рӯдакиву Фирдавсӣ ва Ибни Синову Насируддини Тӯсӣ ва дигарон ҷой доштанд, то андозаи аз истеъмол дур шуда, бар ивази онҳо вожаву калимаҳои зиёди иқтибосии русӣ ворид гардиданд.

Забоншинос Р. Ғаффоров ин раванди таърихро ба таври зайл шарҳ медиҳад: «Табаддулоти азими ин давраи таърихӣ дар забони миллӣ низ инъикос ёфт. Аз як тараф, барҳам хӯрдани ҳукумати амирӣ ва сохти феодали боиси аз байн рафтани бисёр калима ва мафҳумҳои ба он алоқаманд гашта бошад, аз тарафи дигар, пайдо шудани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, сохти маъмурӣ, инкишофи босуръати илму маданият ва монанди инҳо ба забон як қатор калима ва ибораҳои навро дохил карданд, ки предмет ва мафҳумҳои тоза истеъмоли онҳоро талаб мекарданд» [34, с. 41].

Яке аз омилҳои муҳимме, ки сабаби пайдоиш ва иқтибосшавии миқдори зиёди вожаву калимот ва истилоҳоти мухталифӣ соҳавӣ гардид, ин бунёди заводу фабрикаҳо, корхонаҳои нави истеҳсоли, тарзи муосири коркарди маҳсулот ва ба истеҳсолот ворид гардидани дастгоҳҳои пуриктидор ба шумор меравад.

Ба андешаи бархе аз суҳаншиносон, бештари вожаву калимаҳо ва истилоҳот нахуст ба нутқи соҳибзабонон ва пасон ба ҳамин васила ба таркиби забони адабӣ дохил гардидаанд. Забоншинос Ҳ. Маҷидов рочеъ ба ин масъала чунин андеша дорад: «Ин гурӯҳи калимаҳои иқтибосӣ низ якбора ба забони адабии хаттӣ қабул нашудаанд. Дар ибтидо онҳо дар муҳовараи забони зиндаи мардум ба кор бурда мешуданд, баъдан тавассути асарҳои адибони ҷудогона ба забони адабии хаттӣ низ ворид шудан мегиранд» [75, с. 115].

Истилоҳоти русӣ-байналхалқӣ як қисми муҳимми луғоти соҳаи кулолгарӣ ба шумор рафта, ба маснуоти истеҳсоли кулолӣ ва номгӯи анвои маснуоти кулолӣ марбутанд: **фабрика, сех, турба, печка, глазур, кафел, сувинер, майолика, сервис, графин, самовар, кубок** ва ғ. бештари вожаҳои русӣ-байналмилалӣ ба таҳаввул дучор шуда, шакли овоии худро дигаргун карда ба низоми савтиёти забони тоҷикӣ мутобиқ шудаанд ва ин пеш аз ҳама ба вожагони гуфтугӯӣе, ки ба забони адабӣ ворид гардидаанд, мансуб аст. Гузашта аз ин, рушду таҳаввули мутассили равобити сиёсӣ иқтисодӣ ва маданӣ боиси ворид шудани вожаву истилоҳоти иқтибосӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ гардид.

Чӣ тавре ки зикраш дар боло рафт, раванди иқтибосшавии луғоти русӣ ва байналмилалӣ дар даврони собиқ Шӯравӣ тамоми соҳаҳои луғоти забони тоҷикӣ аз ҷумла соҳаи кулолгариро низ фаро гирифта буд. Аз ин рӯ, вожаҳои русӣ-байналмилалӣ қисми муҳимми луғоти соҳаи кулолгариро дарбар мегирад ва сахми муайяни худро дар рушду такмили минбаъда ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ мегузоранд.

Мавқеи вожаҳои лаҳҷавӣ дар соҳаи кулолӣ. Луғати лаҳча бо калимаҳои марбути касбу ҳунари мухталиф зич алоқаманд буда, қисми чудонашавандаи он ба шумор меравад. Дар ҳар минтақа тафовут дар луғоти соҳаи кулолиро метавон мушоҳида намуд. Масалан истилоҳи «**ғулба**» дар Файзобод зарфи кӯзашакл бо гардани васеъ, дар Яғноб бо номи **дастшӯй**, дар водии дарёи Яхсу ҳамчун **чаламчӣ**, дар водии Ҳисор чун **чалапчӣ** ва ё **чилопчӣ** истеъмол мешавад. Вожаи «**паднос**» (лаълӣ) дар баъзе ҷойҳо ҳамчун **сахн**, дар водии Рашт чун **гина**, дар ноҳияи Варзоб **хароча** ном дошта, аз тарафи дигар хусусиятҳои хоси тайёршавиро соҳиб буда, бо номҳои махсус корбурд мегардад. Бад ин васила алоқаи пайвастаи луғоти лаҳча ба воситаи вожаҳои касби кулолӣ ҳаичун истилоҳи умумифаҳм пазируфта шуда, ба таркиби калимаҳои умумиистеъмол ворид гардидаанд: «**обхӯрак**» (зарф барои нӯшидани об), **гуловӣ** (зарф барои ҳамиркунӣ, Қаратоғ), **мола** (пардозкунанда), **шогирдак** (коромӯз, сабақомӯзи хурд, кӯба, кулола аз гили пухташуда), **лабгир**, **лавгир** (латтача барои росткунӣ ва ё тозакунии қисми болоии зарф), **тамонча** (белча), **тавонча** (бомкӯбак, гӯшткӯбак, кӯбак, кулӯхкӯб),

Ғанӣ гардидани таркиби луғавии забонҳои тоҷикиву англисӣ ва афзоиши миқдори зиёди истилоҳоти кулолгарӣ бидуни иқтибосшавӣ аз забонҳои бегона ба амал намеояд. Кулолгарӣ дар баробари дигар пешаву ҳунарҳо яке аз соҳаҳои қадимтарини фаъолияти инсон ба шумор рафта, халқу қавмҳои мухталиф сарфи назар аз ҳамзистии дур аз якдигар онро аз худ кардаанд. Зарфҳои офаридаи мардум ва устодони моҳири алоҳида, ки таҷассумгари хусусиятҳои миллии ин оё он халқу миллат буданд, моликияти умум гардида, ба забони ин халқҳо низ таъсири амиқи худро гузошт.

Масъалаи иқтибосшавии истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ, ки таърихи хеле кӯҳанро соҳиб аст, тавачҷуҳи забоншиносонро қайҳо боз ба худ ҷалб намудааст. Бархе аз забоншиносон иқтибосшавии луғоту калимоти

бегонаро ба таркиби луғавӣ ҳамчун ниёзмандии забон ба мафҳумҳои нав арзёбӣ мекунанд [176].

Гузашта аз ин, бисёре аз забоншиносон ба масъалаи иқтибосшавӣ ё вомгирии луғоти вожагонӣ бегона таваҷҷуҳ мекунанд, сабабҳо ва омилҳои раванди воридшавии вожаҳои хориҷӣ ба таркиби луғавии забони қарзгиранда, инчунин усулҳои қабули вожаҳо ва чараҳои мутобиқшавии онҳо то ҳол яке аз масъалаҳои муҳим боқӣ мондаанд. Дар дунё ягон забоне, ки дар таркиби луғавиаш вожаҳои иқтибосӣ надошта бошад, вучуд надорад, зеро маҳз иқтибосшавиву вожасозӣ ва истилоҳсозӣ қудрати ғанӣ гардонидани захираи луғавии забонро соҳибанд. Ҳамин тариқ, ба иқтибосшавии вожагонӣ омилҳои беруна ва дохила таъсир расонида метавонад. Омилҳои беруна ин натиҷаи иртиботи ҳудудии ду ё зиёда қавму миллатҳо, робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ буда, боиси иваз гардидани калимаҳои мавҷуда ва ба ҷойи онҳо пайдо шудани воҳидҳои нав мегардад. Ба омилҳои дохилӣ мавҷуд набудани мафҳуми нав дар забони модарӣ ё нокифоя будани захираи дохилии забон барои номгузориҳои воҳидҳои нав дохил мешаванд.

Иқтибосшавӣ ҳамчун усули ғанӣ гардидани таркиби луғавӣ дар ҳар ду забон нақши муҳим дорад. Аз таҳлили баррасии фарҳангу луғатҳои истилоҳоти кулолгарӣ аён гардид, ки миқдори зиёди истилоҳоти кулолгарии забонҳои муқоисашавандаро истилоҳоти иқтибосшуда ташкил мекунанд. Сарфи назар аз имкониятҳои дохилизабонӣ, яъне калимасозиву истилоҳсозӣ, ба забони тоҷикӣ 795 истилоҳ ва ба забони англисӣ 914 истилоҳи кулолгарӣ дар давраҳои муайяни таърихӣ ворид гардидаанд.

Бояд қайд намуд, ки иқтибосшавии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда дар як вақт ба амал наомадааст, яъне ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки баъзе забонҳо барои вомгирии истилоҳот назар ба дигарашон мувофиқтаранд. Дар таркиби луғавии баъзе забонҳо бошад миқдори истилоҳоти иқтибосшуда хеле маҳдуд буда, воҳидҳои он забон

аллакай пурра ташаккул ёфта, дар забон мавқеи хосси худро соҳибанд. Аз гуфтаҳои ғавқ метавон ба хулосае омад, ки баъзе забонҳо дар муқоиса бо дигар забонҳо ба ташаккули истилоҳоти кулолгарӣ таъсири назаррас расонидаанд. На истилоҳоти кулолгарии тоҷикӣ ва на англисӣ бидуни раванди табиӣ иқтибосшавӣ наметавонанд ба сифати як воҳиди томи забонӣ ва ё унсури алоҳида дар таркиби луғавӣ мавқеъ пайдо кунанд. Ба қавли Б.Н. Головин: «ба ин ё он забони миллӣ ворид шудани вожаҳо яке аз натиҷаҳои ногузири инкишофи таърихии забон ба шумор меравад» [24, с. 116].

Истилоҳоти кулолгарӣ ҳамчун қисми таркибии забони умумӣ фарогири миқдори муайяни вожагони иқтибосӣ буда, таснифи маъмулии роҳу усулҳои вомгирӣ ё иқтибосшавӣ вучуд надорад. Ҳар забоне, ки бо вожагони иқтибосӣ рӯ ба рӯ мешавад, ду роҳи иқтибосшавиро аз сари худ гузаронидааст: таҳтуллафзӣ ва ҳарф ба ҳарфӣ (калка).

Ба усули таҳтуллафзӣ иқтибосоти пурраи вожаҳои комилан бегона ба воситаи интиқол ба забони модарӣ ворид гардида, қабати овозии худро маҳфуз доштаанд, ба монанди: «*дизайн – design (англ.), алюминӣ — aluminium (лот.); бисквит — bisquit (англ.) – bisque (фр.)*» [102]. Ба усули дуҷуми вомгирӣ ё иқтибосшавӣ созмони воҳиди нави луғавӣ ба воситаи морфемаҳои дохилизабонӣ, ба монанди хориҷӣ тавассути тарҷумаи дурусти ҷузъҳои маънодори онҳо ва ё маъноӣ иқтибосшудаи калима марбут аст. Ҳамин тариқ, дар забон калкаҳои калимасоз ва семантикӣ пайдо мешаванд. Дар зери мафҳуми калкаҳои калимасоз «тақлид ва қабули қолаб аз дигар забон ва интиқоли он ба забони худ ба воситаи шаклҳои аслӣ» дарк карда мешавад [49, с. 132]. Калкаҳои калимасоз дар натиҷаи тарҷумаи дурусти вожаҳои бегона аз рӯйи морфемаҳо (пешванд, реша, ванд) бо нигоҳ доштани маъноӣ он ба вучуд меоянд: масалан, дар вожаи англисии *underglaze* пешванди *under* ба пешоянди тоҷикӣ *зери, тағи* мувофиқ меояд ва решаи *glaze* маъноӣ “сири зарф”-ро дорад, бинобар ин ба забони тоҷикӣ мо вожаи

“underglaze”-ро ҳамчун “сири зери/таги зарф” тарчума мекунем. Мисолҳои зерин низ бо усули калимасозии калка сохта шудаанд: *overglaze* [202, с. 675] — *сири болои зарф, inglaze* — *сири дохили зарф, overbaking* [202, с. 674] – аз андоза зиёд сӯзондан/*пухтан (-и зарф), immature* [202, с. 478] — *нимхом, нотаӣёр (зарф), prewetting* — *тап/нам намудани пешакӣ, hand-made* — *кори дастӣ, leather-hard* — *сахтҷарм, ҷарми сахт/устувор* ва ғ. Калкаҳои семантикӣ барои ифодаи маъноӣ дилхоҳи захираҳои луғавии дохили истифода бурда, ба калимаи дар дохили забон мавҷудбуда, аз рӯи қолаби калимаи иқтибосшуда бо ҳамон падидаи сермаъноӣ ва ҳамон шакли дохилӣ маъноӣ нав медиҳад, масалан, калимаи англисии “*ox-blood* - *хуни барзагов*” бо таъсири калимаи фаронсавии “*sang de boeuf*” маъноӣ маҷозии «*сурхи баланд, сурхи сиёҳтоб*»-ро гирифт, ки имрӯз ҳам бо маъноӣ аслӣ ва ҳам бо маъноӣ маҷозӣ истеъмол мешавад. Аммо калкаро бояд аз тарҷумай тахтуллафзи аслӣ фарқ кард, зеро натиҷаи калкакунӣ ва тарҷумай тахтуллафзӣ ҳаммаъно нест: дар раванди тарҷумай тахтуллафзӣ воҳиди нави луғавӣ ба вучуд намеояд, ҳол он ки хангоми иқтибосшавӣ дар тақриби луғавии забон воҳидҳои нав пайдо мешаванд. Дар раванди усули калкашавӣ, вобасташавии равшани мафҳум ба як калима, ки минбаъд метавонад дар забон пайваста мустаъмал гардад, ба вучуд меояд, яъне «ягонагии маъно ва оҳанги муайян» вучуд дорад, аммо хангоми тарҷумай тахтуллафзӣ гунаҳои вожа чӣ қадаре зарур бошад, вучуд дошта метавонад [44, с. 21].

Истилоҳоти кулолгарӣ, ки бо усулҳои, ки дар боло зикрашон рафт, иқтибос шуданд, таркиби луғавии забонҳои тоҷикӣ ва англисиро ғанӣ гардонида, бадин васила мафҳумҳои нави кулолиро, ки ба мутахассисони соҳа ошно нестанд, аз лиҳози забони таҳлилу баррасӣ намуда ба эшон муаррифӣ мекунанд.

Пайдост, ки луғоту истилоҳоти иқтибосшуда натиҷаи робитаи забонҳо, таъсири фарҳангҳо, робитаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии байни ҷамъиятҳои забонҳо ва хешигарии забонҳо мебошад. Аз ин рӯ, дар

мавриди забонҳое, ки манбаи иқтибосшавии забонҳои фавқуззикранд, аз ҳамдигар тафовут доранд. Агар ба забони англисӣ луғоту истилоҳ асосан аз забонҳои лотинӣ, фаронсавӣ ва олмонӣ иқтибос гардида бошанд, пас дар забони тоҷикӣ, муносибатҳои гуногунчанбаи халқи тоҷику форс бо дигар халқҳои сокини қаламрави Аврупо, Осиё ва Шарқ боиси он гардид, ки дар ин забон воҳидҳои луғавии арабиву русӣ, туркиву юнонӣ ҳамвора бо вожаҳои тоҷикӣ мустаъмал шаванд. Илова бар ин, дар олам халқҳое мавҷуданд, ки бо ҳамдигар алоқаи бевосита надоранд, ба забонҳои якдигар таъсир расонда наметавонанд. Аммо дар раванди таҳқику таҳлили истилоҳоти қулолгарӣ як омили муҳимми таърихӣ, ҷуғрофияи рушди соҳаи қулолгариро бояд ба назар гирифт. Таъкидаш бамаврид аст, ки рушду такомули хунари қулолгарӣ дар қаламрави давлатҳои гуногун, мисли Юнони Қадим, Рум, Византия, Миср, Чин, Чопон, Эрон, Италия, Олмон, Фаронса, Англия замина пайдо карда, боиси пайдоишу бавучудоии истилоҳоти қулолгарӣ гардид.

Дар ин росто ду намуди иқтибосшавӣ мавҷуд аст: мустақим ва ғайримустақим. Дар ҳолати аввал вожаву истилоҳот аз як забон ба дигар забон мустақиман иқтибос мешаванд, дар ҳолати дуюм забони миёнараве мавҷуд аст, ки тавассути он калимаҳои як забон ба забони сеюм ворид мешаванд. Ин ҳолат ба муайян намудани сарчашмаи аввал душворӣ пеш меорад. Ба қавли А. С. Гринев «манбаи қарзро метавон забоне ҳисобид, ки бевосита аз он иқтибосшавӣ ба ин забон сурат гирифтааст. Аммо дар бисёр мавридҳо забони аслии иқтибосшаванд маълум аст, яъне одатан, он забони юнонӣ ё лотинии қадим аст. Ниҳоят, вобаста ба равиши сеюм омилеро бояд ба назар гирифт, ки дар забони серманбаъ вожаи иқтибосшуда маънои қомилан дигарро соҳиб буд» [31, с. 90].

Масалан, дар забон вожаҳое мавҷуданд, ки якчанд маротиба аз як забон ба дигар забон иқтибос шудаанд, масалан, истилоҳи «лак», ки аз забони русӣ ба тоҷикӣ ва ба русӣ аз олмонӣ, ба олмонӣ – аз итолиёвӣ ва

эхтимолан ба итолиёвӣ аз арабӣ, тавассути Эрон аз Ҳиндустон ворид шудааст. Ё масалан, калимаи англисии «*patina*», ки сарчашмаи ташаккулаш забони фаронсавӣ буда, ба фаронсавӣ аз итолиёвӣ ва аз лотинӣ ба итолиёвӣ иқтибос гардидааст. Ин воҳидхоро метавон ба мисоли вожае, ки равандҳои мухталифи иқтибосшавиро аз сар гузаронидааст нишон дод. [102, с. 113].

Гурӯҳи сершумори луғоту истилоҳоти кулолгариро иқтибоси морфемаҳои том ва алоҳида аз забонҳои классикии қадим – лотинӣ ва юнонӣ созмон медиҳад. Юнони Қадим ва Рими Қадим дар рушди фарҳанги Аврупо умуман нақши муҳим бозида, ба таркиби луғавии забонҳои Аврупо таъсири қавӣ доштанд. Морфемасое, ки асли басомадашон забонҳои юнониву лотинӣ аст, қайҳо боз аз ҷониби забонҳои мухталифи олам барои эҷоди истилоҳоти нав мустаъмал мегарданд.

Ҳувайдост, ки нахустин сафолҳои бинокорӣ дар Юнони қадим ва Рими қадим сохта шудаанд. Аз ин рӯ, номҳои зиёди маснуоти кулоливу сафолӣ ба забонҳои тоҷикиву англисӣ маҳз аз он забонҳо ворид шудаанд, ба монанди: *сафолот, керамика — ceramics, aerography — аэрография, acetabulum – косачаи* (ҳуққай) рон.

Роҷеъ ба истилоҳоти иқтибосии забони англисӣ ҳаминро метавон зикр намуд, ки истилоҳоти асли баромадашон забонҳои юнониву лотинӣ буда, мустақиман аз ин забонҳо ва ҳам тавассути забонҳои дигар ворид шудаанд. Равобити густурдаи маданияти мардуми Аврупо бо Шарк сабаби таъсири забони юнонӣ ба забонҳои эронӣ гардиданд. Дар тафовут аз забони англисӣ, ки табиатан аксари истилоҳҳои иқтибосшудаи он морфемаҳои лотиниро соҳибанд, дар забони тоҷикӣ иқтибосоти зиёди забонҳои арабиву русӣ бештар маъмуланд. Саҳми асосиро дар ташаккули истилоҳоти кулолгарӣ ё сафолии ин забонҳо номҳои элементҳои кимиёвӣ, ҳосиятҳо ва бузургҳои физикӣ ва номи баъзе маҳсулоти сафолӣ мебозанд, ба монанди: «*additive, agent, arcanum,*

amorphous, barium, ceramics, colo(u)r, corundum, gypsum, glue, gravity, flint, flux, ferrum, lithium, medium, potassium, diatom, magnesia, sculpture, thermal, vacuum, vase ва ғ.; *агент, ҷаббиш, бахудкашӣ, абсорбент, албит, барий, бентонит, мрамор, ношаффоф, титан*» [102] ва ғ.

Ба ин гурӯҳ истилоҳое, ки чузъан ба таҳаввули сарфӣ дучор гардидаанд, дохил мешаванд. Иқтибосшавии чузъӣ он усули иқтибосшавиест, ки танҳо морфемаи муайяни калима иқтибос мешавад. Дар забонҳои муосир микдори зиёди вожаҳо пешванду вандҳои басомади юнониву лотинӣ доранд, ба монанди: *мутобиқати биологӣ – biocompatibility, ceramicsgraphy, – керамография, гафнит (элементи химиявӣ) – gahnite, хокаҳо – nanopowders, polyphase – сермарҳила, polyurethane – серуретан, polycrystalline – сербулӯрин, hydrometer – обсанҷ, interlanthanoids – интерлантанонид, lithography – литография, корхона ё устохонаи чоти сангӣ, monochrome – якранг, superconductive – фавқунноқилият.*

Баъзе аз истилоҳоти кулолгарие, ки аз унсурҳои юнониву лотинӣ сохта шудаанд, метавон ҳамчун истилоҳоти байналмилалӣ мансуб донист, зеро доираи истеъмоли ин гуна истилоҳот фарроҳ буда, аз ҷониби мутахассисони кишварҳои мухталиф истифода мешаванд, ба монанди: *КЕрајиКог (юнонӣ) – кулолгарӣ, кулолӣ, сафолот (тоҷикӣ) – ceramics (англисӣ) – ceramique (франсавӣ) – kegatik (олмонӣ) – cerdmica (испанӣ); aluminium (лотинӣ) – алюминий (тоҷикӣ) – aluminium (олмонӣ) – aluminium (англисӣ) – айитинио (испанӣ)* ва ғ.

Мусаллам аст, ки забонҳои шарқӣ, аз қабилҳои чинӣ ва ҷопонӣ, ки бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ на аз ҷиҳати сохтор ва на аз ҷиҳати луғот ягон умумият надоранд, аммо ба ғанӣ гардидани таркиби луғавии ин забонҳо бо истилоҳоти кулолгарӣ як андоза таъсир расониданд. Пайдост, ки дар Чин ва Ҷопон истеҳсоли маснуоти сафолӣ назар ба кишварҳои Ғарб хеле пештар рушд ёфта буд. Шиносоӣ бо маҳсулоти Чин ва Ҷопон дар асрҳои XVI ва XVII ҳолландиҳо ба рушди хунари

кулолгарӣ дар Аврупо сахми бузург гузоштанд. Бо вучуди ин, дастуру коркарди маснуоти сафолӣ то асрҳои XVII-XVIII аз кишварҳои Аврупо махфӣ нигоҳ дошта мешуд. Ҳамин тарик, рушди хунари кулолгариву сафолӣ дар Чин ва Чопон ба пайдоиши як қатор истилоҳоте таъсир расонд, ки бо номи маснуоти сафолӣ, танӯрҳо ва навъҳои гил дар каламрави ин давлатҳо алоқаманданд, ба монанди: «*agano, anagama, bunko, chunk, Пакете, imari, kaki, kaolin, raku, silk, tamba, tenmoku; раку, анагама, каки, каолин, сангам, сино*» [102] ва ғ.

Лозим ба ёдоварист, ки ба таркиби истилоҳоти тоҷикӣ ва англисӣ фарҳанги мардуми шарқ низ таъсири худро расонд, яъне ба санъати хунари кулолгарӣ хусусияти навро ворид намуд, ки аз аврупоӣ хеле тафовут дошт. Далели он, ки дини ислом истифодаи ашёи аз металлҳои киматбаҳо сохташударо дар ҳаёти ҳаррӯза манъ карда буд, ин дар рушди санъати кулолгариву сафолӣ дар саросари ҷаҳон нақши муҳим мебозид. Технологияву усулҳои ороишии маснуоти сафолӣ (зеварҳо, сирҳо) дар Испания ва сипас ба Италия паҳн шуданд. Аз Италия усули тайёр кардани маснуоти бо сир ороишдодашуда дар дигар кишварҳо паҳн шуд ва бо онҳо баъзе номҳо дар забонҳои аврупоӣ ҷой гирифтаанд: амолӣ, *amole, adobe* [202, с. 15], *alkaline* [202, с. 27], *amalgam* [202, с. 32], *borax* [202, с. 113], *celadon* [202, с. 161], *jar* [202, с. 516], *talc*; *фахфур, целадон, гомброн, сода, бед, талқ* ва ғ.

Истеҳсоли маснуоти сирдор ва фаянси дар асрҳои XIV-XV дар шимоли Италия ва Испания, дар наздикии шаҳри Фаентса ва ҷазираи Майорка боиси иқтибосшавии як қатор истилоҳот аз забони итолиёвӣ ва испанӣ гардид. Истилоҳоти иқтибосшуда номҳои ҷойу макон, усул ва роҳу тарзи коркарди маснуоти чиниро доранд: *majolica* [202, с. 377], *angobe, porcelain* [202, с. 741], *della robio, bianco sopra, faience* [202 с. 352], *famille verte, fuse* [202, с. 396], *sgraffito* [202, с. 884]; *терракота, сафол, маснуоти сафолӣ, сграффито, майолика, меҷзо-майолика, терра-агретта, эль-фреско, грес фине порчеланато*.

Таъсири забони фаронсавиро ба захираи луғавии забони англисӣ инкор кардан ғайриимкон аст. Қисми зиёди истилоҳоти кулолгарии забони англисиро вомвожаҳои фаронсавӣ ташкил медиҳанд: «*absorb, acid, adhesive, age, argent, applique, crackle, casserole, cement, chamois, chamotte, champleve, cloisonne, clair-de-lune flush, bisquit, damage, decal, decor, fabric, flux, flambe, matte, muffle, opaque, palette, pate-sur-pate, picassiette, potter soluble, tension, vessel*» [202].

Қайд бояд намуд, ки вожаҳои олмонӣ низ дар таркиби луғавии забони англисӣ мавҷуданд: «*cobalt, copper, enamel, feldspar, glaze, kneading, quartz, quill, shale, spar, spark, staggering, stamping, stiff, stilt, stir, strain, stump, thin, tough, ware, zink, zircon, crawling, nickel, scrub, slump, tin*» [202].

Бо инкишофи истеҳсоли оммавии маснуоти кулолӣ аз нимаи садаи XIX сар карда, истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ ҳамчун истилоҳоти техникӣ маҳсуб меёфт. Ин ҳам бошад пас аз васеъ гардидани соҳаи корбурди гил, пайдо шудани маснуот, технология, усулҳои ороиши ба амал омад. Давраи фаъолияти босуръати илм дар ҷаҳон сабаби раванқ ёфтани соҳаи кулолгарӣ, яъне созмони корхонаҳои калони истеҳсолкунандаи маснуоти кулолии дорoi анвои мухталиф гардид. Миқдори зиёди истилоҳоти иқтибосии асри XX ба забони англисӣ марбут аст. Иқтибосшавии мунтазами истилоҳоти англисиро ба забони тоҷикӣ дар даҳсолаҳои охир метавон бо чанд омил асоснок намуд. Яке аз он омилҳо «маъруф» шудани забони англисӣ дар миқёси ҷаҳон ва паҳн шудани калимарамзҳои мебошад, ки ин манзараи забонии ҷаҳонро дар тамоми қабатҳои луғавии забони тоҷикӣ, аз ҷумла қабати махсус, яъне истилоҳот бозгӯ мекунад. Нақши ҳукмфармо ё бартаридоштаро дар бисёр соҳаҳои фаъолият, махсусан соҳаҳои марбути илм ва технология ба Иёлоти Муттаҳидаи Амрико мансуб медонанд. Дар заминаи рушди масолеҳи сафолӣ, иқтидори ин кишвар аз иқтидори кишвари мо ба маротиб бештар аст ва он кишварҳои, ки илмашон дар рушди техникаву

технология заиф аст, маҷбуранд истилоҳоти забони ин кишварҳо бипазиранд.

Вобастагии бевоситаи иқтибосшавии истилоҳоти нави англисӣ дар муқаррароти забони махсуси тоҷикӣ аз дараҷаи рушди ин ё он соҳа ё технология дар кишвари мо вучуд дорад. Илова бар ин, ин як мӯд барои истифодаи калимаҳо ва ибораҳои англисӣ дар васоити ахбори омма, дар ҳаёти ҳаррӯза, дар нашрияҳои илмӣ аст, зеро калимаи «бегона» метавонад нисбат ба калимаи умумистеъмол ва ё муқаррарӣ оташин ба назар расад» [112, с. 82]. Чунин истилоҳоте иқтибос шуданд, ки ба номҳои масолеҳи нави сафолӣ, равандҳои истехсолӣ ва усулҳои коркарди маснуоти кулолӣ мансубанд, ба монанди: «*steatite — стеатит, forsterite — форстерит, pinks — пинки, footing — футировка, varistor — варистор, viscometer — вискозиметр, wollastonite — волластонит, abrasive material - маводи абразивӣ, sol gel method — усули тайёр кардани маснуот аз хоку гил*» [202].

Дар забони тоҷикӣ бештар аз ҳама истилоҳоти кулолгарӣ аз забонҳои арабиву русӣ ва юнониву латинӣ ва дар забони англисӣ бошад бештар иқтибосот аз забонҳои фаронсавӣ ва юнониву латинӣ зиёд ба назар мерасанд.

Қисми бештари истилоҳоти аз як забон иқтибосшуда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ морфемаҳои решагии якранг доранд. Гузашта аз ин, дар таркиби забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ истилоҳоте мавҷуданд, ки як мафҳумро ифода намуда, аз забонҳои мухталиф иқтибос шудаанд. Масалан, калимаи «люстра» ба забони тоҷикӣ аз русӣ иқтибос гардида, бештар дар нутқи гуфтугӯӣ истифода мешавад ва ин вожа дар навбати худ ба забони англисӣ аз фаронсавӣ ворид шудааст. Муодили истилоҳи **люстра** дар забони тоҷикӣ дар гунаҳои «қандил» ва «чилчароғ» дар истеъмоланд. Тавре ки зикраш рафт, қабули калимаи бегона на ҳамеша дар ҳолати гирифтани мафҳум ё ашёи нав ба вучуд меояд, баъзан дар забон дар баробари калимаи мавҷуда калимаи қабулшуда низ вучуд дорад. Мушкилоте, ки забони қарзгиранда дар ин маврид дучори он аст,

ба пайдоиши муродифот, дублетҳои маъноӣ, яъне. калимаи иқтибосшуда дар баробари мафҳуми аллакай дар забон мавҷуда мустаъмал мегардад, масалан, калимаи олмони *кафел (Kachel)* амалан ҷойи калимаи тоҷикии *кошин* (гил, плитаи сӯхта, барои печкаҳо ва гоҳо деворҳо об мешавад)-ро гирифта, маъноӣ онро каме маҳдуд кардааст.

Қайд кардан ба маврид аст, ки вожаҳои байналмилалиро аз калимаҳои иқтибосӣ бояд фарқ намуд. Сарфи назар аз пайванди зичи ин ду падида ва як қатор шабоҳату умумият ва меъёрҳои умумӣ, мавқеи вожаҳои иқтибосӣ ва байналмилалӣ дар забон гуногун аст. Калимаҳои байналмилалӣ ба ин ё он забон низ бо сабаби иқтибосшавӣ аз забони дигар ё аз сабаби он ки ду забон калимаи мувофиқро аз забони сеюми дигар гирифтаанд, ворид мешаванд. Барои он ки истилоҳ байналмилалӣ ҳисобида шавад, он бояд дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ ҳадди аққал бо се забони паҳншудаи ҷаҳон истифода гардад [102]. Меъёри асосии калимаҳои байналмилалӣ – ин шабоҳати имло, шакли овозӣ ва семантикии калима, ифодаи мафҳумҳои умумӣ дар якҷанд забон дар соҳаҳои илм, техника, сиёсат, санъат ва ғайра мебошад. Луғати байналмилалӣ инчунин калимаҳои дар бар мегирад, ки одатан аз ҷониби бисёр забонҳо аз забони фарҳанге, ки ин калимаҳо дар якҷоягӣ бо мафҳумҳо ё падидаҳои мувофиқ ба вучуд омадаанд, бетағйир гирифта мешаванд. Одатан ба калимаҳои байналмилалӣ калимаҳои марбутанд, ки пайдоишашон юнониву лотинӣ ё калимаҳои дорои морфемаҳои юнонву лотинӣ мебошанд, ба монанди: «*анти-, поли-, моно-, макро-, микро-, нано-, био-, гидро-, -график, -ум, -ист*» [189, с. 745] ва ғ.

Нақши луғоти байналмилалӣ «аз нуқтаи назари равандҳои истилоотӣ, якҷояшавӣ ва тафриқаи илмҳо, мубодилаи босуръати ахбор муҳим аст. Натиҷаҳои чунин корҳо раванди тарҷумаи илмию техникиро осон ва такмил дода, ба фаҳмиши бештари касбӣ мусоидат мекунанд [59, с.23], зеро луғоту истилоҳоти байналмилалӣ дар ҷаҳони муосир вазифаи муҳобиротӣ дорад. Дар айни замон мо дар бораи «забон-мабдаъ»-и нав

сухан ронда, бо камоли боварӣ гуфта метавонем, ки ин забони англисӣ аст. Албатта, байналмилалӣ шудани калимаҳои англисиро мақоми байналмилалӣ ё ҷаҳонии забони англисӣ шарҳ медиҳад. Байналмилалишавии калимаҳои англисӣ на танҳо ҷаҳонишавии калимаҳоро дар маҷмӯъ (дизайн, технология, услуб), балки унсурҳои алоҳидаи калимасозиро (супер-, -инг) низ дар назар дорад. Ба сифати калимаҳои байналмилалишуда дар низоми истилоҳот, калимаҳои зеринро метавон истифода бурд, ки аз ҷиҳати имло, талаффуз ва маъноӣ ба ҳам монанд буда, дар чунин забонҳои умумӣ, ба монанди англисӣ, русӣ, олмонӣ, фаронсавӣ, испанӣ ва италиявӣ истифода мешаванд: «*abrasive* (англ.) - *abrasifs* (фр.) - *abrasivo* (итал.) - *abrasivo* (исп.) - *абразив* (рус); *albite* (англ.) - *альбит* (рус.) - *albit* (нем.) - *albite* (пр.) - *albite* (итал.); *alabaster* (англ.) - *алебастр* (рус.) - *alabaster* (нем.) - *albdtre* (фр.) - *alabastro* (итал.); *faience* (англ.) - *фаянс* (рус.) - *faience* (фр.) - *faenza* (итал.) - *faeuence* (нем.); *majolica* (англ.) - *майолика* (рус.) - *majolica* (нем.) — *majolique* (фр.) - *maioiica* (итал.) — *mayolica* (исп.)» [202]. ва ғ.

Ба пиндори мо, вомвожаҳо дар қатори калимаҳои умумистеъмоли маҳаки асосии таркиби луғавии забонҳои таҳқиқшавандаро ташкил мекунанд. Бештари вомвожаҳо ба қонуниятҳои забони иқтибосшаванда итоат намуда, ҳамвора бо вожаҳои аслий дар як қатор меистанд.

БОБИ Ш.

ТАҲЛИЛИ СОҲТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ КУЛОЛГАРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

3.1. Усулҳои асосии истилоҳсозии истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Яке аз марҳилаҳои муҳим дар таҳқиқи муқоисавии ҳар як забон – ин таҳлили сохтори истилоҳоти ин ё он соҳа бар мабноси усулҳои маъмули калимасозиву истилоҳсозӣ ба шумор меравад. Агар аз як тараф, ин тарзу усули пажӯҳиш барои муайян намудани таркиби калимаву истилоҳ мусоидат намояд, аз тарафи дигар, он метавонад ба фаъолияти рӯзмарраи мутахассисони соҳа самарани нек орад.

Аз ин рӯ, зарурати таҳқиқи сохт ва таркиби истилоҳот аз муҳаққиқон талаб мекунад, то ки онҳо муайян созанд, ки вожаву истилоҳот дар раванди ташаккули худ то чӣ андоза ба таҳаввули савттиву шаклӣ дучор гардидаанд ва ин шакли онҳо ба забон таъсири амиқи худро чӣ гуна гузоштааст.

Пеш аз он ки ба таҳлилу баррасии ҳар як истилоҳ аз лиҳози сохту таркиб даст занем, зарур аст, ки ба ҳар як ҷузъи истилоҳ таваҷҷуҳи хос намоем. Истилоҳ низ мисли калимаву вожа аз нигоҳи сохтор ба содаву сохта ва мураккабу таркибӣ чудо мешавад. Илова бар ин, истилохро метавон ба якҷузъаву дурҷузъа ва ё бисёрҷузъа дастабандӣ намуд.

Дар раванди таҳқиқу таҳлили истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ муайян гардид, ки дар забони тоҷикӣ 656 ададро истилоҳоти якҷузъа, яъне 33% аз шумораи умумии воҳидҳои луғавии баррасишуда ва 960 ададро воҳидҳои бисёрҷузъа, яъне 46% аз миқдори умумии луғоти таҳлилшуда ташкил мекунанд. Дар забони англисӣ 499 ададро истилоҳоти якҷузъа, яъне 28 % аз теъдоди умумии воҳидҳои таҳлилшуда ва 908 ададро истилоҳоти бисёрҷузъа, яъне 49% аз миқдори умумии истилоҳоти ҷамъшудаи кулолгарӣ дар бар мегиранд.

Яке аз омилҳои рушди истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои муқоисашаванда ин ба ҷузъҳо ҷудошавии онҳо ба шумор рафта, як низоми муайяну томи истилоҳиро дар ҳарду забон ҳам муттаҳид месозад.

Таъкидаш ба маврид аст, ки дар ҳоли ҳозир роҷеъ ба роҳу усул ва шеваҳои калимасозиву истилоҳсозӣ диду назари якранг вучуд надорад. Ба қавли А. А. Реформатский «пайдоиши истилоҳот дар натиҷаи иқтибосшавиву вомгирӣ аз дигар забонҳо ва ҳамзамон ба сифати истилоҳ истеъмол гардидани калимаи умумистеъмолӣ ё худ корбурди унсурҳои байналмилалӣ сурат мегирад» [101, с. 166].

Зумрае аз забоншиносон бар он назаранд, ки истилоҳот ба ҳамон қисмати забоне мансуб аст, ки дар он омилҳои мухталифи берунизабонӣ таъсиргузор буда, дар созмони истилоҳоти нав ягон роҳу усули калимасозиву истилоҳсозӣ иштирок намекунад [175]. Гурӯҳи дигари забоншиносон қайд мекунанд, ки истилоҳоти нав аз вандҳое, ки аллакай дар забон мавҷуданд, сохта шуда, таркиби луғавии забонро рушду ғанӣ мегардонад ва заминаи иқтибосшавии вожагону истилоҳот аз дигар забонҳо дар натиҷаи равобити иқтисодиву сиёсӣ ва фарҳангиву илмӣ ба шумор меравад [25].

Ба андешаи забоншинос Ҷ. Сагер, созмони истилоҳот бо се роҳ сурат гирифта метавонад: истифодаи калимаҳои дар таркиби забон мавҷудбуда, яъне аз ҳисоби калимаҳои дар забонбуда ва созмони воҳиди луғавии нав [Сагер, 1990: 71-80]. Истилоҳшинос В. М. Лейчик таъкид бар он мекунанд, ки усулу шеваҳои ташаккули истилоҳоти як соҳаи муайяни дониш бо роҳҳои эҷоди воҳидҳои луғавӣ, ки ба ин забони табиӣ хос аст, мувофиқат мекунанд [71, с. 108].

Бояд хотирнишон сохт, ки агар дар низоми луғоти умумистеъмол раванди пайдоиши калимаи нав, чун қоида, хусусияти табииро касб карда бошад, пас раванди созмони истилоҳ ҳамеша дар таҳҳавул аст. Чунин омилро низ бояд ба назар гирифт, ки дар низоми калимасозии ҳар як забон давраҳои гуногуни рушду такомули усулҳои маъмули

калимасозӣ ва истилоҳсозиро метавон мушоҳида намуд. Созмони калимаву истилоҳот бар мабной қолабҳои маъмули калимасозӣ сурат гирифта, метавонад бо як қатор сабабҳо ба таҳаввул дучор гардад, яъне қолабҳои калимасозу истилоҳсоз дар навбати худ ба сермаҳсуливу каммаҳсулӣ чудо шуда, қобилияти дар раванди калимасозиву истилоҳсозӣ иштирок карданро соҳибанд [18, с. 26].

Ба андешаи мо, назару андешаҳои мухталиф роҷеъ ба ин масъала дар он зоҳир меёбад, ки ҳар як истилоҳ дар забонҳои гуногуннизому гуногунсохтор тарзу воситаи ташаккули худро соҳиб аст. Дар асоси таълифоти забоншиносон ва фикру зикре, ки дар забоншиносӣ доир ба ин масъала мавҷуд аст, метавон ба хулосае омад, ки раванди калимасозиву истилоҳгузинӣ яксон набуда, аз шеваву усулҳои мушаххасу муайяне иборат буда, бар мабной он истилоҳи нав тавлид мегардад. Ҳар як низоми истилоҳот бо усулҳои хоси истилоҳофаринии худ қодир бар он аст, ки мутобиқи қолабҳои маъмул ва қонунҳои дохилии он забон истилоҳ офарад. Корбурди усулу қолабҳои маъмули забон ба созмони истилоҳи нав мусоидат менамояд, зеро маҳз дар асоси онҳо истилоҳ офарида мешавад. Ин тарзу усули истифода муҳаққиқону забоншиносонро водор месозад, ки дар раванди созмони истилоҳ ба омилҳои дохилизабониву берунизабонӣ таваҷҷуҳи хоса намоянд ва ҳамзамон меъёрҳои забони умумии адабиро дар раванди истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ ба эътибор гиранд.

Дар раванди таҳқиқ ва баррасии маводи ҷамъовардашуда маълум гардид, ки барои истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ, усулҳои зерини истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ хосанд:

- сарфӣ, вандафзой, яъне сохтани истилоҳ ба воситаи пешванду пасванд; ғайривандӣ, ҷойтабдилӣ, ихтисора;
- наҳвӣ;
- луғавӣ-маъной, яъне падидаҳои сермаъношавӣ, ҳамгунашавӣ, муродифшавӣ ва иқтибосшавии истилоҳот.

Ҳамин тавр, сарфи назар аз дараҷаи сермахсуливу каммахсулии усулҳои истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ дар забонҳои ғавқуззикр, роҳу воситаҳои мавҷуданд, ки ба забонҳои мазкур хосанд ва дар раванди таҳқиқ онҳо ба назар гирифта шуданд.

Гузашта аз ин, мо он истилоҳоте, ки дар раванди таҳқиқ аз воҷаномаву фарҳангномаҳо, асарҳои таърихиву ҷуғрофӣ ва мукотибаву иртибот бо мутахассисони соҳа ҷамъ оварда, дар асоси он усулҳои истилоҳсозие, ки дар боло зикрашон рафт, дастабандӣ намудем.

3.2. Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули сарфии истилоҳсозӣ

Пеш аз он ки ба таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои муқоисашаванда дар асоси усули сарфӣ даст занем, зарур мешуморем, ки назару андешаҳои худро роҷеъ ба як гурӯҳи бузурги истилоҳот, ки дар таркиби луғавии забон бо номи «истилоҳоти сода» маъмуланд, таваққуф намоем.

Дар ҳарду забон ҳам, миқдори истилоҳоти сода зиёд буда, қисми бештари онҳо исм ба шумор мераванд, яъне исм-истилоҳҳо, дар муқоиса ба дигар ҳиссаҳои нутқ ин гурӯҳи истилоҳотро дар таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда муаррифӣ мекунанд: *хок* [37, с. 45] – *soil*; *ғил* [37, с. 67] – *clay*; *сафол* [37, с. 77] – *ceramics*; *кӯза* [37, с. 98] – *pitcher*; *зарф* [37, с. 111] – *vessel*; *хум* [37, с. 125] – *pot*; *суп* [37, с. 154] – *glaze*; *ниёла* [37, с. 144] – *cup*; *кӯса* [37, с. 120] – *bowl*; *табақ* [37, с. 394] – *dish*; *кӯра* [37, с. 231] – *kiln*; *ангоб* [37, с. 396] – *engobe*.

Як нуктаро бояд тазаққур дод, ки як гурӯҳи сершумори истилоҳоти соҳаи кулолии забонҳои тоҷикиву англисиро, истилоҳоти сохта ташкил медиҳанд, ки маҳз, онҳо бар мабнои усули сарфӣ ё вандафзоӣ сохта шудаанд. Яке аз тафовути усули мазкур аз дигар тарзу шеваҳои калимасозиву истилоҳсозӣ он аст, ин намуди истилоҳот ба воситаи ба решаи калима ҳамроҳ шудани вандҳои мухталиф сохта мешаванд. Ҳамин

тавр, мо дар зер он истилоҳоте, тавассути ду ванди муҳимми калимасоз, яъне пешванду пасванд сохта шудаанд, бо унвони «сохтани истилоҳ бо пешванд» ва «сохтани истилоҳ бо пасванд» ёдовар мешавем.

1.Сохтани истилоҳ бо пешванд. Нақши пешвандҳо дар созмони истилоҳоти соҳаи кулолии забони тоҷикӣ он қадар назаррас набуда, миқдорашон хеле маҳдуд аст. Аз ин рӯ, мо дар зер пешвандҳое, ки дар забони англисӣ ба воситаи онҳо истилоҳҳо сохта шудаанд, ба таври зайл пешниҳод мекунем:

Пешванди re- <аз латинии **re-, red** – сурх **‘again** - дубора, **back** – ба пушт, ба қафо’ пайдо шудааст. Ба воситаи пешванди зикршуда истилоҳ-феълҳое сохта мешаванд, ки маънои «амали аз нав такрор»-ро ифода мекунад: **reformulate** – ба шакли маснуоти сирдор тағйирот даровардан, яъне дигаргун намудани шакли он.

Пешванди de- <аз латинии **de** (аз) ва аз фаронсавии бостони **des-**; аз латинии **dis-**. Ин унсур калимасоз пеш аз исм омада, исме дигаре месозад: **degradation** – раванди химиявӣ ҷудошавӣ молекулаҳои об аз кристаллогидратҳо, алалхусус ҳангоми гармишавӣ гил ва каолинҳо.

Пешванди non- <аз латинии **non** (не). Ба воситаи пешванди мазкур сифатҳое сохта мешаванд, ки маънои «инкор ва ё набудан»-ро ифода мекунад: **nontoxic** – безаҳр.

Пешванди pre- аз латинии **prae-** гирифта шудааст. Дар забони англисӣ пешванди мазкур пеш аз исмҳои амал омада, маънои «амали пеш аз дигар амал иҷрошавӣ»-ро ифода мекунад: **preheating** – қаблан гарм кардани маснуоти кулолӣ ва ё қаблан гарм кардани оташдон ё кӯра.

Пешванди im-. Пешванди мазкур пеш аз як сифат омада, сифати дигаре месозад, ки маънои «ҳолати ин ё он маснуот ва ё мавод»-ро ифода мекунад: **immature** – хом, нопухта;

Пешванди poly- <аз юнонии **polus** (зиёд), **polloi** (бисёр). Ба воситаи пешванди мазкур, асосан, исм ва сифат сохта шуда, маънои «чинунагии ранги маснуот»-ро ифода мекунад: **polychrome, polychromatic** – полихромӣ, ҳаррангӣ, бисёррангӣ, серрангӣ;

Пешванди under-. Ба воситаи пешванди номбаршуда аз ҳиссаҳои зерини нутқ истилоҳ сохта мешавад: а) аз феъл: *underfired* – *нимпӯхта, чалапӯхта, пӯхта норасида*; б) аз исм: *underglaze* – *ранг ё хокаи, ки дар маснуоти кулолӣ пеш аз сирдавонӣ истифода мешавад*.

Пешванди over-. Дар соҳаи кулолӣ ба воситаи пешванди мазкур, аслан исм сохта мешавад: *overglaze* – *хокаи таркиби ранги сафол барои наққоши рӯйи сир*;

Пешванди inter- < аз фаронсагии бостон: **entre-** ё латинии **inter** (дар байни, дар миёни). Дар сохтани истилоҳоти кулолӣ гарчанде ки пешванди зикршуда сермаҳсул набошад ҳам ба воситаи он истилоҳ сохта шудааст: *interface* – *ҷойи васл (маснуоти кулолӣ)*

2. Сохтани истилоҳ бо пасванд. Дар муқоиса бо пешвандҳо, нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти соҳаи кулолии забонҳои қиёсшаванда хеле калон буда, дар зер мо роҷеъ ба дараҷаи корбурд ва мавқеи онҳо дар истилоҳсозӣ таваққуф мекунем. Ҳамин тавр, дар раванди таҳлил, баррасӣ ва муқоисаи луғоту истилоҳоти чамбоваришуда, сохта шудани истилоҳот ба воситаи пасвандҳои зерин муайян гардид:

Пасванди -а. Пасаванди мазкур аз як исм, исми дигаре месозад. Доираи истеъмоли пасванди **-а** дар забони тоҷикӣ он қадар доманадор набуда, дар соҳаи кулолӣ ба воситаи он исмҳои мушаххасе, сохта мешаванд, ки ин ё он ҷузъи маснуоти кулолӣ, яъне маснуоти аз гилу хок сохташударо ифода мекунанд: *даста* (*қисме аз абзор, қисми гилин, лоин ва ё хокии абзоре, ки ҳангоми корбурд ба даст мегиранд*: *дастаи кӯза, дастаи хумдон, дастаи офтоба; мӯҳра, калла, мола, офтоба, кунда, қабза, парра, ҷӯша* ва ғ. Дар бештари ҳолатҳо ба ҷойи пасванди **-а**, муродифи он унсури **-ак** истеъмом мешавад, ки бештар ба сифату исм ҳамроҳ шуда истилоҳ месозад: *дастак, гӯшак*.

Муодили пасванди мазкур дар забони англисӣ, унсури **-le** буда, мисли забони тоҷикӣ, маънои «forming names of appliances or instruments (унсурест, ки ба воситаи он номгуӣ абзору олот сохта мешаванд)»-ро

ифода мекунад: **handle** – даста, дастак: *pitcher's handle, jug's* ва ё *the handle of a jug, the handle of a pitcher; pot's handle* ва ё *the handle of a pot*;

Пасванди -й. Дар забони тоҷикӣ ба воситаи пасванди мазкур аз исм сифатҳои нисбие сохта мешавад, ки ин ё он касбу пешаро ифода мекунад: *чинӣ* <*зарфи чинӣ*; *сафолӣ* <*маснуоти сафолӣ*; *кулолӣ* <*асбоби кулолӣ, чизу чораҳои кулолӣ, абзори кулолӣ*: «Бо сангу теғ дасти **кулолӣ** чу ёр шуд, Хунрезгар чу устураи обдор шуд: «Бурҳон касби падар, **кулолиро** аз овони бачагӣ дӯст медошт» [180, с. 430].

Маврид ба таъкид аст, ки пасванди зикршуда яке аз пасвандҳои сермахсули забони тоҷикӣ ба шумор рафта, миқдорашон бемаҳдуд аст: *лоҷувардӣ, гунӣ, чашимӣ, тағӣ, мӯрӣ, сарӣ, дуккӣ, шӯракӣ, кувӣ, чулӣ, лангарӣ, қолибакӣ, қаландарӣ, булбулӣ, ислимӣ* [95]. Муодили пасванди мазкур дар забони англисӣ унсури **-ing** буда, дар муқоиса бо забони тоҷикӣ хеле сермахсул аст. Пасванди мазкур низ, ба монанди муодили тоҷикиаш ба решаи асос ҳамроҳ шуда, аз феълҳо, исмҳои амал месозад: *polishing, grinding, smoothing* ва ғ. Аз шарҳу тавсифи пасвандҳои овардашуда маълум гардид, ҳарду пасванд ҳам қобилияти истилоҳсозӣ доранд. Дар забони англисӣ бошад, аз феъл исми амал сохтани он маъмул буда, дар забони тоҷикӣ аз исм сифати нисбӣ месозад. Ин дараҷаи истеъмол, вижагии тафовути корбурди пасвандҳои зикршударо дар ду забон бозгӯ мекунад.

Пасванди -ча. Дар забони тоҷикӣ ба воситаи пасванди номбаршуда исмҳои ифодакунандаи маъноӣ «хурдиву тасғир» сохта мешаванд. Пасванди номбаршуда дар сохтани истилоҳҳои «кулолӣ» хеле сермахсул буда, аз ҳиссаҳои нутқи зерин истилоҳ месозад: а) аз исм: *деворча, думча, кӯзача, пиёлача, табақча, думча, дегча, туморча, бодомча, тавонча, карамча, қапча, камарча, карагача, коуча, токча, хурмача, тағорача, пучча, рафча, тахтача, тасмача, латтача, тамонча, лағмонча, кӯгача, дӯлча, пеймонча, паймонча, шакарча, лаганча, кӯзанча* [95]; б) аз феъл: *ховонча* [95, с. 172].

Пасванди -гар. Дараҷаи корбурди пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ хеле фаррох буда, ба воситаи он аз як исм, исми дигаре сохта мешавад, ки ин ё он шуғлу вазифаи муайяно дар соҳаи кулолгарӣ ифода мекунад: **кулолгар** <«Ў...ба **кулолгарони** Бухоро гулбаҳои сафолин сохтанро супориш додааст» [206, с. 43]; **кӯзагар** <«Ман...писари бобои Мустафои **кӯзагарам**» [180, с. 440]; **косагар** <«Ман аз ин тафсилоти каноатбахши падар часорат пайдо карда ба писари **косагар** бе ризои падару модар никоҳ карданаш Ҳабибаро ба ёди ӯ расонда...» [206, с. 159]; Ў барои **косагар** ё читгар дар қоғаз нақшҳои муносиб мекашид ва атрофи ҳар гул ва нақшо сӯзан мезад [206, с. 111]; Мо ба Ғиждувон рафта дар хонаи косагар хобидем. [206, с. 113]; **сафолгар** <«Мусаввирон ин ҳама намунаҳои олиро барои устоҳои **сафолгар** таҳия кардаанд» [37, с. 633].

Лозим ба ёдоварист, ки истилоҳоти ба воситаи пасванди «гар» сохташудаи забони тоҷикӣ бештар дар таркиби осори манзум ба назар мерасанд:

«Ин **кӯзагарон**, ки даст бар гил доранд,
 Гар ақлу хирад нек бар ӯ бигморанд,
 Ҳаргиз назананд мушту силиву лагад:
 Хоки падарон аст, накӯ медоранд» [210, с. 32]!

«Он **косагаре**, ки косаи сарҳо кард,
 Дар **косагарӣ** санъати худ пайдо кард.
 Бар хони вучуди мо нагун коса ниҳод,
 В-ин косаи сарнагун пур аз савдо кард» [210, с. 36]

«Майлам ба шароби ноб бошад дойим,
 Гушам ба наю рубоб бошад дойим.
 Гар хоки маро **кӯзагарон** кӯза кунанд,
 Он куза пур аз шароб бошад дойим» [210, с. 43].

Дар забони англисӣ муодили пасванди мазкур унсури **-er** буда, аз ҷиҳати маънову вазифа ба пасванди тоҷикӣ якранг аст.

An old **potter** at his wheel
Clay and dirt mould and deal
My inner eye would reveal
My father's dust bears his seal [210, с. 51].

Аз шарҳу тавзеҳи пасванди **-ī** ва муодили англисии он **-er** маълум гардид, ки дар ҳарду забон ҳам, пасвандҳои зикршуда ба реша ҳамроҳ шуда, истилоҳи нав месохтаанд. Аз ҷиҳати маъно ҳам дар истилоҳоти ба воситаи пасвандҳои мазкур сохташудаи ҳарду забони муқоисашванда, аломати умумии маъноӣ дида мешавад.

Пасванди -он. Пасванди мазкур асосан ба як исм ҳамроҳ шуда, исме дигаре месозад, ки касбу ҳунарро ифода мекунад. Истилоҳҳои тавассути ин пасванд сохташуда асосан ба мафҳуми чамъ ишорат менамоянд. Дар баъзе марвидҳо ба ҷойи пасванди «-он», муродифи он «-ҳо» истифода мешавад: **кулолон – кулолҳо**: «Бофандагони деҳаи мо ба бозор карбосу алоча, ...**кулолҳо** косаву хум мебурданд» [208].

Пасванди -ҷӣ. Дар забони тоҷикӣ ба воситаи пасванди мазкур аз як исм, исми дигаре сохта мешавад, ки ин ё он касбро дар соҳаи кулолӣ ифода мекунад: *танурҷӣ* [95, с. 164], *учоқҷӣ* [95, с. 164], *табақҷӣ* [95, с. 207].

Ба воситаи пасванди мазкур баъзе исмҳои сохта мешаванд, ки номи ин ё он зарфи аз гилу хок тайёршударо ифода мекунанд: *чаламҷӣ*. Истилоҳи мазкур танҳо дар байни минтақаҳои ҷанубии кишвар истифода гардида, асли баромадаш забони туркӣ аст. Дар забони адабӣ вожаи мазкур дар шакли **дастшуй** (зарфе, ки пеш ва пас аз хӯрдани таом ба назди меҳмон барои шустани даст оварда мешавад), истеъмол мегардад.

Пасванди -гӣ. Ба воситаи пасванди мазкур дар соҳаи кулолӣ аз як шумора шумораи дигаре сохта мешавад, ки дар таркиби ибора омада, кӯзаҳои сафолиноро ифода мекунад, ки миқдори ғунҷоишашон ба якчанд сатил об баробар аст: *яктагӣ*, *дутагӣ*, *сетагӣ*, *чортагӣ* [95, с. 238]. Дар

зери мафҳуми вожаи яктоғӣ «кӯзаи калонҳаҷмеро дар назар доранд, ки ғунҷоишаш тақрибан ба се сатил об баробар аст». Дар зери мафҳуми вожаи чортағӣ «кӯзае дар назар аст, ки ғунҷоишаш ба аз чор як қисми оби кӯзаи яктағӣ баробар аст»; *корчағӣ* [95, с. 183].

Пасванди -ак. Дар забони тоҷикӣ пасванди мазкур сермахсул буда, аз ҳиссаҳои нутқи зерин истилоҳ месозад: а) аз сифат: *кабудак, зардак, сурҳак* [95, с. 39], *дарозак* [95, с. 34], *каҷак, ғунҷишак* [95, с. 90], б) исм: *гурғак* [95, с. 56], *нақшинак* [95, с. 84], *қучқорак* [95, с. 98], *ғундак* [95, с. 140], *югурҷак, ғучмак, ғувалак, қурғошмак, чумак, ғӯшак, тубак, туммак, лачак, ғулосак* [95].

Пасванди -ан. Пасванди мазкур ба асоси феълҳо ҳамроҳ шуда, феъли дигаре месозад, ки дар соҳаи кулолӣ «ичрои ин ё он амалро» ифода мекунад. Ин намуди феълҳо, асосан дар шакли масдар меоянд: *пухтан* (*зарфҳои кулолиро дар хумдон пухтан*), *ғузоштан* (*кӯзаҳои сафолиро дар кӯра ғузоштан*); *чиндан* (*кӯсаҳоро дар рафҳои оташдон чиндан*); *молидан* (*ангобро ба болои зарф молидан*). Муодили пасванди **-ан** дар забони англисӣ пешоянди **to** буда, шакли ибтидоии феълро бозгӯ мекунад: *to bake* (*to bake different ceramics in the kiln*); *to put* (*to put pitchers in the kiln*); *to lay* (*to lay bowls on kiln's shelf*);

Пасванди -дон. Дар соҳаи кулолӣ ба воситаи пасванди мазкур асосан исмҳое, сохта мешаванд, ки маънои «ҷойи ниғаҳдошт ва тайёр намудани маснуоти кулолӣ ва номгӯи анвои мухталифи рӯзгор»-ро ифода мекунад: *оташдон, хумдон, дегдон, чирогдон, ҳайкалдон, кулдон, шамъдон, ғулдон, нондон*. Дар забони англисӣ пасванди **-дон** муодил надошта, истилоҳҳое, ки дар забони тоҷикӣ тавассути он сохта шудаанд, дар забони англисӣ дар шакли сода ва мураккаб мустаъмаланд: *kiln, furnace, oven, hearth, candlestick, support, rest, stand, prop; pedestal, flowerpot*.

Пасванди -гарӣ. Пасванд мазкур дар сарчашмаҳо ҳамчун пасванди сермахсул зикр ёфтааст [29, с. 116]. Дар маводи ҷамъовардаи мо он каммахсул буда, шумораи истилоҳҳои ба воситаи ин пасванд сохташуда хеле маҳдуд аст. Ин пасванд, асосан, бо исмҳо омада, маънои «касбу

хунарро дар соҳаи кулолӣ»-ро ифода мекунад: *кӯзагарӣ, кулолгарӣ, сафолгарӣ, косагарӣ* <«...аз ҳафт то ҳафтодсолагиаш **косагарӣ** карда омада буд» [180, с. 423]; **шишагарӣ** <«Дигар намудҳои касбу хунар ва маҳсулоти онҳоро, ба мисли шишагарӣ ё кулолӣ, ин қадар муфассал тавсиф кардан аз имкон берун аст» [37, с. 341].

Ба воситаи пасванди зикргардида инчунин исмҳои сохтаи омехта созмон меёбад: **кулолгарӣ, сафолгарӣ, кӯзагарӣ, косагарӣ**, ки аз исмҳои модии **кулол, сафол, коса** ва пасванди **-гарӣ** бунёд ёфтаанд: **кулол+гар+ӣ, сафол+гар+ӣ, кӯза+гар+ӣ, коса+гар+ӣ**. **Кулолгарӣ** – пешаи **кулол** ё **кулолгар** [180, с. 430]; **косагарӣ** – шуғли **косагар**; **косасозӣ, косатарошӣ** [180, с. 423]. <«Ҳавлӣ аз одам пур буд. Он одамон меҳмонон набуда, коргарони устохонаҳои **косагарӣ** буданд» [206, с. 134]. Муродифи пасванди мазкур унсури «-ӣ» ба шумор меравад: **кулолӣ** <«Соҳаҳои нави хоҷагӣ, аз қабилҳои **кулолӣ**, зироат ва чорводорӣ низ ба вучуд меоянд» [37, с. 20].

Аз таҳлилу баррасии пасвандҳои кулолии забони тоҷикӣ маълум гардид, ки онҳо ба ду зергурӯҳ ҷудо мешаванд: 1) пасвандҳои сермахсул 2) пасвандҳои каммахсул. Қайд кардан ба маврид аст, ки нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳ басо назаррас аст.

Аз ин лиҳоз, мо зарур мешуморем, ки пасвандҳои сермахсули соҳаи кулолгарии забони тоҷикиро дар зер дар шакли диаграмма пешниҳод кунем.

Дар забони англисӣ низ, нақши пасвандҳои истилоҳсоз назаррасанд ва дар зер мо аз онҳо ёдовар мешавем.

Пасванди -er <аз англисии бостон **-erian, -rian**, бо асоси олмонӣ. Доираи истеъмоли ин пасванд хеле домандор буда, он аз як исм, исми дигаре месозад, ки маънои «касбу ҳунар»-ро ифода мекунад: **potter** – кулол, кулолгар, кӯзагар, сафолгар: <*The potter's workshop of 7th-8th century were concentrated as isolated production complexes...* [116, с. 15]; «*Chossing of this location by the potters...was not random*» [116, с. 17]; «*The activity of potters in the quarters revived at this time*» [116, с. 18]; **painter** – орошигар. Илова бар ин, ба воситаи пасванди **-er** аз феълҳо исмҳои сохта мешаванд, ки анвои мухталифи таҷҳизоти дар соҳаи кулолӣ истифодашавандаро ифода мекунанд: *blunger* – таҷҳизоти гилкӯб ё гилкӯбанда; *caliper* – паргор; **gigger** – чархи, доираи, ҳалқаи кулолӣ. Аз сифат исм сохтани пасванди **-er** низ дар забони англисӣ роиҷ аст: *dampner* – демпфер, амортизатор (таҷҳизоти гафсе, алалхусус хишти гилини мушикилгудоз, ки барои монеа шудан ба лӯдаи дудбарои кӯра истифода мешавад.

Пасванди -ing <аз англисии бостон **-ung, -ing**, бо асоси олмонӣ. Ин пасванд яке аз сермаҳсултарин унсурҳои истилоҳсози забони англисӣ маҳсуб ёфта, аз ҳиссаҳои нутқи зерин истилоҳҳои месозад, ки маънои «ичроиши ин ё он амалро дар соҳаи кулолӣ» ифода мекунад:

а) **аз феъл:** *baking* – усули қадимаест, ки ба маҳсулоти кулолӣ намуди мунаққаи дода, онро обногузар мекунад [96, с. 7]; *burning* – сӯзиши, пазии, пухтан (дар оташдон; марҳилаи технологиҳои асосии таҳти ҳарорати баланд коркардшудаи ашёи хоми шаклгирифта ва хушкгардида)» [96, с. 9]; *jiggering* – тайёр намудани маснуоти кулолӣ ба воситаи таҷҳизоти чархзананда; *burnishing* – суфтакунӣ, пардоздиҳӣ, сайқалдиҳӣ, *belting* – тасмаи чархзанонанда (матои ниҳоят мустаҳкам ва сахти пахтагӣ (баъзан бо нахҳои синтетикӣ); матои техникӣ барои тайёр кардани тасмаҳои конвейрӣ ва тасмаҳои чархзанандаи резинии бисёрқабата истифода мебаранд: дар рӯйи он кулолон чун қойда лоӣро пахш мекунад ва матоъро ба об тар мекунад, чунки дар вақти зуволакунӣ қисман об аз лоӣ бухор мешавад) [96, с. 8]; *nodulizing* – гудохта часпонидан; ҷараёни физикиву химявии ташаккули маводи яклухти сахт ҳангоми пазии дар ҳарорати баланд [96, с. 31]; *annealing* – бозпушт (-и маснуоти кулолӣ); *coiling* – печии, тобиши; *crawling* – тақсимоти нодурусти ранг дар болои маснуоти кулолӣ; *dunting* – майдашавӣ, шикастан (кафидан ва ё шикастани маснуоти кулолӣ ҳангоми ба кӯра андохтан); *pinching* – ташихис (-и кӯза бо ангуштон ва сарангуштон пеш аз он ки он сахт мешавад); *pulling* – кашида ба шакл даровардан (-и дастаки, гӯшаи зарф);

б) **аз исм:** *etching* – намуди кандакории рӯйи лавҳаҳои фулузӣ, ки ҷойҳои чуқури он бо тезоб канда мешавад ва инчунин нусхае, ки аз он лавҳа бардошта мешавад [96, с. 17]; *facing* – пардоз, ороиши, сайқал (-и маснуоти кулолӣ); *glazing* – минокорӣ (дар соҳаи кулолгарӣ ва санъати ороиши амалӣ як навъ санъати пардоздиҳист, ки тавассути сирдавонӣ ба рӯйи сафол, хишт ва дигар анвои зуруф сурат мегирад) [96, с. 22]; *marbling* – усули ороиши сафол, ки аз ҷоришавии озоди ангобҳои ранга дар рӯйи маҳсулоти орододашуда ба даст меояд [96, с. 28]; *candling* – дар ҳарорати паст

хушконидаи (-и маснуоти кулолӣ); **crazing** – сӯрохии борик дар қисми болоии зарф; **fluting** – буриш, рахпеч, чиндоркунӣ (-и қисми болоии маснуот).

в) аз сифат: **blacking** – равиши ба маснуот додани ранги сиёҳ [96, с. 8]; **firning** – зичшавӣ, зичкунӣ, ҷафскунӣ [96, с. 19];

Пасванди -ery <аз фаронсавии: **-erie**, аз асоси лотинии: **-arius** ва **ator** пайдо шудааст. Пасванди мазкур, асосан аз як исм, исми дигар месозад, ки маънои «касбу ҳунар, фаъолият ва маснуоти аз гил истехсолшаванда»-ро ифода мекунад: *pottery (ceramics, crockery, earthenware, terracotta, stoneware, china, porcelain)* <*Study of the early pottery of United State began in the eighteenth to mid nineteenth century*[153, с. 8] – кулолӣ, сафолӣ <маснуоти сафолӣ:

Пасванди -ium <тавассути забони лотинӣ аз юнонии: **-ion**. Пасванди мазкур дар забони англисӣ он қадар сермахсул набуда, ба воситаи он истилоҳоте сохта мешавад, ки номгӯйи унсрухову моддаҳои химявиро ифода мекунад: **barium** – барий.

Пасванди -ous <аз фаронсавии англо-норманӣ ё фаронсавии бостон: **-eus**, аз лотинии: **-osus**. Пасванди номбурда ба исмҳо ҳамроҳ шуда, сифат месозад. Микдори истилоҳоти ба воситаи ин пасванд сохташуда хеле маҳдуд аст: **amorphous** – аморфӣ, бешакл, беандоза.

Пасванди -age <аз фаронсавии бостон бо асоси лотинии: **-aticum, -aticus**. Ба воситаи пасванди мазкур исмҳое, сохта мешаванд, ки маънои «амал, ҳолат ва натиҷа»-ро ифода мекунад: *shrinkage* – фишор, тазйиқ

Пасванди -ory <аз лотинии **-oria, -orium**, баъзан тавассути фаронсавии англо-нормании **-orie**, аз фаронсавии бостони **-oire**. Ба воситаи пасванди мазкур дар соҳаи кулолӣ, асосан сифатҳои нисбӣ сохта мешаванд: **refractory** – отаишбардор, ба отаиш тобовар.

Пасванди -ence <аз фаронсавии: **-ence**, аз лотинии: **-entia, -antia** (аз асоси замони ҳозираи **-ent, -ant**). То асри 16 бисёре аз корбарон дар истифодаи пасвандҳои **-ence and -ance** шубҳа доштанд. Пасванди мазкур

аз феъл, исми амал сохта, дар забони англисӣ он қадар сермаҳсул нест: *fluorescence* – партавафканӣ, рӯшноидиҳӣ.

Пасванди -ness <аз англисии бостони **-nes, -ness**, бо асоси олмонӣ. Ба воситаи пасванди мазкур аз ҳиссаҳои зерини нутқ истилоҳ сохта шуда, маъноӣ «хусусияҳои сифатӣ ва ё таркиби мавод»-ро ифода мекунад: а) аз исм: *glassiness* – шишамонанд, соф; б) аз сифат: *whiteness* – сафедӣ;

Пасванди -or <аз латинӣ, баъзан аз забони фаронсавии англо-нормани: **-eour** ё фаронсавии бостони **-eor**. Пасванди зикршуда ба феъл ҳамроҳ шуда, исм месозад: *insulator* – маводи изолятсионӣ; *accelerator* – суръатфизо, тезонанда;

Пасванди -ed <англисии бостон: **-ed, -ad, -od**. Пасванди мазкур асосан аз феъл, сифати феълии замони гузашта месозад: *baked* – пухтагӣ, пухташуда; *altered* – технологияи шаклдиҳии маҳсулот, азнав коркардшуда; *fired* – пухташуда;

Пасванди -oid <аз вожаи забони латинии муосири: **-oides**, аз юнонии: **-oidēs**; наздик ба **-eidos** (шакл). Ба воситаи пасванди мазкур аслан аз феъл истилоҳҳои сохта мешаванд, ки номи ин ё он моддаи химиявиро ифода мекунад: *colloid* – коллоид

Пасванди -ish <англисии бостон **-isc**, асоси олмонӣ; наздик ба Норсии бостони **-iskr**, олмонӣ ва ҳоландии **-isch**, ҳамчунин юнонии: **-iskos** Пасванди ёдоваршуда аз ҳиссаҳои зерини нутқ истилоҳ месозад: а) аз исм: *clayish* – гилнок, гилдор, серлой; б) аз сифат: *whitish* – сафедтоб, сафедом; *yellowish* – зардчатоб; в) аз феъл: *burnish* – пардоздиҳӣ, сайқалдиҳӣ

Пасванди -ment <аз фаронсавӣ ё аз латинии **-mentum**. Дар соҳаи кулолӣ ба воситаи пасванди мазкур аз феъл исм сохта мешавад: *treatment* – коркард

Пасванди -ity <аз фаронсавии: **-ité**, аз латинии: **-itas, -itatis**. Ба воситаи пасванди зикршуда, асосан, аз сифат исм сохта мешавад, ки маъноӣ ҳолату аломат ва хусусияти ашӯро ифода мекунад: *fusibility* – қобилияти гудозиш, обшавӣ.

Пасванди -tion <аз фаронсавай ё аз лотинии: **-itio(n)**. Ба воситаи пасванди мазкур аз феъл, исмхое сохта мешаванд, ки «амал, чараён ва ҳолат»-ро ифода мекунанд: *reduction* – *камшавӣ, пастшавӣ* (-и ҳарорати дохили кӯра ҳангоми пухтани маснуот)

Сохтани истилоҳ ба воситаи пешванду пасванд. Усули сохтани истилоҳ ба воситаи пешванду пасванд дар ҳарду забон ҳам, тавассути ҳамроҳ гардидани онҳо ба решаи асос сурат мегирад. Дар ҳарду забони муқоисашаванда ҳам, дар сохтани истилоҳ-сифат пешванду пасвандҳо саҳми хеле калон доранд. Тавассути пешванду пасванд ҳам сифатҳои асли ва ҳам сифатҳои нисбӣ сохта мешаванд. Миқдори истилоҳоти кулолие, ки дар забони англисӣ ба воситаи пешванду пасванд сохта шудаанд, хеле маҳдуд буда, ангуштшуморанд: **deairing** – *берун кардани ҳаво аз хамираи нарм*; **unmelted** – *гудохтанашуда*; **inorganic** – *ғайриорганикӣ, ғайризинда*; **delumping** – *навъи нуқсонӣ сир – таранг кашидани қатра ва чин (қат)-ҳои он, ки дар натиҷа ё бо сабаби ордкунии сир ё қабати ғафси он, пурра тоза накардани сатҳи маҳсулот падида меоянд* [96, с. 16].

Аз шарҳу тавзеҳи унсурҳои истилоҳсозии забони англисӣ маълум гардид, ки пасвандҳои ин забон ҳам, дар сохтани истилоҳоти кулолӣ мавқеи басо густурда доранд. Ҳамин тавр, мо зарур мешуморем, ки ба таври намуна дар шакли диаграмма пасвандҳои сермаҳсули ин забонро пешниҳод кунем.

Диаграммаи № 5

3.3. Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули нахвию сарфӣ

Истилоҳ низ ҳамвора бо вожаву калима яке аз воҳидҳои муҳимми забон ба шумор рафта, бо хусусиятҳои хосси истилоҳсозии худ тафовут дорад. Яке аз усулу шевахое, ки ба таҳаввули сохту таркиби истилоҳ кодир аст, ин роҳи сарфӣ буда, аломати таҳаввулдиҳандаи шакли истилоҳ дар ин усул вандҳои калимасозу истилоҳсоз ба шумор мерванд ва маҳз ҳамин вижаги усули ғавқро аз дигар роҳҳои истилоҳсозӣ, фарқ мекунонад.

Алалхусус, усули сарфӣ дар ҳарду забон ҳам яке аз тарзу шеваҳои сермаҳсултарини истилоҳсозӣ ба шумор меравад. Муайяну мушаххас намудани қолабҳои махсуси калимасозиву истилоҳсозии забон имкон медиҳад, ки аз рӯи онҳо истилоҳоти нав сохта шаванд, то ки эҷоди истилоҳоти «бечову нодаркор» аз тарафи мутахассисони соҳа пешгирӣ карда шавад.

Истилоҳоти мураккаб дар ҳарду забон ҳам, ҳамвора бо истилоҳоти содаву сохта дар таркиби луғавӣ як гурӯҳи муайяни захираи луғавиро ташкил мекунад. Олимону забоншиносон пас аз таҳлилу баррасии амиқи вижагиҳои истилоҳоти мураккаб ва ҷойгоҳи онҳо дар таркиби луғавии забон ба хулосае омаданд, ки аз рӯи бартарияти лексика забонҳои ғавқуззикро метавон забони калимаҳои мураккаб номид.

Вожаву истилоҳоти мураккаб аз ҷониби муҳаққиқон мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтааст. Дар ин замина саҳми забоншиносони хориҷиву ватанӣ, чун: Ш. Рустамов, М. Қосимова, Ф. Амонова, Д. Саймиддинов, О. Қосимов, М. Султон, С. Ғаниева, М. Олимҷонов, Д. Тоҷиев, В. С. Расторгуева, Т. А. Чавчавадзе, Т.Д. Чхеидзе, В. Н. Немченко, К. А. Левковская, Е. С. Кубрякова, Н. М. Шанский, В. В. Виноградов, D. Crystal, O. Marchand, H. Sweet ва дигарон назаррас аст.

Омӯзиши калимаҳои мураккаб дар ҳарду забон ҳам таърихи дерина дошта, забоншиносон доир ба ин усули калимасозӣ дар даврони мухталифи рушди забон фикру андешаҳои худро баён сохтаанд. Аз ин рӯ, забоншинос Д. Саймиддинов роҷеъ ба хусусиятҳои калимасозии вожаҳои мураккаб таваҷҷуҳ намуда чунин ишора мекунад: «...метавон қолабҳо ва равиши мураккаби вожасозиро дар форсии бостон яке аз равишҳои маъмулӣ ва мутароич маънӣ кард» [108, с. 52].

Илова бар ин мавсуф қайд мекунад, ки «Дар ин давра ин қолабҳо мутобиқи вижагиҳои забони форсии миёна ва сохтори он бештар густариш пайдо карда, ки мисоли он теъдоди фаровони вожаҳои мураккаб дар осори ин давра мебошад» [108, с. 143]. Забоншиносони дигар низ дар таълифоти хеш аз навҳои зерини калимаҳои мураккаб ёдовар шуда, онҳоро чунин дастабандӣ мекунанд: « 1) татпуруша; 2) баҳувриҳӣ; 3) двандва [94, с. 102]»; «1) баҳувриҳӣ; 2) татпуруша; 3) кармадҳарая; 4) двандва» [94, с. 76-77].

Забоншинос М. Олимҷонов дар таҳқиқоти хеш калимаҳои мураккабро ба чаҳор гурӯҳ дастабандӣ намудааст: «копулятивӣ (*composita copulativa*; ҳиндии қадим *dvandva*), ки ҳар ду чӯзъ баробархуқанд; редупликативӣ (ҳиндии қадим *amredita*), яъне калимаҳои мураккабе, ки аз такрори як асос ҳосил шудаанд; детерминативӣ (*composita determinative*; ҳиндии қадим *tatpurusha*, *karmadharaya*, *dvigu*); поссессивӣ ва ё атрибутивӣ (*possessiva*, *atributiva*, ҳиндии қадим *bahuvrihi*) тасниф намудаанд» [94, с. 223].

Б андешаи М. Олимҷонов, забоншиносон К. Г. Залеман ва В. А. Жуковский дар таълифоти худ имконият ва иқтидори калимасозии забони форсиро назар ба забони немисӣ пурвусъаттар шуморида, се навъи вожаҳои мураккабро аз якдигар фарқ намудаанд: «1) *composita copulativa* (вожаҳои мураккаби пайваст); 2) *composita determinative* (калимаҳои мураккабе, ки чӯзъи якум ҳамеша вобастаи чӯзъи дуюм аст); 3) сифатҳои мураккаб, ки чӯзъи дуюм ҳамеша исм ва ҳосили он сифат

аст. Муҳаққиқон ин навъи вожаҳои мураккабро боз ба ду навъи дигар чудо кардаанд» [94, с. 69-73].

Профессор Ш. Рустамов дар асари худ Исм (Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик) роҷеъ ба вожасозии исм андешаронӣ намуда, дар забони тоҷикӣ 3 гурӯҳи исмҳои мураккабро аз ҳамдигар фарқ мекунад: «1) исмҳои мураккаби пайваст; 2) исмҳои мураккаби тобеъ; 3) исмҳои мураккаби омехта [106, с. 93-175].

Забоншинос Ю. А. Рубинчик дар таълифоти худ вожаҳои мураккаби забони форсиро вобаста ба муносибати маъноии ҷузъҳо ба ду гурӯҳ чудо менамояд: «1) калимаҳои мураккаби номии навъи пайваст, ки дар онҳо ҳар ду ҷузъ баробархуқуқанд ва 2) вожаҳои мураккаби номии типи детерминативӣ, ки дар онҳо як ҷузъ ба ҷузъи дигар аз рӯи маъно вобаста буда, яке дигареро муайян ва ё такмил медиҳад» [104, с. 820].

Маъалаи омӯзишу пажӯҳиши калимаҳои мураккаб аз мадди назари англисшиносон, бавижа англисшиносони рус низ дур намондааст. Забоншинос Гринев-Гриневиҷ чунин мешуморад, ки «калимабандӣ ё калимаҳои мураккаб яке аз усулҳои маъмули истилоҳсозии наҳвию сарфӣ буда, маъруфияти онро метавон ба ин тарз шарҳ дод, ки калимаи мураккаб аз нигоҳи шакл дар муқоиса аз ибора ҳамеша кӯтоҳ аст. Дар калимаҳои мураккаб тавачҷуҳ ҳамеша ба ташаккули ҷузъи якум дода мешавад, зеро он дар нутқи навиштор нақши муҳимро мебозад» [32, с. 147].

Дар ин росто, И. В. Арнольд ба мафҳуми калимаи мураккаб таърифи зеринро муносиб медонад: «калимаҳои мураккаб (a compound word) гуфта, пайвастшавии ду ва ё зиёда асос, ки ба сифати як воҳиди яклухт дар таркиби ҷумла корбурд гардида бо хусусияти махсуси луғавии худ фарқ мекунанд» [9, с. 150].

Ба андешаи О. Есперсен: «Калимаи мураккабро метавон ҳамчун пайвастшавии ду ва ё зиёда калимаҳое, ки қобилияти ба сифати як калима ва як воҳид баромад карданро доранд, муайян кард» [43, с. 134].

Дар асари худ Р. В. Зандворт роҷеъ ба мафҳуми калимаи мураккаб чунин менависад: «Дар забони англисӣ, ба монанди дигар забонҳои германӣ, воҳидҳои луғавии бисёре мавҷуданд, аммо гарчанде ки онҳо ҳамчун як калима пазируфта ва истеъмом гарданд, лекин онҳо аз ду ва ё зиёда унсур иборатанд, ки ҳар яке аз онҳо метавонанд ба сифати калимаи чудоғона истифода шаванд. Чунин воҳидҳои луғавиро калимаҳои мураккаб меноманд» [48, с. 277].

Ба андешаи забоншинос В. П. Даниленко «истилоҳсозӣ аз рӯйи ҳамон қолабҳои калимасозӣ ва бо ёрии ҳамон вандҳои калимасоз, ки мувофиқи онҳо калимаҳои умумистеъмоли забони умумии адабӣ сохта мешаванд, сурат мегирад» [39, с. 107].

Лозим ба ёдоварист, ки ягона таҳқиқоти мондагор роҷеъ ба омӯзишу пажӯҳиши калимаҳои мураккаб дар забони адабии ҳозираи тоҷик – ин рисолаи доктории олими пухтакор ва суҳаншиноси асил М. Олимҷонов «Хусусиятҳои сохториву маъноии калимаҳои мураккаб дар назми Бедил (дар мисоли калимаҳои мураккаби навъи татпуруша» ба шумор меравад. Мавсуф бори нахуст назми Бедилро аз нуқтаи назари воҷасозӣ ба риштаи таҳқиқ қашида, дар заминаи як навъи калимаи мураккаб – татпуруша саҳми шоирро дар густаришу ғановати забони адабии тоҷикӣ, бозтоби услуби Бедил дар эҷод ва корбурди калимаҳои мураккаб нишон додааст [94, с.10].

Дар Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик калимаҳои мураккаб аз рӯйи воситаи алоқа ба чунин гурӯҳҳо чудо гардидааст: «1. Калимаҳои мураккаби пайваст; 2. Калимаҳои мураккаби тобӣ; 3. Калимаҳои мураккаби омехта» [27, с. 145].

Ҳамин тавр, дар зер ҳамаи истилоҳоти мураккаби мансуб ба соҳаи кулолиро, ки дар раванди таҳқиқ чамъ гардиданд, дар асоси таснифоти дар боло зикршуда, ба таври зайл дастабандӣ намудем.

Истилоҳоти мураккаби пайваст. Истилоҳсозии истилоҳҳои мураккаби пайваст яке аз сермаҳсултарин навъҳои истилоҳсозӣ ба шумор рафта, аслан, аз решаҳои баробархуққ бо тарзу воситаҳои

мухталиф сохта шуда, маъниҳои гуногунро ифода мекунанд. Ба андешаи С. Низомова «Ин роҳи калимасозӣ, асосан, дар сохтани исм, сифат ва зарф маъмул аст, аммо дар ҳамаи ин ҳиссаҳои нутқ дар як сатҳ серистеъмол нест, масалан, дар исмҳо, махсусан зарфҳо, ин тарзи калимасозӣ бештар маъмул бошад, дар сифатҳо нисбатан каммаҳсул аст» [84, с. 193]. Ин намуди истилоҳоти мураккаб дар забони англисӣ мавҷуд нест.

Истилоҳҳои мураккаби омехта. Дар низоми истилоҳоти кулолии забони тоҷикӣ як миқдори истилоҳҳои мураккабе мавҷуданд, ки аз истилоҳҳои мураккаби тобеъ ва пайваст ба кулӣ фарқ доранд. Ин намуди истилоҳоти мураккаб аз ду ва ё зиёда реша ва вандҳои истилоҳсоз сохта мешаванд. Тавассути ин тарзу шева аз калима бо ҳамроҳ кардани вандҳо метавон истилоҳоти нав сохт. Дар созмони истилоҳоти мураккаби омехта ду ва ё зиёда асос бо ҳамроҳ кардани пасванди истилоҳсоз иштирок мекунанд. Ин намуди истилоҳоти мураккаб дар асоси қолабҳои муайян сохта мешаванд, ба монанди:

1. Исм+исм+пасванд. Ба воситаи қолаби мазкур исмҳои омехтае сохта шудаанд, ки ба ҷарҳи кулолӣ мансубанд: **ним+ҷарҳ+ӣ**. Дар низоми истилоҳоти кулолӣ миқдори маҳдуди истилоҳоте мавҷуданд, ки дар асоси қолаби зикршуда сохта шуда, маънои ин ё он касбро ифода мекунанд: **қум+буз+ҷӣ**

2. Исм+асоси замони ҳозираи феъл+пасванд. Дар ин қолаб исм ва сифатҳои мураккаби омехта сохта шудаанд. Исми мураккаби омехтаи **косасозӣ, косатарошӣ** аз исми моддии **коса, гил, пошна, гул**, феълҳои асоси замони ҳозираи **соз, тарош, кун, бур, парто** ва пасванди **-ӣ** бунёд гардидааст: *коса+соз+ӣ, коса+тарош+ӣ, гил+кун+ӣ, пошна+бур+ӣ, гул+парто+ӣ* ва ғ.

Аз исмҳои **об, оташ, чой, нон, санг, рӯған** асоси замони ҳозираи феълҳои **хӯр, гир, ҷӯш, кун, шикан, бар, мол, паз** ва пасванд-**ак** номи зарф сохтааст: *об+хӯр+ак, оташ+гир+ак, чой+ҷӯш+ак, нон+кун+ак, санг+шикан+ак, рӯған+гира+ак* ва ғ.

Миқдори истилоҳоти мураккаби омехтаи ба воситаи ин қолаб сохташуда хеле маҳдуданд. Калимаҳои **ширбарӣ, лоймолӣ, ошпазӣ, даҳонгирӣ** аз исмҳои **шир, лой, ош, даҳон** феълҳои асоси замони ҳозираи **бар, мол, паз, гир** ва пасванди **-ӣ** бунёд гардида, ҳам дар услуби китобӣ ва ҳам шифоҳӣ серистеъмоланд: *шир+бар+ӣ, лой+мол+ӣ, ош+паз+ӣ, даҳон+гир+ӣ* ва ғ.

3. **Зарф+исм+пасванд: паст+нул+ак.** Дар ин қолаб танҳо калимаи **пастнӯлак** мушоҳида гардид, ки маънои «*зарфе, ки даҳонаш ё нӯлаш дар қисми поёнии танаи он ҷойгир аст*»-ро ифода мекунад [27].

4. **Шумора+исм+пасвандҳои -а ва -чӣ:** *як+даст+а, ду+гӯш+а, чил+об+чӣ.* Ин қолаб дар сохтани сифатҳои мураккаби омехта серистеъмол аст.

5. **Сифат+асоси замони ҳозираи феъл+пасванд:** *зард+паз+ӣ, кабут+гар+ӣ.*

6. **Исм+сифат+асоси замони ҳозираи феъл+пасванд:** *кӯза+рост+кун+ӣ, муй+тит+кун+ӣ.* Истилоҳи *кӯзаросткунӣ* исми амал буда, маънои «рост кардани канораҳову даҳон»-и кӯзаро ифода мекунад. Истилоҳи *мӯйтиткунӣ* низ исми амал буда, маънояш «тит, парешида, пароканда, беназм, бетартиб кардани мӯйҳое, ки ба лой илова карда, барои сохтани маснуоти кулолӣ истифода мебаранд» аст [45].

Бояд тазаққур дод, ин намуди калимаҳои мураккаб дар забони англисӣ мавҷуд нестанд ва бештари истилоҳоти мураккаби он забон истилоҳоти мураккаби тобеъ ба шумор мераванд.

Ҳамин тариқ, аз таҳлилу баррасии истилоҳоти ҷамъоваришуда маълум гардид, ки истилоҳсозии истилоҳоти мураккаби омехта дар низоми истилоҳоти соҳаи кулолгарии забони тоҷикӣ серистеъмол аст. Дар маводи таҳлилгардидаи мо пасвандҳои **-ӣ, -а, -ак** дар сохтани истилоҳоти мураккаби омехта истеъмол шудаанд. Исм дар ташаккули истилоҳоти мураккаби омехта дар муқоиса бо дигар ҳиссаҳои нутқ фаъол аст. Истилоҳоти мураккаби омехта вобаста ба ҷузъҳои ба дучузъа,

сечузъа ва бисёрчузъа чудо мешаванд, ки мо инро дар мисолҳое, ки зикрашон дар боло рафт мушоҳида намудем.

Истилоҳоти мураккаби тобеъ. Яке аз серистеъмолтарин ва маъмултарин роҳу усули истилоҳсозӣ дар ҳарду забони муқоисашаванда, тарзи истилоҳсозии истилоҳҳои мураккаби тобеъ ба шумор меравад. Роҷеъ ба роҳу усулҳои сохта шудани истилоҳҳои мураккаби дар доираи ҳиссаҳои гуногуни нутқ як қатор таҳқиқотҳо таълиф гардидаанд. Яке аз он таълифоте, ки бевосита ба калимасозии исми забони тоҷикӣ бахшида шуда, дар як боби он калимасозии калимаҳои мураккаби тобеъ таҳлил гардидааст ба қалами забоншинос Ш. Рустамов мансуб аст.

Забоншинос С. Низомова низ дар як боби рисолаи доктории худ «Калимасозӣ дар насри бадеӣ ва публицистии Садриддин Айнӣ» вижагиҳои сохториву маъноии калимаҳои мураккабро мавриди таҳқиқи амиқи илмӣ қарор додааст. Мавсуф калимаҳои мураккабро ба калимаҳои мураккаби пайвасту омехта ва тобеъ дастабандӣ намуда, чунин менависад: «Типи калимасозии калимаҳои мураккаб таърихи куҳан дорад. Аввалин ишораҳо доир ба калимаҳои мураккаби тобеъ дар фарҳангномаҳо ва осори олимону муҳаққиқон мавҷуд аст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки аҳли илму адаб ба ин ҳодисаи забон бетаваҷҷуҳ набудаанд» [84, с. 231].

Истилоҳоти мураккаби тобеъе, ки ҳар ду чузъашон аз исм таркиб ёфтааст, дар ҳар ду забон ҳам, сермаҳсуланд. Чунин истилоҳҳои мураккабро метавон ба гурӯҳҳои зерин дастабандӣ намуд:

а) Исм-истилоҳҳои мураккаби ифодакунандаи макони истехсоли маснуоти кулолӣ ва ё машғулият ва касбу кор: *усто+хона, лой+хона, хамир+тахта, меҳмон+хона, гил+бӯта, ши+хона, об+даста, сар+хона, ош+хона, лой+кор, дуг+коса, чарх+хона, гул+тубак, об+латта, лой+об, кулол+хона, аспак+чӯб* [95].

б) Исм-истилоҳҳои мураккабе, ки номи анвои мухталифи ашёҳоро ифода мекунанд. Як қисми ин ашёҳо маснуоти рӯзгор буда, аз истеъмол

баромадаанд: **тахта+санг, чароғ+поя, чӯб+даст, чӯб+каду** <<«Чӯбкаду – як навъ каду аст, ки баъди пухта расидан пӯсташ мисли чӯб сахт мешавад» [181, с. 574]. Баъд онро чун зарф барои гирифтани чизе истифода мекунанд. «Чӯбкаду аз исми **чӯб** ва **каду** таркиб ёфта, зарферо гӯянд, ки аз кадуе, ки бо номи обдонкаду маъмул аст, сохта шуда, вазифаи зарфи обгириро адо мекард» [84, с. 246] <<«...оби офтоба тамом шуд, хост аз чӯбкадуе, ки дар он хонавода хизмати кӯзаро адо мекард, ба офтоба об андозад...» [205, с. 7].

Ба андешаи С. Низомова «Семантикаи ин гурӯҳи калимаҳои мураккаби тобеъ як хусусияти ҷолиб дорад. Агар дар гурӯҳи калимаҳои чӯбкаду, гуппичӯб, чӯбдаст маркази семантикӣ вожаи чӯб бошад, ки ашӯи ба ҳам ҳеҷ муносибат надоштаре танҳо тавассути ба чӯб нисбат доштанишон муттаҳид месозад, дар ин маврид ба сифати кадом ҷузъ – ҷузъи асосӣ ё ҷузъи тобеъ омадани калимаи чӯб муҳим нест» [84, с. 246].

в) Исм-истилоҳҳои мураккабе, ки ҳар ду ҷузъашон калимаҳои асли мебошанд: **бухорхона**. «Вожаи **бухорхона** калкаи калимаи русии **парилка, паровая печь** мебошад» [84, с. 249] <<«Дар ин ҷо чархҳои хурду калони бисёр дар гардишанд, ин чархҳо қувваи худро ба бухорхона мегиранд, ки дар он ҷо ба воситаи гармии оташ ба даруни деги бисёр калоне об ҷӯшида бухор пайдо мекунад ва ин бухор мошин ва чархҳо дар ҳаракат меандозад» [207, с. 38].

Исм+Сифат. Яке аз қолабҳои маъмули истилоҳсозии исмҳои мураккаби тобеъ ин аз исму сифат сохтани истилоҳоти мураккаб мебошад. Зикрашро зарур мешуморем, ки бунёди бештари ин қабил исмҳои мураккаб иборати изофӣ ба шумор мерванд. Исм-истилоҳҳои мураккаби **дахон+калон, дахон+хурд, гардан+дароз, гардан+кӯтоҳ, лаб+борик, лаб+ғафс, ишкам+калон, шикам+хурд** ба маъниҳои **дахони кало, дахони хурд, гардани дароз, гардани кӯтоҳ, лаби борик, лаби ғафс, шиками калон, шиками хурд** ба ҳаҷму андоза ва шакли ин ё он ҷузъи маснуоти аз гилу сафол сохташуда, мансубият дорад.

Шумора+Исм. Ба воситаи ин қолаб истилоҳ-исмҳои мураккабе сохта мешаванд, ки номи ин ё он маснуоти кулолиро ифода менамоянд: **як+даста, ду+даста; як+машка, ду+машка.** Истилоҳи **якдаста** сифати мураккаб буда, маънои «он ки фақат як даст дорад»-ро ифода мекунад. Дар асоси қолаб, исмҳои ифодакунандаи асбобу анҷом низ мушоҳида мешаванд: чорчӯб <«Боз як савор дартоз омад, бар болои аспи ин савор як чуфт **чорчӯби** дучашма, ки ба қачоваи хиштқашӣ монандӣ дошт, бастагӣ буд, дар ҳар чашми ин **чорчӯб** як кӯзаи сафолин буда, дар он ҷо хамагӣ чор кӯза ба назар менамуд» [84, с. 273].

Исм+асоси замони ҳозираи феъл. Бештари истилоҳҳои мураккаби тобеъи ба воситаи қолаби мазкур сохташуда, маънои «касбу пешаро дар саноати кулолӣ» ифода мекунад: **танӯр+соз, ҳуштак+соз, хок+каш, лой+каш, лой+гар.** Истилоҳи мураккаби **лойгар** ба маънои «1. касе, ки лой (гил) омода мекунад; лойкор, гилкор. 2. он ки ба девор лой мезанад» [180, с. 505] истеъмол мешавад.

Дар забони англисӣ низ истилоҳоти мураккаб ба воситаи қолабҳои зерин сохта мешаванд:

Исм+Исм. Қолаби мазкур дар забони англисӣ хеле сермахсул буда, миқдори истилоҳҳои мураккаби тобеъи ба воситаи он сохташуда зиёд аст. Истилоҳоти дар асоси ин қолаб сохташуда бештар ба маънои «макон ё ҷойе, ки кулолгарон дар он ба истеҳсоли маснуоти кулолӣ машғуланд» далолат мекунад: **work+shop** <«Some **workshops** maintained quality and quantity control by the use of small steps impressed on the surface of the pots by those carrying out the different operations...»[153, с. 125] – *дӯкони кулолӣ*; **tool+kit** – *якдаста асбоб (мачмуи асбобҳо)* **flame+ware, oven+ware** – *зарфи гармиустувор, оташбардор*, **hydro+meter** – *намисанҷ*; **pyro+meter** – *пирометр*; **stone+ware** – *зарфи сафолӣ*; **mouse+hole** – *ҷойи ҳавобароӣ ё дудбароӣ дар кӯра ё хумдон*

Сифат+Исм. Истилоҳҳои мураккаби тобеъи ба воситаи ин қолаб сохташуда ба ин ё он намуди ҷузъи маснуоти кулолӣ мансуб буда, асосан, тавассути аломати нимтерӣ навишта мешаванд ва аломати

истилоҳии онҳо дар таркиби ибора-истилоҳ хувайдо мегардад: **narrow-necked** <*narrow-necked jugs* – кӯзаҳои гарданборик, **greenware** – маснуоти кулолии нопухта, **earthen+ware** – маснуоти кулолӣ, зарфҳои гилӣ, кулолӣ; **black+hard** – майдоне, ки дар он порчаи маснуоти кулолӣ хушк гардида, дигар намеёзад, **white+hard** – майдоне, ки дар он порчаи маснуоти кулолӣ пурра хушк гардида, каме намнок аст.

Зарф+Феъл. Миқдори истилоҳоти мураккабе, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудааст, дар забони англисӣ ангуштшумор аст: **once-fired** – як маротиба пухташуда.

Феъл+Исм. Истилоҳҳои мураккаби тавассути қолаби мазкур сохташуда хеле маҳдуд буда, мо аз маъмултариини онҳо ёдовар мешавем: **shrinkage** – шаклтағйирдиҳии маснуоти кулолӣ дар раванди хушконидаи ё пухтан.

Аз таҳлили усули сарфию нахвӣ маълум гарид, ки миқдори истилоҳоти тавассути ин усул сохташуда дар ҳарду забон ҳам сершуморанд. Бештари истилоҳоти мураккаби ин забонҳоро исмҳои мураккаби тобеъ ташкил медиҳанд. Ҳамин тариқ, мо зарур мешуморем, ки таҳлили омории истилоҳоти мураккаби соҳаи кулолии забони тоҷикиро дар шакли диаграмма пешниҳод намоем.

Диаграмаи № 6

3.4. Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули нахвӣ

Усули нахвӣ яке аз сермаҳсултарин роҳу шеваи истилоҳсозии забонҳои тоҷикиву англисӣ маҳсуб ёфта, дар созмони ин намуди истилоҳот ҷузъҳо ба якдигар ба воситаи алоқаҳои мухталифи нахвӣ пайваст мешаванд. Аз ибораҳо, ки ҷузъҳояшон ба воситаҳои гуногуни грамматикӣ ба якдигар алоқаманд шуда, мафҳумҳои нисбатан мураккабро ифода мекунанд, истилоҳоти мухталифи кулолгарӣ сохта шудаанд. Бештари истилоҳоти кулолгарӣ, ки аз калимаҳои мухталиф ҳамчун ибора ба миён омадаанд, ҷузъҳояшон дар асоси алоқаи тобеъ алоқамандӣ доранд, зеро ибораҳо низ мисли калимаҳо ба гурӯҳи воситаҳои номинативии забон дохил шуда, алоқаи байни ашёву ҳодиса ва аломату амалро инъикос мекунанд. Алоқаи байни калимаҳо дар ибора яке аз масъалаҳои асосии нахв маҳсуб меёбад, зеро хусусиятҳои хосси миллии забонӣ дар қоидаву қонунҳои алоқаи калимаҳо бозтоб мегардад. Ин муносибати байни ҷузъҳои ибора дар ҳарду забон ба воситаи унсурҳои шаклии калимаҳо, ҳамчун бандаки изофӣ, бандакҳои феълию хабарӣ, бандакҷонишинҳо, пешоянду пасоянд ва апостроф ифода меёбанд.

Маводи мавҷуда собит менамояд, ки дар забонҳои муқоисашаванда истилоҳ-ибораро, ки аз се ҷузъи маънодор (асос) таркиб ёфта бошанд, кам нестанд. Дар раванди таҳқиқ истилоҳ-ибораро мураккаби сечузъа, ки дар қолаби истилоҳ-ибораро дучузъа сохта шудаанд, низ ба назар мерасад. Дар ибораро мураккаби сечузъа ҷойи ҷузъҳои тобеъ нисбат ба ҷузъи асосӣ ба таносуби мантиқии байни калимаҳо вобаста мебошад, зеро объекти бевоситаи суратнаёфта ва калимаи ифодакунандаи муносибати андозаю дараҷа сарфи назар аз миқдори калимаҳои дохили ибора, ҳамеша пеш аз ҷузъи асосӣ меоянд.

Гузашта аз ин, ибора-истилоҳот низ ба монанди истилоҳоти мураккаб дар асоси қолабҳои муайян созмон меёбанд. Ҳамин тавр, мо

дар зер аз он ибора-истилоҳоте, ки ба воситаи қолибҳои мухталиф сохта мешаванд, ёдовар мегардем. Дар забони тоҷикӣ ибора-истилоҳҳои мансуби соҳаи кулолӣ ба воситаи қолабҳои зерин сохта мешаванд:

1. Исм+Сифат. Истилоҳҳои, ки ба воситаи ин қолаб сохта шудаанд, аз ду ҷузъ иборат буда, ҷузъҳо ба якдигар ба воситаи алоқҳои изофӣ, ки ҳамеша ба ҷузъи якум ҳамроҳ мегардад, ташкил меёбанд: **кӯзаи оббиёри** [95, с. 48]; **хурмаи ширбарӣ** [95, с. 60], **каллаки хамирмоягирӣ** [95, с. 61]; **дегчаи молдушӣ** [95, с. 66]; **хоки кабуд** [95, с. 140], **хоки сафед** [95, с. 140], **хоки сиёҳ** [95, с. 196], **хоки сурх** [95, с. 214], **санги сафед** [95, с. 196], **қурғошими коғазӣ** [95, с. 196]; **қурғошими сафед** [95, с. 199]; **қурғошими зард** [95, с. 228], **лойи калон** [95, с. 197]; **ҷӯби кашкаш** [95, с. 191]; **ҷӯби муйтиткунӣ** [95, с. 141]; **сутумаи пойгир** [95, с. 138]; **тахтаи лоймолӣ** [95, с. 139]; **тахтачаи дастакашӣ** [95, с. 139], **маҳаллаи чинигарон** [95, с. 202]; **маҳаллаи кӯзагарон** [95, с. 202], **чархи кулолӣ** [95, с. 212]; **хоки кулолӣ** [95, с. 214]; **косаи натарошидагӣ** [95, с. 219], **чархи камарӣ** [95, с. 221]; **кӯзаҳои ошпазӣ** [95, с. 236], **кӯзаи қалқал** [95, с. 237]; **нақшаҳои ҷандасӣ** <<«Нақшунигори зарфҳоеро, ки дар баробари **нақшаҳои ҷандасӣ**, суратҳои мор, парранда, буз ва ғайра кашида шудаанд, омӯхта, доир ба мафкураи аҳолии Намозгоҳтеппа баъзе маълумот ба даст овардан мумкин аст» [37, с. 43]; **муҷассамаҳои гилӣ** <<Муҷассамаҳои гилии хеле табиӣ баромадаи одам ва ҳайвонот низ ёфт шудаанд [37, с. 43]; **асбобҳои сафолӣ** <<«Масалан, мумкин аст, ба онҳо **асбобҳои сафолӣ** мефурухтанд» [37, с. 44]; **мӯҳраҳои нақшин** [37, с. 44]; **зарфҳои сафолӣ** <<«Микдори зиёди **зарфҳои сафолӣ** бо нақшҳои ҳаққокии ҷандасӣ ороишёфта дарёфт гардид» [37, с. 45]; **маданияти кандакорӣ** <<«Чунон ки М. А. Итина исбот намуд, ин зарфҳои сафолӣ аз ҷиҳати ороиш ба сафолоти маданияти Андрони Қазоқистони Ғарбӣ ва **маданияти кандакорӣ** Поволжье хеле шабоҳат дорад» [37, с. 45]; **деворҳои гилӣ** [37, с. 45]; **чархи кулолӣ** [37, с. 67], **олоти сафолӣ** [37, с. 48]; **олоти сафолӣ** [37, с. 67]; **санъати кулолӣ** [37, с. 187] <<«Таҳаввулоти маданияти моддӣ, алалхусус, таҳаввулоти санъати кулолӣ равшан ба назар мерасад» [37, с. 187]; **дӯконҳои кулолӣ** [37, с. 191]

<«Масалан, аз бисёр ҷойҳо осори дӯконҳои кулолӣ падида омаданд» [37, с. 191].

2. Исм+Исм. Истилоҳое, ки тавассути ин қолаб сохта шудаанд, харду ҷузъашон исми моддӣ буда, дар асоси алоқаи изофӣ пайваст шудаанд: **сарпӯши дег** [95, с. 69]; **сари дегдон** [95, с. 77]; **қолиби кӯза** [95, с. 140]; **қолиби тағора** [95, с. 140]; **дегу табок** [95, с. 202]; **кӯзачаву қадахҳо** <«Онҳо аз кӯзачаву қадахҳои ниҳоят хурд то хумҳои хеле калон зарфҳои гуногун месохтанд» [37, с. 43]; **маҳорати кулолҳо** <«Маҳорати кулолҳо низ ба дарчаи баланд мерасад» [37, с. 43]; **гулҳои рангоранг** <«Зарфҳои бисёр нафис ва зебои таомхурӣ бо гулҳои рангоранг ороиш меёфтанд» [37, с. 43]; **нақшунигори зарфҳо** [37, с. 43], **хайкалчаҳои занон** [37, с. 44].

2. Исм+Исм+Исм. Дар асоси ин қолаб истилоҳоте сохта мешаванд, ки аз се ҷузъ иборат буда, ҷузъҳои якуму дуюм ба ҷузъи сеюм ба воситаи алоқаи изофӣ пайваст шуда, яке муайяншванда ва дигаре муайянкунанда аст: **сарҳуми тумчаи обхӯрӣ** [95, с. 59].

3. Исм+Исм+Сифат. Миқдори истилоҳоте, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, хеле маҳдуд буда, ин намуди ибора-истилоҳот ба макони зисти кулолгарон ишора мекунад: **маҳаллаи кулолони боло** [95, с. 202]; **қисмҳои ҷарҳи кулолӣ** [95, с. 212]; **ороиши зарфҳои сафолӣ** <«Қайроқумиҳо барои ороиши зарфҳои сафолӣ қолибҳои махсуси мусаттаҳ ва дандонадорро кор мефармуданд» [95, с. 46].

4. Исм+Сифат+Сифат. Дар доираи ин қолаб истилоҳоте сохта мешаванд, ки ба сифату хусусияти маснуоти кулолӣ моро ошно месозанд: **зарфҳои сафолӣ пурнақшунигор** [37, с. 42]; **зарфҳои сафолӣ нақшин** [37, с. 42], **зарфҳои сафолӣ бенақш** [37, с. 42]; **мӯҳраҳои нақшини сангӣ** <«Дар ин бошишгоҳҳо хайкалчаҳои занон, мӯҳраҳои нақшини сангӣ, филизӣ ва сафолӣ ба даст омадаанд, ки ба маданияти давраи Намозгоҳ V-и Анав хос аст» [37, с. 44]; **нақшҳои ҳаққокии ҳандасӣ** [37, с. 44].

5. Исм+Сифат+Исм. Ба воситаи қолаби мазкур ибора-истилоҳоте сохта мешаванд, ки нақшу ниғори маснуоти кулолиро дар худ таҷассум

менамоянд: *амсилаи гилии хона, чархи гилии ароба* <<Аз тасвиrotи маросимӣ **амсилаи гилии хона** ва **чархи гилии аробаро** ном бурдан мумкин аст» [37, с. 43].

Таъкид намудан ба маврид аст, ки дар забони англисӣ ибора-истилоҳоти мансуби соҳаи кулолӣ ба воситаи қолабҳои зерини истилоҳсозӣ сохта мешаванд.

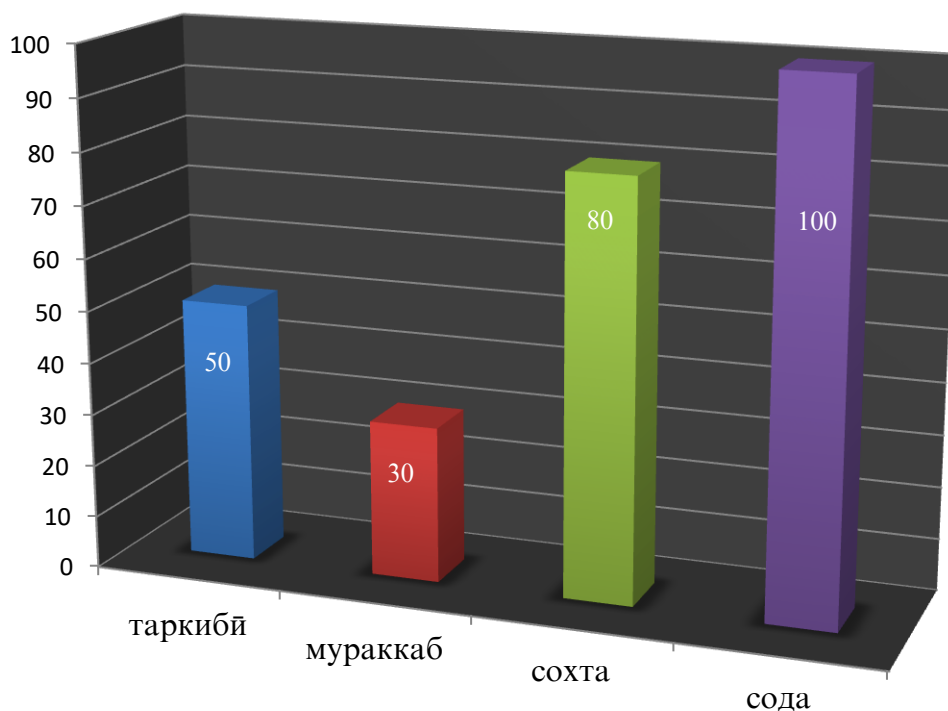
1. Исм+Исм. Қолаби мазкур яке аз қолабҳои ба шумор мервад, ки тавассути он ибора-истилоҳоти мансуби маводи кулолӣ сохта мешавад: **clay body** [196] – омехтаи маснуоти гилӣ; **ball clay** [196] – гиле, ки аз чинҳои кӯҳӣ гирифта мешавад; **casting slip** – хамираи амсоли омехтаи хоку об, ки дар раванди истеҳсоли маснуоти кулолӣ истифода мешавад; **kilnwash** – омехтаи рангкардашуда дар рӯи рафҳои кӯраи сафолпазӣ барои ҳимояи раф аз қатраҳои сир; **glaze fit** – мувофиқат дар байни сир ва гил дар истеҳсоли маснуоти кулолӣ; **hand building** – олоти дастӣ (яке аз анвои мухталифи техникӣ барои сохтани маснуоти сафолӣ, ки бидуни корбурди чархи кулолӣ ба амал меояд); **kiln furniture** – рафҳои хумдон, рафҳои кӯра барои гузоштани маснуоти кулолӣ; **production pottery** – саноати кулолӣ, истеҳсоли кулолӣ; **rib tool** – таҷҳизоти ҳалқапайванд (таҷҳизоти васеъ, ҳамвори дастадоре, ки барои шаклдиҳӣ, сайқалдиҳӣ, тарошидани рӯи зарфҳои сафолӣ ё кулолӣ истифода мешавад); **slab mold** – қолиби рехтагарӣ; **water absorption** – ҷаббиши об; **wax resist** – раванд монанде, ки барои истеҳсоли маснуоти кулолӣ ва ё ороишӣ истифода мешавад; **agate ware** – маснуоти кулоли аз ду навъ гили гугогунранги пурра омехтанашуда сохташуда; **firing range** – фосилаи ҳарорате, ки дар он маснуоти сафолӣ мепазад ва ё сир гудохта мешавад; **banding wheel** – мизи даврзананда, ки барои ороиши паҳлуҳои **хумдон** истифода мешавад;

2. Исм+Сифат. Миқдори истилоҳҳои тавассути қолаби мазкур сохташуда дар забони англисӣ хеле маҳдуд аст: **bone dry** – гили комилан хушкшуда.

3. Сифат+Исм. Қолаби зикршуда яке аз сермахсултарин роҳу усули ибора-истилоҳсозӣ дар забони англисӣ ба шумор меравад. Ҷузъҳои ин навъи ибора-истилоҳро сифату исм ташкил карда, ҷузъи якум ҳамеша тобеъи ҷузъи дуюм аст: **black core** – чинсҳои кӯҳии сиёҳранг; **bone china** – маснуоти сафолӣ; **ceramic change** – тағйироте, ки ҳангоми дар ҳарорати 1100 дараҷа ё зиёдтар пухтани гил ба вучуд меояд; **china clay** – гилбутта; **high-temperature glaze** – сирӣ оташбардор ё ба оташ тобовар; **intermediate glaze** – сирҳое, ки ҳарорати пазишашон дар байни 1900 ва 2200 дараҷа аст; **iron oxide** – маъдани оҳан; **low-temperature glaze** – сире, ки дар ҳарорати 1900 ва ё пастар пухта мешавад; **maturing temperature** – ҳарорати устувор; **potter's wheel** – чархи кулолӣ; **potter's clay** – хоки кулолӣ; **pug mill** – таҷҳизоти гилкӯбанда; **salt glaze** – маснуоти сафолии сирдор; **slab roller** – гилдиракчаи ҷӯбин; **bone ash** – даҷғоли сафолӣ; **bamboo knife** – корди бамбукӣ; **ending loop** – ҳалқаи беохир; **house ware** – зарфҳои рӯзгор.

Диаграммаи № 7

Таҳлили омории таркиби сарфии истилоҳоти соҳаи кулолӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

ХУЛОСА

Таҳлилу таҳқиқ, киёсу муқобалаи истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ моро ба хулосаҳои зерин расониданд:

1. Бояд тазаққур дод, ки истилоҳот як ҷузъи ҷудонашавандаи забон ба шумор рафта, фарогири мафҳумҳои хосе аст, ки дар баробари вожагони умумистеъмол метавонад баёнгари фуруду фарози фарҳанги ҳар қавму миллат бошад.

Ба андешаи мо истилоҳ ин калимаву ибораест, ки танҳо ба як соҳа марбут буда, тафовути он аз калимаи умумистеъмол танҳо дар ибораву ҷумла ва матни соҳавӣ мушаххас мегардад. Он ҳам ба монанди калима қодир аст, ки хусусиятҳои сермаъноиву муродифӣ ва ҳамгуниро дошта бошад.

2. Таъкид намудан бамаврид аст, ки таркиби луғавии забон пайваста дар ҳолати рушду такомил буда, боиси ғанӣ гардидани он мешавад. Ҳангоми ҳамоҳангсозиву танзими истилоҳоти ин ё он соҳа ба назар гирифтани баъзе аз меъёрҳои марбут ба масоили истилоҳшиносиву истилоҳнигорӣ, истилоҳшиносиро зарур аст, ки ба вижагиҳои ин воҳиди серистеъмоли забон тавачҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Ба андешаи мо, муқаррар ва муайян намудани талаботи ягона ба истилоҳот аз тарафи олимону забоншиносон қомилан дуруст нест, зеро ягона аломате, ки калимаи умумистеъмолро аз истилоҳ ҷудо мекунад, истеъмоли он дар як соҳаи мушаххас аст. Яке аз хусусиятҳои асосии истилоҳ қорбурди он дар як соҳаи хос ва равшану возеҳ будани он ба мутахассисони ин ё он соҳа мебошад.

3. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи истилоҳоти кулолгарӣ ин равобити қорбурдию маъноии он бо дигар соҳаҳо, яъне кимиёву маъданшиносӣ ва фарҳангу ҳунар ба шумор меравад. Бар замми андешаҳои дар боло зикршуда, бояд хотирнишон сохт, ки низоми истилоҳоти кулолгарии забонҳои ғавқуззикр на танҳо аз истилоҳоти сода,

сохта, мураккаб ва таркибӣ, балки аз маҷмуи сершумори ибора-истилоҳот иборат аст.

4. Истилоҳоти кулолгарӣ як чӯзӣ ҷудонашавандаи таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда маҳсуб ёфта, онҳо бо баъзе аз хусусиятҳои маъноиву қорбурдии худ аз калимаи умумиистеъмол фарқ мекунанд. Ҳамзамон сарчашмаи пайдоиши истилоҳот калимаҳои муқаррарии забон ба шумор мераванд.

5. Дар низоми истилоҳоти соҳаи кулолии забонҳои тоҷикиву англисӣ як зумра истилоҳоте мавҷуданд, ки фаъолияти ҳаррӯзаи мутахассисони ин соҳаро таҷассум мекунанд.

6. Истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ маҳсули ҳунари кулолону сафолгарони касбӣ мебошад. Ин ҳунари воло то имрӯз идома ёфта, дар марҳилаи рушд қарор дорад ва ба худ яке аз муҳимтарин санъати ороишию бадеиро касб қардааст. Захираи луғавии забонҳои муқоисашаванда дар ҷараёни рушду такомул буда, аксарияти луғоту истилоҳот моли забон маҳсуб меёбанд.

7. Рушду такомули минбаъдаи низоми луғоту истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ аз калимаву ибораҳои наво, ки дар асоси вожаҳои аслии тоҷикиву англисӣ ва усулҳои истилоҳсозӣ сохта шудаанд, вобастагии қавӣ дорад.

8. Истилоҳоти кулолгарӣ дар забони адабӣ – классикӣ ва муосир дар бисёр мавридҳо ба худ маъноҳои маҷозӣ касб қарда, бо ин васила ба таркиби луғавии забони адабӣ таъсири назаррас расонида, онро бо бисёр вожаҳои наво хос ғанӣ гардонидааст.

9. Раванди рушди низоми истилоҳоти кулолии забонҳои муқоисашаванда аз ҳисоби калимаю истилоҳоти наво ва вожаҳои иқтибосӣ ғанӣ гардида, ба таркиби луғавии забонӣ таъсири амиқ расонидааст. Беҳтар гардидани муносибатҳои иқтисодиву фарҳангӣ ба зиёд шудани миқдори вомвожаҳои соҳаи кулолӣ оварда расонидааст.

10. Омӯзиши истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ на танҳо яке аз масъалаҳои муҳим ва муосири забоншиносии муқоисавӣ-типологӣ, балки забоншиносии қавмиву фарҳангӣ низ, маҳсуб меёбад. Вожаву истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои муқоисашаванда, моро бо осори гузаштаи мардуми тоҷикзабону англисзабон ошно месозад, зеро дар луғоти соҳаи ҷавқ анъанаҳои хосси суннативу таърихӣ ин мардум дарҷ гардидааст, ки ба сифати намуна аз таърихи қадима доштани ин забонҳо шаҳодат медиҳад.

11. Бе омӯзишу таҳқиқи осори қадимаи тоҷикӣ ва англисӣ таъйини вижагиҳои истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ имконнопазир аст, зеро ин нахуст таҳқиқот оид ба истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ дар забоншиносии муқоисавӣ маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, маҳз тавассути омӯзиши ҳамаҷонибаи истилоҳоти соҳаи мазкур дар мавриди вижагиҳои луғавӣ ин забонҳо метавон маълумоти дақиқе фароҳам овард. Ғайр аз ин, тавассути чунин роҳи пажӯҳиш бисёр масъалаҳои забоншиносии қавмӣ ва таърихӣ забонҳои тоҷикиву англисӣ, ҳамчун забонҳои ҳиндуаврупоӣ бозтоб хоҳад гардид.

12. Дар боби аввали диссертатсия шарҳу тавзеҳи мафҳуми истилоҳ аз диду назари суҳаншиносони дохиливу хориҷӣ, дараҷаи пажӯҳиши он дар забоншиносӣ ва тафовути он аз вожаи умумиистеъмол мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Натиҷаҳои аз пажӯҳиши мавзӯё бадастомада метавонад дар соҳаҳои дигари илму техника ба сифати маводи ёрирасон истифода шавад.

13. Дар раванди таҳқиқ вижагиҳои луғавию маъноӣ ва тарзу шеваҳои калимасозиву истилоҳсозии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ ва тафовути онҳо муайян гардиданд. Тафовути маъноии истилоҳот, пеш аз ҳама, дар сермаъношавиву ҳамгуншавӣ ва муродифшавии он бозтоб мегардад. Агар дар забони тоҷикӣ ибора-истилоҳот тавассути воситаҳои алоқаи тобеъ сохта шаванд, пас, дар забони англисӣ иҷрои ин рисолат ба дӯши алоқаи пайваст меафтад.

14. Аксарияти вомвожаҳои кулолӣ дар таркиби луғавии забонҳои муқоисашаванда мавқеи густурдаеро касб карда, фарқ кардани онҳо аз луғоти аслии забон душвор аст, зеро онҳо ба қоидаҳои савтӣ дастурии забони воридшаванда мутобиқ гардидаанд. Ин ҳолат бештар дар вомвожаҳои русӣ (дар забони тоҷикӣ) ва фаронсавӣ лотинӣ (дар забони англисӣ) мушоҳида мегардад. Қисме аз истилоҳоти иқтибосии кулолгарии забонҳои муқоисашаванда ба таҳаввули сохториву маъноӣ низ дучор гардидаанд.

15. Аз таҳлили боби якум муайян шуд, ки дар забонҳои муқоисашаванда умумияти сохтории истилоҳоти соҳаи кулолгарӣ ба назар мерасад, яъне истилоҳоти соҳаи мазкур аз лиҳози таркиби сарфӣ ба содаву сохта ва мураккабу таркибӣ тасниф мешаванд, аммо дар ҳарду забон ҳам дар шакли ибора истеъмол гардидани истилоҳ сермахсул аст.

16. Ба падидаҳои сермаъноӣ, омонимӣ ва муродифшавӣ дучор гардидани истилоҳоти кулолӣ дар боби дуҷуми диссертатсия инъикос ёфтааст. Истилоҳ низ қодир аст, ки ҳамвора бо вожаҳои умумистеъмолӣ ба худ синоним ва омоним дошта бошад, ки ин вимаҷии истилоҳ дар дохили матн муайян мегардад.

17. Аз таҳлили истилоҳоти кулолии забони тоҷикӣ маълум гардид, ки дар давраҳои мухталифи таърихӣ истилоҳоти ин забон то андозае ба таҳаввули шаклӣ рӯ ба рӯ шудааст, яъне баъзе аз вомвожаҳои русӣ дар таркиби луғавӣ аз байн рафта, калимаҳои аслии тоҷикӣ ҷойгузини онҳо гардидаанд.

18. Дар раванди таҳқиқ муайян гардид, ки дар забони тоҷикӣ вожаҳои таърихӣ мавҷуданд, ки қисме аз онҳоро метавон дар осори авестӣ, суғдӣ, юнонӣ, лотинӣ, фаронсавӣ, олмонӣ ва ғ. пайдо кард. Ҳамчунин истилоҳоти мазкур аз лиҳози баёни маъно, ба ғайр аз ҳолатҳои алоҳида, аз вожаҳои осори ба забонҳои суғдӣ, авестӣ, форсӣ, юнонӣ ва лотинӣ таълиф гардида, начандон фарқият доранд.

19. Дар ҳарду забон ҳам омилҳое мавҷуданд, ки ба рушди таркиби луғавӣ таъсир расонида ба ғанӣ гардидани он замина мегузоранд. Ин омилҳо дар навбати худ ба берунизабонӣ ва дохилизабонӣ чудо мешаванд. Агар ба омили берунизабонӣ иқтибосшавии вожаҳои бегона дар натиҷаи равобити мухталиф мансуб бошад, пас, ба омили дохилизабонӣ пайдоиши калимаи нав дар асоси ин ё он усули истилоҳсозӣ шомил мегардад.

20. Дар раванди таҳқиқ вижагиҳои сохтори истилоҳоти кулолии забонҳои муқоисашаванада муайян гардида, онҳо ба таври муқоисавӣ омӯзишу таҳқиқ шуданд. Илова бар ин, қолабҳои мутадовили истилоҳоти кулолгарӣ, умумияту тафовути онҳо муфассал муқоиса гардиданд.

21. Таҳлили хусусиятҳои семантикии луғоту истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ моро ба натиҷае расонид, ки тамоми чараёни семантикӣ, ки дар забони адабӣ ва гуфтугӯӣ ба амал меоянд, таҳқиқ намоем, масалан: интиқоли маъниҳо, муродифшавӣ ва ғ. Ин омил ғанӣ будани низоми луғоти кулолгарӣ ва алоқаи зичи онро бо забони адабӣ ва лаҳҷаҳо бозгӯ мекунад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Натиҷаи таҳлилу хулосабарориҳои таҳқиқот минбаъд дар омӯзиш ва ҳаллу фасли масъалаҳои луғатшиносӣ луғатнигорӣ, воҷасозии наҳви сарфии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат хоҳад намуд.

2. Истилоҳоти кулолгарии гирдоварда ва таҳлилгардидаи забонҳои тоҷикиву англисӣ метавонад, дар таҳияи фарҳангҳои соҳвии дузабонаву бисёрзабона истифода шаванд.

3. Сарчашмаҳои муайяннамудаи ташаккули истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар таҳқиқи масъалаҳои решашиносии забонҳои ғавқуззикр метавонад, минбаъд низ мавриди истифода қарор дода шавад.

4. Муҳтаво ва мундариҷаи асосии диссертатсия дар таҳияи дастурҳои таълимӣ, навиштани рисолаҳои илмӣ ва омӯзиши муқоисавии бахшҳои сарфу наҳв, луғатшиносӣ ва фарҳангшиносӣ метавонад истифода гардад.

5. Натиҷаҳо ва нуктаҳои асосии рисола метавонад, дар таълим ва омӯзиши курси махсуси вожашиносӣ, фанҳои луғатшиносӣ ва типологияи муқоисавӣ дар факултетҳои бахши филологии мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ:

І. Адабиёти илмӣ

1. Абдуллоева, Г. З. Этнолингвистические аспекты лексики гончарной отрасли в говорах Гиссарской долины / Г. З. Абдуллоева // Вестник Института языков. – № 3 (39). – 2020. – С. 18 – 22
2. Азизов, А. А., Азизов Ш. Ю. Кулолгарӣ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ / А. А. Азизов, Ш. Ю. Азизов. – Хучанд: Нури маърифат, 2018. – 84 с.
3. Алиев, Б. П. Ягнобская этнографическая лексика: автореф... дис...канд. филол. наук: 10.02.08 / Алиев Бахриддин Пирович. – Душанбе, 1998. – 25 с.
4. Алиев, Б. П. Лексикаи этнографии забони ягнобӣ [Матн] / Алиев Бахриддин Пирович. – Душанбе, 1998. – 158 с.
5. Амонова, Ф. Р. Именное суффиксальное словообразование в современном персидском и таджикском языках: учебное пособие / Ф. Р. Амонова. – Душанбе: ТГУ, 1982. – 55 с.
6. Апресян, Ю. Д., Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – Москва: Инфра-М, 2004. – 306 с.
7. Аристотель Сочинения / Аристотель. – М.: Мысль, 1976. – 687 с.
8. Арнольд, И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Высш.шк., 1986. – 295 с.
9. Арнольд, И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика его исследования. – М.: Просвещение, 1966. – 192 с.
10. Арнольд, И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учебное пособие / И. В. Арнольд. – М.: Высш. школа, 1991. – 140 с.
11. Баротов, Ф. К. Земледельческая терминология в таджикском языке: с привлечением материала английского языка: автореф...дис...канд. филол. наук: 10.02.22 / Баротов Файзиддин Камолиддинович. – Душанбе, 2012. – 25 с.

12. Бекмуродов, М. Лексико-семантический и структурный анализ строительной терминологии: на материале таджикского и английского языков: автореф... дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Бекмуродов Мирали Маматалиевич. – Душанбе, 2002. – 26 с.
13. Бертельс, Е. Э. Грамматика персидского языка. Учебное пособие / Е. Э. Бертельс. – Ленинград: Ин-т живых восточных языков им. А. С. Енукидзе, 1926. – 126 с.
14. Блумфилд, Л. Язык / Леонард Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 607с
15. Бобринский, А. А. Гончарство Восточной Европы. Источники и методы изучения. М.: Наука, 1978. – 272 с.
16. Бурханова, Х. Лексика гончарного производства в таджикском языке автореф...дис...канд. филол. наук: 10.02.02 / Бурханова Хикоят. – Душанбе, 1982. – 21 с.
17. Валиева, М. Н. Таҳлили сохтори истилоҳоти кӯҳӣ-металургӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ автореф...дис...ном. илм. фил.: 10.02.20 / Валиева Мастура Накибхоновна. – Хучанд, 2022. – 27с.
18. Валгина, Н. С. Активные процессы в современном русском языке: Учеб. пособие [Текст] / Н.С. Валгина. – Москва: Логос, 2001. – 304 с.
19. Виноградов, В. В. Грамматика русского языка. Т. 2 / В. В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 112 с.
20. Виноградов, В. В. Наука о языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М., 1963. – 255 с.
21. Виноградов, В. В. Об омонимии и смежных явлениях / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания – М., 1960. – № 5. – С. 3 – 17.
22. Гадоев, Н. Лексикаи лаҳҷаи Тағнов / Нурхон Гадоев. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 158 с.
23. Ганиева, С. Словообразовательное значение сложных слов таджикского языка (на материале литературных памятников X-XII вв.): автореф. дис...канд. филол. наук. 10.02.02 / С. Ганиева. – Душанбе, 1990. – 24 с.

24. Головин, Б. Н., Кобрин, Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учебное пособие для филол. спец. вузов [Текст] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
25. Головин, Б. Н. Введение в языкознание [Текст] / Б.Н. Головин. - Изд-во КомКнига, 2007. – 232 с.
26. Гулямова Э. Штампованная Керамика Хулбука // Материальная культура Таджикистана. Вып. 2. – Душанбе, 1971 – С. 143-155.
27. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ.I. Фонетика ва морфология. – Душанбе: Дониш, 1985. – 356 с.
28. Грамматикаи забони ҳозираи тоҷик. Қисми I. – Душанбе: Дониш, 1986. – 373 с.
29. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми II. – Душанбе: Дониш, 1986.– 372 с.
30. Грамматикаи забони ҳозираи тоҷик. Қисми III. – Душанбе: Дониш, 1986. –224 с.
31. Гринев, А. С. Сопоставительные анализ английской и русской архитектурной терминологии (на материале тематического поля «Теория и история архитектуры») [Текст] : дис. ... канд. филол. наук / А. С. Гринев. – М., 2004. – 213 с.
32. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение. – Москва: Изд. центр. «Академия», 2008. – 304 с.
33. Гаффоров, Р. Вазъи кунунии истилоҳоти забоншиносии тоҷик ва лузуми такмили он / Гаффоров Р. // Ахбороти АВ РСС Тоҷикистон. Серияи шарқшиносӣ, таърих, филология. – 1991. – №4. – С. 16 – 21.
34. Гаффоров, Р. Нависанда ва забон / Р. Гаффоров – Душанбе: Чаҳон, 1977. – 208 с.
35. Гаффоров, Р. Забон ва услуби Раҳим Ҷалил (дар асоси материали романи «Одамони ҷовид») / Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 225с.
36. Гаффоров, Р. Ибораҳо. Синтаксис. – Душанбе: Дониш, 1970. – 61 с.

37. Гафуров, Б. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав / Б. Гафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 976 с.
38. Давлятова, Ч. Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка). автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.19 / – Душанбе, 2017. – 27 с.
39. Даниленко, В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – Москва: Нуака, 1977. – 246 с.
40. Данелинко В. П. Стандартизованные термины: лингвистическая правильность // РР. 1986. – № 5. – С. 61 – 67.
41. Джаматов, С.С. Структурно-семантический анализ ирригационной терминологии таджикского и английского языков в сопоставительном плане: дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Джаматов Самиддин Салохиддинович. – Душанбе, 2006. – 140 с.
42. Джаматов, С. С. Становление и развитие лингвистической терминологии таджикского и английского языков / С. С. Джаматов. – Душанбе: Дониш, 2017. – 412 с.
43. Есперсен, О. Философия грамматики = The philosophy of grammar / О. Есперсен [пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафроновой]. – М.: Изд-во иност. лит., 1958 – 400 с.
44. Ефремов, Л.П. Сущность лексического заимствования [Текст] / Л.П. Ефремов // Вестник АН Казахской ССР. – 1959. – Т. 5 – С. 17-29.
45. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология / [Ниёзмухаммадов, Б. ва диг.]; зери таҳрири Б. Ниёзмухаммадов.– Қисми I. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
46. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис / [Ниёзмухаммадов, Б. ва диг.]; зери таҳрири Б. Ниёзмухаммадов.– Қисми II. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 268 с.
47. Залеман, К. Г. Краткая грамматика новоперсидского языка. Учебное пособие / К. Г. Залеман, В. А. Жуковский. – СПб, 1890. – 100 с.
48. Земская, Е. А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская. – М.: Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2009. – 224 с.

49. Земская, Е. А. Современных русский язык. Словообразование [Текст] / Е. А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 303 с.
50. Земская, Е. А. Проблемы словообразования на современном этапе [Текст] / Е. А. Земская, Е.С. Кубрякова // Вопр. Языкознания. – 1978. – №6. – С. 112-123.
51. Кабиров, Ш. Равобит ва ҳамнишинии воҳидҳои забон дар занҷираи гуфтор. Монография / Ш. Кабиров. – Душанбе: МДМТ, 2021. – 320с.
52. Кабиров, Ш. Роҷеъ ба ҳамнишинии вожаҳо / Ш. Кабиров // Ахбори Академияи илмҳои РСС Тоҷикистон. – Душанбе, 1991. – №4 – С. 7-8.
53. Кабиров, Ш. Лексические особенности «Таърихи Бадахшон». [Матн] / Ш. Кабиров. дис. канд. фил. наук. – Душанбе, 1979. – 161 с.
54. Канделаки, Т. Л. К вопросу о номенклатурных наименованиях // Вопросы разработки научно-технической терминологии / Т.Л. Канделаки. – Рига: Зинатне, 1973. – С. 60-70.
55. Каримов, Ш. Лингвистические особенности экологической терминологии в таджикском и английском языках: автореф...дис...д-ра. филол. наук : 10.02.20 / Каримов Шухрат. – Душанбе, 2021. – 46 с.
56. Касимов, О. Лексика и словообразование в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси. Монография / О. Касимов. – Душанбе, 2016. – 346 с.
57. Комилов, М. М. Структурно-семантический анализ философских терминов в таджикском и английском языках: автореф...дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Комилов Мирато Миршаробович. – Душанбе, 2020. – 27 с.
58. Климовицкий, Я. А. Некоторые методологические вопросы работы над терминологией науки и техники // Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М.: Наука, 1969. – С. 32-61.
59. Книгницкая, М. И. Термины-интернационализмы и их содержательная мотивированность [Текст] : автореф. дис...канд. филол. наук / М. И. Книгницкая. – Львов: Львов, гос. ун-т им. И. Франко, 1990. – 25 с.

60. Кузьмин, Н. П. Лингвистические обоснования термино-логической работы Н. П. Кузьмин // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. – М., 1971. – С.329-333.
61. Кулибина, Е. В. К вопросу о терминологии и терминологических словарях / Е. В. Кулибина // Вопросы част. лингвистики. – Свердловск, 1960. – С. 42-49.
62. Кубрякова, К. С. Что такое словообразование [Текст] / К.С. Кубрякова – М.: Наука, 1965. – 80 с.
63. Кубрякова, К. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова [Текст] / К. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
64. Қосимова, М. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ (маълумоти мухтасар) / М. Қосимова. – Душанбе: Сино, 2007. – 172 с.
65. Қосимова, М. Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешин / М. Н. Қосимова. – Душанбе, 2003.– 113 с.
66. Лайонз, Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз // перевод с английского языка под редакцией и с предисловием В. А. Звегинцева. – Москва: «ПРОГРЕСС», 1978. – 720 с.
67. Лайонз, Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс (пер. с англ.) / Дж. Лайонз. – М.: Едиториал УРСС, 2010. –320 с.
68. Левицкий, Ю. А. Проблемы лингвистической семантики / Ю.А. Левицкий. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. –152 с.
69. Левицкий, Ю. А., Боронникова, Н. В. История лингвистических учений / Ю. А. Левицкий, Н. В. Боронникова – М.: Высшая школа, 2009. –302 с.
70. Левковская, Н. А., Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. – Москва: Высшая школа, 1962. – 296 с.
71. Лейчик, В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура [Текст] / В. М. Лейчик. – М.: КомКнига, 2006. – 284 с.

72. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопр. теории и методики [Текст] / Д. С. Лотте – М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1961. – 234 с.
73. Лотте, Д. С. Как работать над терминологией: основы и методы. – М.: Наука, 1968. – 76 с.
74. Лотте, Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – 149 с.
75. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ. / Ҳ. Маҷидов. – Душанбе: Деваштич, Ҷ.1, 2007. – 255 с.
76. Муминов, А. Полисемия в таджикском языке: дис. канд. филол. наук. / А. Муминов. – Душанбе, 1972. – 180 с.
77. Мирзоев, З. Спортивная терминология в таджикском и английском языках: автореф...дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Мирзоев Зайналободдин. – Душанбе, 2005. – 24 с.
78. Мирзоев, С. Дж. Лексика ягнобского языка: автореф... дис...канд. филол. наук: 10.02.08 / Мирзоев Сайфиддин Джаборович. – Душанбе, 1998. – 25 с.
79. Мухтасари мероси маънавии тоҷикон (Варианти аввал) / Ф. Азизӣ, С. Карим. – Душанбе: «Адиб», 2016. – 272 с.
80. Мухторов, З. Таърихи забони тоҷикӣ. – Душанбе: Ҳумо, 2003. – 152с.
81. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ дар садаи XX / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 303 с.
82. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, пайдоиш ва дурнамо / С. Назарзода. – Душанбе: «Дақиқӣ», 2013. – 370 с.
83. Низомова, С. Морфологический способ словообразования в «Хамса» Низомии Ганджави: автореф. канд. филол. наук. / С. Низомова. – Душанбе, 2002. – 23 с.
84. Низомова, С. Калимасозӣ дар насри бадеӣ ва публицистии Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2019. – 328 с.
85. Неменова, Р. Л. Таджики Варзоба / Р.Л. Неменова. – Душанбе: Дониш, 1998. – 420 с.

86. Немченко, В. Н. Современный русский язык. Словообразование. Учебник для педагогических вузов / В.Н. Немченко. – М.: Высшая школа, 1984. – 255 с.
87. Немченко, В. Н. Научные термины с конечным элементом –логия в современном русском языке // термины в структуро-семантическом и функциональном аспектах. Межвузовский сборник. Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 1991. – С. 9-22.
88. Нуров, П. Г. Таджикская научно-техническая терминология: становление и развитие. Теоретические основы. Прикладные аспекты. – Душанбе: Дониш, 2009. – 180 с.
89. Нуров, П. Г. Таджикская научно-техническая терминология: теоритический и прикладной аспекты: дисс...д-ра.фил. наук. – Душанбе, 2016. – 415 с.
90. Норматов, М. Забони адабии муосири тоҷик (синтаксис) / Норматов М., – Душанбе, 2011. – 324 с.
91. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ (Васоити таълим барои донишҷӯёни мактабҳои олии). – Душанбе: «Маориф», 1995. – С. 44.
92. Одинаев, Б. Керамика Таджикистана XX-XXI веков / Б. Одинаев – Душанбе: Изд-во «Сино», 2018. – 232 с.
93. Одинаев, Б. Э., Исупова Р. А. Кулолгарӣ яке аз намудҳои хунароҳои мардумӣ Б. Э. Одинаев, Р. А. Исупова // Муаррих (маҷаллаи илмӣ-назариявӣ) № 3 (15). – Душанбе, 2018. – С. 100-103.
94. Олимҷонов, М. О. Хусусиятҳои сохториву маъноии калимаҳои мураккаб дар назми Бедил (дар мисоли калимаҳои мураккаби навъи татпуруша) автореф...дис...ном...филол.: 10.02.01 / Олимҷонов Мӯсо Обидович – Душанбе, 2022. – 122 с.
95. Пещерева, Е. М. Гончарное производство Средней Азии / Е. М. Пещерева. – Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1959. – 395 с.
96. Пиров, Т. М. Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти кулолгарӣ (Дастури таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисоси кулолгарӣ) – Душанбе, 2019, – 51 с.

97. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат / Э. Раҳмон. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
98. Расторгуева, В. С. Среднеперсидский язык. Монография / В.С. Расторгуева. – М.: Наука, 1966. – 164 с.
99. Реформатский, А. А. Введение в языковедение: Учебник для вузов / Под ред. В. А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
100. Реформатский, А. А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский. – М.: Ан. СССР. Институт языкознания, 1961. – 14 с.
101. Реформатский, А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С. 163-198.
102. Рождественская, С. В. Структурно-семантическая организация керамической терминологии в английском и русском языках: дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Рождественская Светлана Валерьевна. – Пятигорск, 2009. – 186 с.
103. Рубинчик, Ю. А. Современный персидский язык. – М., 1960. – 140 с.
104. Рубинчик, Ю. А. Грамматический очерк персидского языка. / Ю. А. Рубинчик // Персидско-русский словарь. В двух томах, под редакцией Ю. А. Рубинчика. – М.: Русский язык, 1985. Т.2. – С. 792-847.
105. Рустамов, М. Таджикская грамматическая терминология / М. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 124 с.
106. Рустамов, Ш. Исм (Категорияи грамматикӣ, калимасозӣ ва мавқеи исм дар системаи ҳиссаҳои нутқ) / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 217 с.
107. Саидов, Ҳ. Дипломатическая терминология в таджикском и английском языках автореф... дис... докт. филол. наук : 10.02.20 / Саидов Халим Азизович. – Душанбе, 2013. – 42 с.
108. Саймиддинов, Д. Вожашиноси забони форсии миёна Монография / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.

109. Саймиддинов, Д. Форсии бостон (овошиносӣ, грамматика, овонавишт, катибаҳои мехӣ ва воҷанома). Чопи дувум бо ислоҳот. / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Пайванд, 2008. – 190 с.
110. Саломов, М. Вижагиҳои забони ғазалиёти шоирони асрҳои XII-XIV (Таҳлили сохтори фонетикӣ, семантикӣ ва фразеологию луғавӣ) автореф... дис... докт. филол. наук : 10.02.22 / Саломов Маҳмаддод Қаюмович – Душанбе, 2018. – 49 с.
111. Саъдиева, Г. Структурно-семантический анализ сельскохозяйственной терминологии в таджикском, русском и английском языках: автореф...дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Саъдиева Гулистон Фатоевна. – Душанбе, 2006. – 26 с.
112. Серебренников, Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление [Текст] / Б.А. Серебренников. - М.: Наука, 1988. – 242 с.
113. Сидикова, Г. Н. Вижагиҳои лексикую маъноии омонимҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: автореф...дис...ном...филол: 10.02.20 / Сидикова Гулсара Нарзуллоевна – Душанбе, 2021. – 62 с.
114. Смирницкий, А. И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. – 260 с.
115. Смирницкий, А. И. История английского языка: средний иновый период / А. И. Смирницкий. – М.: Изд-во Московского университета, 1965. – 138 с.
116. Соколовская, Л. Ф. Неглазурованная керамика средневекового Самарканда как фактор экономики городского ремесла (по материалам городища Афрасиаб конца VII начала XIII в.). Археология Центральной Азии архивные материалы. Том I. – Самарканд: МИЦАИ, 2015. – 288 с.
117. Сулаймонов, И. О. Лексика говора горного Гиссара дисс. кон.фил. наук – Душанбе, 2018. – 179 с.
118. Сулаймонов, С. Ташаккули забони фалсафаи тоҷик (монография) / С. Сулаймонов.– Душанбе, 1997. – 384 с.

119. Сулаймонов, С. Становление арабской и таджикской философской терминологии (на базе философского наследия Ибн Сины): автореф. дисс. док. филол. наук [Текст] / С. Сулаймонов. – Душанбе, 1997. – 52с.
120. Султон, М. Ҳ. Истилоҳоти илмии «Китоб-ут тафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ / М. Ҳ. Султон. – Душанбе: Дониш, 2003. – 168 с.
121. Султон, М. Ҳ. Ташаккул ва такоммули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ / М. Ҳ. Султон. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.
122. Султон М. Ҳ. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигории тоҷикӣ / Мирзо Ҳасани Султон. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 192 с.
123. Суперанская, А. В. Общая терминология. Терминологическая деятельность / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М., 1993. – 250 с.
124. Точиев, Д. Осори мунтахаб. / Д.Точиев. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 484 с.
125. Таджики Каратегина и Дарваза. Под ред. Н.А. Кислякова и А.К. Писарчик. – Душанбе, 1970. – 376 с.
126. Турахасанов К. Ш. Формирование таджикской медицинской терминологии (на материале первоисточников медицинского наследия IX-XI вв.) автореф...дисс...д-ра..филол...наук / Турахасанов Кодиркул Шодикулович – Душанбе, 2022
127. Турсунов, А. Некоторые мнения по терминам физики и техники / А. Турсунов // Маориф ва фарҳанг. – 1963. – №3. – С. 45-50
128. Турсунова, Ф. Р. Мавқеи истилоҳоти кулолгарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ф. Р. Турсунова // Паёми Дошгоҳи миллии Тоҷикистон: баҳши илмҳои филологӣ. – №2. – 2020. – С. 100-103
129. Хочаев, Д. Ташккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна. / Д. Хочаев.– Душанбе: Диловар – ДДМТ, 1988. – 152 с.
130. Хочаев, Д. Афкори забоншиносии тоҷик дар асрҳои X–XVI / Д. Хочаев. – Душанбе: Фарҳанг ва маориф, 2013. –345 с.

131. Хочаев, Д. Донишномаи мухтасари таърихи афкори забоншиносии тоҷик / Д. Хочаев ва диг. - Душанбе: Пойтахт, 2017. – 303 с.
132. Хадеева-Быкова А. А., Синтаксическая синонимия в английском языке. – М.: ИМО, 1959. – С. 94.
133. Ҳаитова, Ш. И. Лингвистические и функциональные особенности отраслевой терминологии таджикского языка XI-XII вв.: автореф...дис. д-ра филол. наук: 10.02.22 / Хаитова Ширин Исматуллоевна. – Душанбе, 2013. – 43 с.
134. Ҳалимова, С. Ш. Вожаю истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайиди Насафӣ [Матн] / С. Ш. Ҳалимова. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 176 с.
135. Цетлин, Ю. Б. Керамика. Понятия и термины историко-культурного подхода / Ю. Б. Цетлин М.: ИА РАН. –2017. – 346 с.
136. Чавчавадзе, Т. А. Именное словообразование в новоперсидском языке. Монография / Т. А. Чавчавадзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1981. – 375 с.
137. Чхеидзе, Д. Т. Именное словообразование в персидском языке. Монография / Д. Т. Чхеидзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1969. – 140 с.
138. Ҷӯраева, М. С. Синтаксическая терминология таджикского и английского языков: структурно-семантический анализ: автореф... дис...канд. филол. наук: 10.02.20 / Джураева Марджона Садриддиновна. – Душанбе, 2019. – 25 с.
139. Ҷӯраев, Ғ. Лексика // Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ [Матн] Ҷ.1. / Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе, 2009. – 154 с.
140. Ҷӯраев, Х. А. Таҳлили сохторӣ-маъноии истилоҳоти адабиётшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: автореф...дис...ном...филол.: 10.02.20 / Ҷӯраев Хайём Акрамович. – Душанбе, 2019. – 30 с.
141. Шанский, Н. М. Очерки по русскому словообразованию. Учебник для педагогических вузов / Н. М. Шанский. – М.: Изд-во Московского унта, 1968. – 310 с.
142. Шанский, Н. М. Художественный текст под лингвистическим микроскопом / Н. М. Шанский. – М.: Просвещение, 1988. – 213 с.

143. Шанский, Н. М. Лингвистический анализ стихотворного текста / Н. М. Шанский. – М.: Просвещение, 2002. – 224 с.
144. Шарофов, Н. А. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка: автореф. дис...д-ра филол. наук / Шарофов Насриддин Алимович. – Баку, 1974. – 68 с.
145. Шафоатов, А. Н. Ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ: дисс...док...илм...филол..10.02.22 / Шафоатов Азал Нусратович. – Душанбе, 2021. – 318 с.
146. Шмелев, Д. Н., Проблемы семантического анализа лексики [Текст] / Д. Н. Шмелев. – Москва: Изд-во ЖИ, 2008. – 280 с.
147. Шокиров, Т. Лингвистические изучение юридических терминов / Т. Шокиров. – Хучанд: Дабир, 2017. – 364 с.
148. Шукуров, М. Забони мо-ҳастии мост / М. Шукуров -Душанбе: Маориф, 1991. – 232 с.

II. Адабиёт ба забони хоричӣ:

149. Aini, S. The Sands of Oxus. Boyhood reminiscences of Sadriddin Aini. Translated from the Tajik Persian with an introduction and notes by John R. Perry and Rachel Lehr. – Costa Mesa, California: Masda Publishers, 1998. – 277 p.
150. Arnold, D. E. Ceramic The theory and Social Process. Cambridge; L.; N. Y.: Cambridge University Press, 1999. – 268 p.
151. Ceramics and Civilization. Vol. I. Ancient Technology to Modern Science / Ed. W. D. Kingery. American Ceramic Society, 1985. – 341 p.
152. Ceramic Materials (Processes, Properties and Applications) / Ed. Philippe Botch and Jean-Claude Niepce London: ISTE Ltd, 2007. – 567 p.
153. Clive. O., Paul T., Alan V. Potetry in Archeology (Cambridge manuals in archiology). – 263 p.
154. Ghafurov B. Tajiks. Pre-ancient, ancient and medieval history / B. Ghafurov. Volume 1-2. – Dushanbe: «Irphon», 2011. – 1168 p.
155. Hanks, P. Terminology, phraseology and lexicology/ P. Hanks // Proceedings on Euralex. – Amsterdam, 2010. – P. 1299-1308.

156. Hiller, Bevis. Pottery and Porcelain 1700-1914 [Text] I Bevis Hiller. – New York: Meredith Press, 1968.
157. Hoffman L. Terminology and LSP / L. Hoffman // Infotem: Series 7. - 1982. – P. 391-402.
158. Jespersen, O. A. A Modern English Grammar on Historical Principles – Part VI – Morphology. London: Longman, 1954. – 408 p.
159. Jespersen, O. A. Growth and Structure of the English Language [Text] / O. Jespersen. Oxford: Basil Blackwell, 1935. – 239 p.
160. Linne S. The technique of South American ceramics // Goteborgs Kungl. Vetenskaps och Vitterhets-Samhallets Handlingar, Fjarde Foljden. Band 29. № 5. Goteborg, 1925. – 199 p.
161. Marchand H. The categories and types of present day English and word-formation / H. Marchand. – Wiesbaden: Harrassavitug, 1960. - 379 p.
162. Quinn P. S. Ceramic Petrography. The Interpretation of Archaeological Pottery & Related Artefacts in Thin Section. Oxford: Archaeopress, 2013. – 260 p.
163. Ray O. S. Pottery technology. Principles and Reconstruction. Manuals on Archaeology. Vol. 4. Taraxacum. Washington, 1981. – 150 p.
164. Robertson S. The Development of Modern English / S. Robertson. - New York: Prentice- Hall, Inc. – 1955. – 469 p.
165. Sapir, E. Language. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1921. – 200 p.
166. Sapir, E. The status of linguistics as science // Language, 1929, - №5. – P. 207-214.
167. Smith, L. P. The English Language / – London: Home University library, 1930. – 137 p.
168. Shepard A. O. The Symmetry of Abstract Design with Special Reference to Ceramic Decoration. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1948. – 256 p.
169. Sweet H. A new English grammar. Logical and historical / H. Sweet. - Oxford: At the Glarendon Press, 1955. - Vol. 1. – 499 p.

170. Tsetlin Y. B. Criteria For Distinguishing Between Decorated and Undecorated Ceramics // International Symposium On Ancient Ceramics. Beijing, 2009. P. 586-600.
171. Tsetlin Y. B. Experimental Research into Pottery Making // The Old Potter's Almanack. Vol. 15. № 2. November. 2010. – P. 6-9.
172. Williams, E. R. The Conflict of Homonyms in English / E. R. Williams // Yale Studies in English. – London: New Haven, 1944. – Vol. 100. – P. 1 – 130
173. Zandvoort R. W. A Handbook of English Grammar. Sixth Edition. – London: Longman, 1972. – 349 p.

III. Луғатҳо:

174. Акуленко, В. В. Англо-русский и русско-английский словарь «Ложных друзей переводчика» / В.В.Акуленко. – М.: Русский язык, 1969. – 255 с.
175. Апресян, Ю. Д., Медникова, Э. М. Новый большой англо-русский словарь [Текст] / Ю. Д. Апресян, Э. М. Медникова. – М.: Русский язык, 1999. – 2496 с.
176. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
177. Бобомуродов Ш., Мӯъминов А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1983. – 117 с.
178. Бобомуродов, Ш., Мухторов, З. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ / Ш. Бобомуродов, З. Мухторов. – Душанбе, 2016. – 428 с.
179. Джаматов, С. С. Англо-русско-таджикский лингвистический словарь / С. С. Джаматов. – Душанбе: Шуджойён, 2011. – 250 с.
180. Доро Начот. Фарҳанги Доро (луғатномаи барчидаи тафсири ва решашинохтӣ). Ҷилди 1. А – М – Душанбе, 2021. – 593 с.
181. Доро Начот. Фарҳанги Доро (луғатномаи барчидаи тафсири ва решашинохтӣ). Ҷилди 1. Н – Я – Душанбе, 2021. – 697 с.

182. Краткий словарь современных понятий и терминов. – 3-е изд., дораб. и доп. / Н. Т. Бунимович, Г. Г. Жаркова, Т. М. Корнилова и др. Сост. Общ. ред. В. А. Макаренко. – М.: Республика, 2000. – 670 с.
183. Лингвистический энциклопедический словарь. / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
184. Русско-таджикский словарь (под редакцией М. С. Асимова) [Матн]. – М., 1985. – 1279 с.
185. Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ (Standard English-tajik dictionary) / А. Мамадназаров – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. – 1016 с.
186. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс–ул–луғот. Ҷ.1. / Ғиёсуддин Муҳаммад. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
187. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс–ул–луғот. Ҷ.2. / Ғиёсуддин Муҳаммад. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
188. Саввониди, Н. Ф. Картинный археологический словарь / Н. Ф. Саввониди. – Санкт-Петербург, 1995. – 62 с.
189. Толковый словарь русского языка. Под ред. Д. Н. Ушакова. – Москва: , 1940. – 1562 с.
190. Толковый словарь таджикского языка (в двух томах). Том 1. А-Н [Матн] – Душанбе: Институт языка и литературы им. Рудаки, АН РТ, 2008. – 950 с.
191. Толковый словарь таджикского языка (в двух томах). Том 2. О-Я [Матн] – Душанбе: Институт язык и литературы им. Рудаки, АН РТ, 2008. – 945 с.
192. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз ду ҷилд) Ҷилди 1 – Душанбе, 2008. – 950 с.
193. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. – Машҳад - Душанбе: ҚММ Ксероксленд, 2008. – Ҷ. 2. – 944 с.
194. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М. Султон. – Душанбе: Шуҷоӣён, 2010. Ҷ.1. – 996 с.; Ҷ.2. – 1095 с.
195. Чамшедов, П. Фарҳанги англисӣ тоҷикӣ / П.Чамшедов, Р.Толибӣ. – Душанбе: Пайванд. 2005. – 1202с.

196. ABBY Lingvo 5 - электронный словарь. – Электрон, текстовые дан. и прогр. – М.: ООО «Аби Софтвр», 2006.
197. Bussmann, H. Dictionary of Language and linguistics [Text] / H. Bussmann. – London and New York: Routledge, 2006. – 744 p.
198. Hornby, A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Text] / A. S. Hornby. – Oxford: Oxford University Press, 1982. – 1037 p.
199. Longman Dictionary of English Language and Culture New Edition. Edinburg: Pearson, 2005.– 1620 p.
200. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. New Eighth Edition. – Oxford, New York: Oxford University Press, 2010. –1796 p.
201. Skeat W. An Etymological Dictionary of the English Language. New ed. Oxford, 1909
202. The new Grolier Webster International Dictionary of the English Language (Encyclopedic edition). Volume I-II. – New York, 1971. – 1158p.
203. The Oxford ESL Dictionary New York: Oxford University Press, 2004. – 810 p.
204. Webster's New World Dictionary of American Language New York: The World Publishing Company, 1964. – 880 p.

IV. Адабиёти бадеӣ:

205. Айнӣ, С. Дохунда / С.Айнӣ. – Куллиёт/ Ҷ. 2. – Сталинобод: Нашрдавлтоҷ, 1960. – 475 с.
206. Айнӣ, С. Ёддоштҳо / С. Айнӣ – Душанбе: Адиб, 2013. – 469 с.
207. Айнӣ, С. Одина (повест). – Душанбе, «Маориф ва фарҳанг», 2013, – 176 с.
208. Улуғзода, С. Субҳи ҷавонии мо / С. Улуғзода. – Душанбе: Ирфон, 1982. – 448 с.
209. Шерозӣ. Ҳ. Девон – Душанбе: «Адиб», 2015. – 480 с.
210. Хаём У. Рубоӣёт – Душанбе, «Адабиёти бачагона», 2015. – 142 с.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

1. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

- [1-М]. **Джаҳонгиров Ш. Х.** Взгляд на историю и традиции таджикского гончарного мастерства / Ш. Х. Джаҳонгиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – № 3. – Душанбе, 2020. – С. 23-27.
- [2-М]. **Ҷаҳонгиров Ш. Ҳ.** Хусусиятҳои сохтори истилоҳоти якҷузъаи мансуби кулолгарии забони тоҷикӣ ва аналоғи онҳо дар забони англисӣ / Ш. Ҳ. Ҷаҳонгиров // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – № 5. – Душанбе, 2021. – С. 64-66.
- [3-М]. **Ҷаҳонгиров Ш. Ҳ.** Нақши истилоҳоти иқтибосии кулолгарӣ дар рушди таркиби луғавии забони англисӣ ва шарҳи онҳо ба забони тоҷикӣ / Ш. Ҳ. Ҷаҳонгиров // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав. – № 4. қ. 2. – Бохтар, 2021. – С. 40-44.
- [4-М]. **Ҷаҳонгиров Ш., Ҷоматов С. С.** Бозтоби истилоҳоти кулолгарии тоҷикӣ дар асари «Тоҷикон» -и Б. Фафуров ва муодили англисии онҳо / Ш. Ҷаҳонгиров, С. С. Ҷоматов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ. – № 4. – Душанбе, 2022. – С. 92-96.
- [5-М]. **Ҷаҳонгиров Ш.** Шарҳу тавзеҳи истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар се сарчашма / Ш. Ҷаҳонгиров // Аҳбори Академияи милли илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – № 4 (269). – Душанбе, 2022. – С. 323-327.
- [6-М]. **Ҷаҳонгиров Ш. Ҳ., Ҷаматов С. С.** Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули наҳвӣ / Ш. Ҳ. Ҷаҳонгиров, С. С. Ҷаматов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – № 5 (100). – Душанбе, 2022. – С. 192-195.
- [7-М]. **Ҷаҳонгиров Ш. Ҳ.** Таҳлили сохтори истилоҳоти соҳаи кулолгарии забонҳои тоҷикиву англисӣ дар асоси усули сарфию наҳвӣ / Ш. Ҳ.

Чаҳонгиров // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни. – № 5 (100). – Душанбе, 2022. – С. 195-201.

2. Мақолаҳое, ки дар маҷмуа ва маҷаллаҳои дигар ҷоп шудаанд:

[8-М]. Чаҳонгиров Ш. Ҳ. Нигоҳе ба таърих ва таомули кулолгарии дасти тоҷикон / Ш. Чаҳонгиров // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ш. Панҷакент. – Панҷакент, 2021, № 3 – С. 245-248

[9-М]. Чаҳонгиров Ш., Ҷоматов С. Таснифоти мавзуии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Чаҳонгиров, С. Ҷоматов // Масъалаҳои мубрами методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, забоншиносӣ, назария ва амалияи тарҷума. – Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2023. – С. 137-140

[10-М]. Чаҳонгиров Ш. Ҳ. Сермаъношавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Ҳ. Чаҳонгиров // «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар макотиби таҳсилоти олӣ» (Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба «Ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030»). – Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2023. – С. 233-236

[11-М]. Чаҳонгиров Ш. Ҳ. Ҳамгуншавии истилоҳоти кулолгарии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Ҳ. Чаҳонгиров // «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар макотиби таҳсилоти олӣ» (Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба «Ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030»). – Душанбе: ДДОТ ба номи С. Айни, 2023. – С. 236-239

ЗАМИМА

Луғати мухтасари англисӣ-тоҷикии истилоҳоти кулолгарӣ

А

abaculus – хиштҳои кошинкорӣ; лаҳваи кошинкорӣ (лавҳае, ки дар он маснуотҳои кулолӣ омода мегардад)

abrasive materials – масолеҳи пардоздихӣ

abrasive rock – чинси соё; моддаҳои регмонанд ё хокаи бисёр саҳт аз қабилҳои хокаи чилбур, алмос ё хокаи шиша, ки барои суфтагарӣ кор фармуда мешавад

absorption – ҷаббиш, фурӯбарӣ, баҳудкашӣ

accelerator – тезонанда

acetabulum – косачаи чуқур (зарфи чуқур)

adhesion – пайвасткунӣ, адгезия (омезиши масолеҳи гуногунчинс, ки хусусияти ба ҳам часпандагӣ доранд)

adhesive – моддаи часпанда

addition of clay – илова ба гил (омезаи гил)

advanced ceramics – сафоли (керамикаи) дорои сифати оӣ, сафоли аълосифат

aeroclay – каолин; гили хушк

agano – зарфҳои сафолии ҷопонӣ; маснуоти кулолии ҷопонӣ, ки дар маъбадҳо истифода мешавад

aging – тобоварӣ, мустаҳкамӣ, раванди хушконидаи гил, кӯҳнашавӣ

air pockets – ковоқиҳои ҳаво дар хамира. Дар ҳолати мавҷуд будани чунин ковоқиҳо дар хамираи гил, ҳангоми пухтан дар рӯи зарфҳо тарқиш, нуксон ва ё хубобчаҳо пайдо мешаванд

airbrush – рангпошак (асбоби рангуборкунӣ, ки маснуотро бо навҳои гуногуни ранг оро медиҳад); аэрограф (хунарманде, ки рӯи зарфҳо бо рангҳо ороиш медиҳад)

air cooling – раванди хунуккунии маҳсулоти кулолӣ тавассути ҳаво

air-shrinkage – хушконида ни маснуот дар фазои кушод. Қитъае, ки дар раванди хушккунии маснуоти кулолӣ истифода мешавад.

ajure – ажур (раванди ороиш додани рӯйи зарф тавассути матоъи тунук).

aklaga – зарфи ҳамвори сафолӣ барои нигоҳ доштани машрубот ва дигар навъи моеъот

albany slip – гили сурхчатоб. Ин навъ гил барои ба даст омадани сири баландсифат ва ранги сурхи чилодор дар рӯйи зарфҳо васеъ истифода бурда мешавад

alberta (clay) – як навъи гили сурхчатоби чинси Канадагӣ

albite – албит, (моддаи химиявӣ), шпати даштии натрий

alcoke technology – усули ҳосил кардани (технологияи коркарди) миқдори кам, аммо хеле тозаи хокаҳо ва торҳои якчинсаи сафол; алкоксотехнология.

alkalies – ишқороб. Дар саноати кулолгарӣ зери ин мафҳум ишқор ва оксидҳои ишқорӣ (калсий, магний, барий в ғ.)-ро дар назар аст.

alkaline earth – оксидҳои ишқордори хок, гил

alligator hide – тобиши тавассути сир ороиш додани рӯйи зарф

altered – коркадшуда; усули коркарди маснуот дар чархи кулолӣ ва ё дастӣ

alumina – гилхок, оксиди алюминий

alumina ceramics – сафоли чилодор, суфта; сафоли дорои оксиди алюминий

alumina porcelain – гилҳоки чинивор

amblygonite – амблигонит, минерали гурӯҳи фосфат

amphibolite – амфиболит, чинси кӯҳии хираранг, ки аз амфибол ва плагиоклаз иборат аст. Навъи сиёҳранги амфиболит, ки барои кошинкорӣ ва резакорӣ истифода мешавад

amphora – амфора (зарфи тухмшакли сафолии дудааста, ки барои нигоҳдошти шаробу равған истифода гардида, баъзан ба сифати устадон барои гирифтани хокистари майити сӯзонидашуда низ истифода мешуд)

anagama kiln – анагама (оташдон). Хумдони қадимаи Японӣ дар шакли нақб, ки дар пояи (танаи) теппа канда шудааст

annealing – бозпухт. Як навъи коркарди маснуот, ки ҳангоми пухтани маснуоти сафолӣ дар ҳарорати паст ва оҳиста хунук кардани он барои нест кардани камбудихои дарунӣ ва бадаст овардани маснуоти нозук истифода мешавад

annealing oven – кӯра барои бозпухт

annealing crack – тарқиши дар раванди бозпухт пайдошудаи рӯйи зарф.

angobe – ангоб, пӯшиши махсуси рӯйи маснуоти кулолӣ ё сафолӣ, ки пеш пӯхтани ба рӯйи он молида шуда, ранг ва шакли дағали онро ниҳон медорад; рангест, ки онро аз гил тайёр мекунанд ва дар саноати кулолгарӣ истифода мебаранд

arabesque – арабеска, ороишоти нозуке, ки рӯйи маснуоти сафолиро бо усули наққошӣ кардан оро медиҳад

arcnist – хунарманде ки, сири омода намудани маснуоти сафолӣ, чинӣ ва ғайраро хуб медонанд

argil – табошир, гили сафед, хоки кулолӣ, сафедгил.

argillaceous material – чинси гилин

aridity ceramic glaze – як навъ нуқсонҳои рӯйи сир; коҳиши ҷилои сир бар асари ҳарорати баланди пазиш (ё бар асари ҳарорати пасти рехтани сир).

aruball – арибалл, зарфи на чандон калони курашакли пурнақшу нигор, ки барои ниғаҳдории хушбоиҳои маросимӣ истифода мешавад ва он аслан аз сафол сохта мешавад

ascospore – аскос, зарфи сафолии начандон калони ҳамвори маросимии даҳонаш борик, дастаи ба ҷумакаш васлшуда дошта, бо нақши муқарнас ороиш ёфтааст

ash-bin – устодон, зарф барои нигоҳдошти хокистари мурдаи сӯзонидашуда; зарфи махсуси сафолин барои дафни турбати сӯзонидашуда, ки аз тарафи римӣ қадим истифода мешуд

assemblage – комплекс

astbury – усули пионерии англисии соҳаи сафолии Ҷон Астбер; номгӯи сафолоти сурхчатоб-қаҳваранги аз гили сафед тайёршуда (аз тарафи Ҷон Астбер)

aventurine – авантюрин (сир бо тобиши тирукрамон ё қаҳварангшакл)

В

baking – пухтан бо шир, усули қадимаест, ки ба маҳсулоти кулолӣ намуди мунаққаш дода, онро обногузар месозад. Ин усул ниҳоят сахлу сода аст. Баъд аз пазиши ававали сафол, онро ба шир тар мекунад ва дар ҳарорати 3500 мепазанд

ball clay – гили часпанда (ширишдор)

ball mill – осиеи даврашкл. Таҷҳизот барои омехтан ва қимма кардани ашёи хом

barbotine – гили моеъ, рӯйпӯши ангобӣ, ки ба рӯи зарф қисм-қисм молида шудааст

bareground – холигӣ, навъи нуқсонӣ сир, ҷойҳои бесир (холӣ)-и маснуот.

basalt tuff ceramics – сафолоти аз сангҳои равшан ва исфанҷӣ омодагардида

bat – раф дар хумдони кулолӣ; мизи даврашакл дар чархи кулолгарӣ; мизи даврашакли ивазшавандаи чархи кулолӣ, ки аз ҷӯб, моддаи пластикӣ, гаҷ омода шуда ба мизи асосии чархи кулолӣ замима мегардад ва барои осон гирифтани маснуот аз чарх хизмат мекунад

batch – гудоза, омехтаи маҳсулоти аввалия барои бадаст овардани хамира, сир ва ғ.

batch mixture – гудоза (омехтаи моддаҳои гуногун, аз қабилӣ маъдан, ангиштсанг ва ғайра, ки ба кӯра барои гудозиш андохта мешавад).

batwash – рӯйпӯш (андова) барои лавҳа, тахтасанг

bentonite – бентонит: як навъи гили дар об зиёд вараманда, ки дар таркиби хамира (барои устуворӣ, мулоимӣ) дар таркиби сир (барои зиёд кардани часпандагӣ ва ёзандагӣ) дар таркиби ангоб (барои часпандагӣ)

belting – тасмаи чархзанонанда, матоъи ниҳоят мустаҳкам ва сахти пахтагӣ (баъзан бо нахҳои синтетикӣ), ки дар рӯйи он кулолгарон чун қоида лойро пахш мекунанд ва матоъро ба об барои қисман бухор шудани об аз лой тар мекунанд

bicottura – раванди дубора пухтани маснуот; бикоттура

bidisperse powder – хокаҳои бидисперӣ

bifurcation – ду тақсим; тақсимкунӣ, тақсимкунӣ

bisque (bisquit or biscuit) – бисквит, маснуоти чинии бесир

bisque firing – малларанг, қаҳваранг; бисквит; то гирифтани ранги малла пухтани маснуот

black coring – қисми мобайнии торикрангшуда дар ҷойи бурриши сарпӯши маснуот, ки аз пурра напухтани маснуот ва ё ба таври лозимӣ тайёр нагардидани хамира шаҳодат медиҳад

blackening – равиши ба маснуот додани ранги сиёҳ

black glass-like mass – сафолоти сиёҳ

black-reddy ceramics – зарфи сурхе, ки қисми болоӣ ва сатҳи дохилии он ранги сиёҳ дорад

blakir – блакир, кӯзаи баланди чумакаш танг; хурма ё кӯза барои ширгирӣ.

blister – хубобчаҳои хурдакак дар қисми болоии сир; хубобча

blotch – хол; қитъаи ороиши рангубори хишти сафолӣ дар андозаи зиёда аз 2 мм., ки аз ранги асоси фарқ мекунад

blunge (v) – хок, гилро бо гандум омехта кардан

bob bowl – зарфи начандон калони сафоліни доирашакли дастадор барои нӯшидан

body (or clay body) – сафолпора

body mix – таркиби сафолпора

bolus alba – лундаи хок, гил, кулӯх; гили тоза дар шакли хока, ки дар тиб истифода мегардад

bone ash – хокаи устухон. Таркиби асосии фосфати калсий. Яке аз таркибҳои махсуси барои орошот истифодашаванда

bone china – чинии устухонӣ; навъи чинии мулоим ё ковок, ки хокистари ҳайвоноти калони шохдор (фарогирандаи фосфати калсий) қисми асосии онро ташкил медиҳад

bonfire firing – пухтани сафол дар оташ (зарфҳои дар ҳарорати паст пухташуда)

book clay – гили тасмашакл, гили ёзанда

brilliance – чило; дурахшандагӣ

borax frit – моддаи химиявии дорои 15-25% оксиди бор B_2O_3

boron nitride based ceramics – сафол дар асоси нитрати бор

bottom of vessel – сарпӯши зарф

broken clay – гили кӯфташуда

brown glass-like mass – сафолоти нимқаҳваранг

bucchero – сафоли хокистаранги аълосифат бо сатҳи сиёҳ, баъзан хокистарӣ

burning – сӯзиш; пазиш, пухтан (дар хумдон); марҳилаи асосии таҳти ҳарорати баланд коркардшудани ашёи хоми шаклгирифта ва хушкида

burnisher – пардоздиҳанда, таҷҳизот барои суфтакунӣ, пардоздиҳӣ одатан аз оҳан ё устухон

butterfly – васлқунӣ, пайвастқунӣ, шапарак. Як навъи васлқунӣ, ки як қабати сир ба қабати дигараш пайваст мешавад ва дар он як қитъаи бесир боқӣ мемонад

С

cache-pot – кашпо, гулдонҳои деворӣ ё овезон, ки ифодакунандаи унсурҳои ороишии хурд мебошанд

caking power – гудозиш; тавсифи гил аз рӯйи обҷабиаш

calcic faience – сафоли оҳақдор; навъи сафоле, ки ба ҷуз маводи чандирӣ (пластикӣ) ва кварс инчунин бўр ё доломитро фаро мегиранд

calcining furnace – хумдон барои пухтани маснуот

candling – дар ҳарорати паст хушконида

canfar – канфар, зарфи қадимаи юнонии чомшакли дустаи баландпоя, ки барои нӯшокиҳо истифода мешавад

cannelure – нақшу ниғори аз рах ва новаҳои васеъ иборатбуда.

canob – қадаҳи дастадори сафолин, чоми калон

carborndum – карборунд; пайвастагии карбон ва силитсий; карбиди силитсий

carcass – пиёлаи цилиндршакли фарох

carboxyl fluoride - фторангидрид

capacitor ceramics – сафолоти конденсаторӣ; зарфҳои дорои ғунҷоиш

cashnic – хурмаи хурди якдуста

casting – резиш; рехтагарӣ, рехтагарӣ кардани маснуоти кулолӣ

casting rate – суръати резиш ҳангоми чидани сафолпора

celadon – селадон. Як навъи сирӣ сабзи кабудтоб, маснуоти сафолии бо сирӣ сабзранг пӯшидашуда, шабеҳи яшми сабз (нефрит)

cellular glass-ceramics – шишасафолот

cement steel – хум ё хумча барои лаҳчаҳои чӯбӣ

ceram (v) – ба шакли устувор даромадан, булӯр гардидан

ceramics – маснуоти кулолӣ; маснуоти сафолӣ; сафол, сафолот; масолеҳи керамикӣ; осори ороишию амалии санъат, ҳайкалтарошӣ ва маҳсулоти рӯзгордорие, ки аз гили пухтаи гуногуннавъ сохта шудаанд

ceramic calculations – баҳисобгирии таркибҳо барои бадаст овардани маснуоти хуб пас аз пухтан

ceramic change – нуктае, ки дар он гил ба сафол табдил меёбад

ceramic flame trap – оташхомӯшкунаки сафолӣ

ceramic tools – таҷҳизотҳои сафолӣ (керамикӣ)

ceramic fiber – торҳои керамикӣ (сафолӣ)

ceramic fiber lining – бӯтабандии торҳои сафолӣ

ceramic kilns – кӯраҳои сафолпазӣ

ceramic mixture – гили тайёр ё омехтаи таркиботи ашёи хоми сафолине, ки барои шаклдиҳӣ манзур мегардад

ceramic or pottery – комплекси сафолӣ

ceramic production – истеҳсоли маснуоти кулолӣ

ceramic ware – зарфҳои сафолӣ

cermet – маҳсулоти аз пораҳои сафол омода ва ба оҳан пайвастгардида.

ceruse – ранги сафед

chalky clay – мергел, чинси куҳии иборат аз гилу оҳак, қолиби рехтагарӣ.

chamotte – шамот, гилбӯтаи пухта; сафолпораи майдаи сӯхташуда, инчунин 20% гили фарогири сафолпораи майдаи сӯхташуда мебошад

chamotte earthenware – маснуоти чинии аз гилбӯтаи пухта омодагардида.

china clay – каолин, гили сафеди ба оташ тобовар

china stone – шпат; санги дорои маъдани плагиоклаз, масолеҳи абразивӣ (шпати даштӣ), ки даврашакл аст ва онро барои ба даст овардани чинӣ бо каолин омехта мекунанд

chonchja – чончжа, сафолӣ куриёӣ, ки бо ранги кабуд ороиш ёфта, бо нақшҳои қолиб аз дигар маснуоти сафолӣ фарқ мекунад. Дар чунин маснуот абр, турна, ҳавзу толоб ва беду мачнунбедҳо, ки рамзи мубориза ва чидду чаҳд баҳри ҳаёт ва дунёи абадиرو ифода менамунанд

chord – струна, сим барои буридани маҳсулоти гилин аз рӯйи чархи кулолгарӣ

chrome-magnesia ceramics – маснуоти сафолӣ ба оташ тобовар

chrome-ore ceramics – сафолоти зард

chubric – чубрик, шакли бо гач сохташудаи инсон ё ҳайвон

clapboard – кордчаи аз чӯб омодашуда, ки ҳангоми дар чархи кулолӣ кор кардан барои буридани қисмҳои зиёдании маснуот истифода мешавад

clay – гил; гилҳок; гурӯҳи чинсҳои кӯҳии таҳшиншудае, ки асосан аз маъданҳои гилӣ (каолинит, монтмориллонит, гидроабрак) таркиб ёфтааст

clay-bearing bed – қабати гилин

claybody – сафолпора; сафолпораи гилӣ; девораи тар ва ё пухташудаи маснуот

clay ceramics – сафолоти гилӣ

clay cutting machine – таҷҳизот барои буридани гил

clay drying plant – гилхушккунак

clay marl – гили дар таркибаш оҳақдошта

clay mill – таҷҳизоти гилкӯбанда, гилкӯбак

clay mortar – маҳлули гилӣ, маҳлули бинокории иборат аз гил, қум ва об

clay plasticity – сифати технологияи гил, ки часпандагии онро ифода мекунад

clay slicing machine – таҷҳизот барои тарошидани гил

clinker brick – хишти бисёр саҳти ба оташ тобовар

cloud (v) – гилолуд шудан

coil pottery – маснуоти кулолии дорои тобишҳои гуногун

cochaga – корчага, хуми калон ё хурмаи калони дудасти сафолин барои нигоҳ доштани гандум

comb (v) – фишурдан, кӯфтан (кӯфтани гил, коркард)

commercial ceramics – саноати кулолӣ

composite ceramics – сафолоти таркибӣ

cone – пирамидаи хурди маҳсули дар таркибаш гилдошта, ки барои чен кардани ҳарорат ҳангоми пухтани маснуот истифода мешавад

contry – услуби кошинкории рустой

corcky ceramic material – маводи чандирии сафолин; барои ҳавоногузар кардани таҷҳизот истифода мегардад

corderite – оксиди сечандаи магний, алюминий ва кремний-пайвастагии химиявие, ки барои тайёр кардани тирӯ гулула истифода мешавад

corovic – санги начандон калони мудавваре, ки барои суфтасозии маҳсулоти сафолин истифода мешавад

cover – сарпӯши зарф

crackle (syn. crazing) – тарқишҳо дар рӯйи сир, ки ҳамчун ороишот истифода мешаванд

cracks skin – навъи нуқсони сир, шабеҳи тарқишҳоест, мисли тори анкабут дар маснуоти фарсуда падида меояд. Баъзан онро мақсаднок барои тақвияти таъсири бадеии асари эҷодшуда дар маснуот дарҷ менамоянд

crater – танӯра, зарфи сафолини қисми гарданааш васеъ, пурғунҷоиш ва дудааста

cumgan – кӯзаи чумакаш борики хамгашта

cycle time work – қолаби корӣ; қолабе, ки дар он шаклдарории маҳсулоти сафолин сурат мегирад; қолабҳои гачии корӣ барои қолабрезии 60-100 маҳсулот пешбинӣ шудааст, баъдан онро иваз менамоянд

cylix – зарфи сафолин ё оҳанин барои нӯшокӣ, пиёлашакли ҳамвор, поя ва дудастандор.

crazing – кафидаҳо. Нуқсонҳои сир, ки дар зарф тарқишҳои (кафидаҳои) тунук пайдо мекунанд

crucible – гудозиши бўтагӣ

cruse – тубаки гилин

D

damp-proof – рутубатбардор; намбардор; маводи обногузар.

dasit – датсит, чинси кӯҳии эффузиявӣ.

deairing – аз ҳаво дур кардан, нест кардани ҳаво аз хамира

decal – ороишот ё расмҳои хурди дар рӯйи қоғаз кашида шуда, ки баъдан ба рӯйи маснуоти дигар ба монанди сафол, шиша ё чинӣ часпонида мешаванд

deck – рафи оташдон (кӯра), ки маснуот дар болои он барои пухташавӣ гузошта мешавад

decor – декор, системаи ороишоти иншоот ва ё маҳсулот

decoration – ороиш; зинат; нақшу ниғор

decorative – ороишӣ, зинатӣ

decorative pattern – нақши рахпеч; сатҳи мулоими гили то ҳолати дар оташдон пухтан бо асбоби тез бурида шуда

delumping – навъи нуқсони сир

degradation – раванди химиявии дур кардани молекулаҳои об аз маснуоти сафолӣ ҳангоми пухтан

dense ceramics – сафолоти устувор

dextrin – ширеш

diamond cutting – бурриши алмосӣ

diamond greening – суфтакунии алмосӣ

die pressing – қолиби фишорбиёрӣ, қолаб барои кӯфтан, фишурдан, дар зери фишор қарор додан

dimpled glaze – сирӣ чуқурчадор (масомадор, навъи махсуси ороиши рӯйи маснуот)

dinner crockery – зарфҳои сари дастархон

dinnerware – зарфҳо барои ошхона; маснуоти бо хӯрок вобастабуда

dipping – усули сир давонидани маснуот бо роҳи ба сир пурра ғарқ кардани он

dish – зарф; қоми калони ҳамвор; як навъ табақчаи мудаввар ё дарозрӯя, бо канораҳои васеъ ва сарпӯш

dolomite – доломит, маъданест аз синфи карбонатҳо, ки аслан аз оксиди калтсий ва магний иборат буда, онро дар истеҳсолоти фаянс, майолика ва маҳсулоти сангӣ истифода мебаранд

dry hardness – тобоварии маснуот баъд аз хушконида

drying – хушконида

dunting – шикастани маснуот дар хумдон пас аз якбора хунук шудан

Е

earthenware – маснуоти сафолии бесири нимпухта

eggshell – чинӣ, чинии хеле нафис

elastic firesafe ware – маҳсулоти оташтобовари чандирӣ

electrical porcelain — чинии электрикӣ

electroceramic – сафоли барқӣ

electrolytes – маҳсулоти барои суюғкунии хамираи кулолӣ

истифодашаванда

endurance crack – тарқиши рӯякӣ дар рӯйи маснуот

engineering ceramics – сафолоти машинасозӣ

engobe coating – бо ангоб рӯйпӯш кардан, ангоб молидан

engobe flux – ангобҳои гудозвар (танакор), ки барои маснуоти гилӣ, гилбӯтаи пухта истифода мешавад

exfoliation – ба қабатҳо ҷудоқунӣ, таркиби қабати хишти сафолӣ

exhaust chamber – камераи ҳавокаш

expanded clay – гили ёзанда

expansive clay – гили васеънашаванда

extruder – экструдер, гилкӯбак

extrusion – фишор овардан, кӯфтан

F

face crack – тарқиши рӯякӣ

facing – сайқал, ороиш, пардоз

factura – хосият; тобиш; коркард (маснуот)

faience чинии хом; кулоли зичи майдасӯрохи сирдор

faience ware – навъи маснуоти сафолӣ, ки барои тайёр кардани он аз гили оташтобовар, кварс ва иловаҳои гуногун истифода мебаранд

famille verte – ранги ороишотии сабз

fat clay (syn. Rich clay; Strong clay) – гили равшандор, гили устувор

fatigue crack – тарқиши рӯякӣ. Тарқише, ки сатҳи болоии рӯйи маснуотро фаро гирифтааст

feldspar (spar) – шпати даштӣ, шпат; маъданҳое (албит, микролин, ортоклаз ва ғайра), ки ба сифати ашёи хоми кулолгарӣ ҳамчун маводи маъдангудозӣ истифода мешаванд

pot crack – фарсудашавии маснуот

ferroelectric ceramics – керамикаи дар таркибаш оҳандошта (сегнет)

fettling – тоза кардани қисмҳои зиёдатии маснуоти тайёршуда бо кордча ва латта

fiber-reinforced ceramics – сафоли бо торҳо наққошикардашуда.

fig – шиша, модаи сахт, аморфӣ ва шаффофест, ки дар натиҷаи аз бисёр хунук кардани гудохтаҳои махсуси оксидҳо (кремний, бор, алюминий, фосфор ва ғайра) ва оксиди металлҳо (литий, калий, сурб, магний ва ғ.) ба даст меояд

figuline – маснуоти кулолӣ

filler – замин; хок; маводи пуркунанда

filter press – дастгоҳе, ки таҳти фишори матои полоиш, аз об кам гардонидани шликери кулолиро таъмин мекунад

filtrol clay catalyst – гили моҳирона майдакардашуда

fine ceramic – сафоли нафис ё нозук; маводи аҳамияти стратегидошта.

fine - grained ceramics – сафолоти нафиси бо доначаҳои майда орододашуда

finift – мучалло; тобнок; дурахшон

fire-clay – гилбӯта, як навъ гили оташтобовар, ки аз маъданҳои гилӣ таркиб ёфтааст

fired strength – устувори маснуот баъд аз пухтан

firing curve – тартиби пухтани маснуот дар ҳарорати муайян

firing regimes – технологияи пухтани маснуот

firing of vessels – пухтани маснуот

first red – оғози пайдоиши ранги сурх дар маснуот

firmiting – зичшавӣ, зичкунӣ, чафскунӣ

fissure – шиканиш, кандашавӣ, порашавӣ, качу килебӣ, ҷойи шикаста.

flameware – маснуоти дар хумдони кулолӣ пухташуда

flex cracking (flexibility cracking) – пайдо гардидани тарқиш (кафидагӣ дар рӯйи маснуот) дар раванди наққошӣ

flint (or flintstone) – шағал; санреза; як навъ санги устувори дорои тобишҳои гуногун

float (glass-forming) chamber – ҷойи маъдангудозӣ; хучраи пухтани маснуот; ванна барои гудозиши металл

flow blue – омехтаи пигментҳои сафолин ва танакор (флюс)

flow painting – нақшу ниғори зерисирӣ

flowerpot – гулдон; зарфе, ки дар он гулҳои зинда нигоҳ дошта мешавад.

fluoroflogopite glass-ceramics – шишасафолоти фторфлогопитивӣ

fluorspar – флюорит, шпати плавик (маъдани дорои рангҳои гуногун, ки дар металлургия ва саноати химия истифода мешавад); булӯри беранги нодир

flux – флюс, гудозвар, танакор; барои паст кардани ҳарорати гудохташавӣ ва ё часпандагии гудозиш

foam glass ceramics – шишасафолоти масмадор (сӯрохчадор)

foam material – маснуоти сафолии сӯрохчадор

foot – футировка; қисми гарминигӯҳдорандаи оташдон, ки аз масолеҳи ба оташ табовари гарминагузаронанда сохта шудааст

forming the pot by coiling technique – башаклдарории дастии маснуот бо истифода аз усули тофтабандӣ

forsterite - форстерит, маъдане аз гурӯҳи минерал из группы оливин.

FPZ (frontal process zone) – макони фронталӣ барои коркард

freezing aqueous slip – раванди яхкунонии зарраҳои гил дар лойоба

fresco – рӯйи девор; техникаи ранганигори мучассамавӣ тариқи рангҳои обӣ аз рӯйи андоваи хушкношудаи намнок

frit – фритта. шиша; ғурӯшакунӣ бо якбора хунук кардани чараён дар об. Ба хамираҳои фарфорӣ ва сир илова карда мешавад

frit china – чинии мулоими чилодор ва шаффоф, ки дар Фаронса аз соли 1738 боз истеҳсол мешавад

fritta – гудохташавӣ ё омезиши таркибот ва чузъҳои сир (мино) то ба ҳолати шишагӣ расидан

fuel-fired kiln – хумдони алобӣ (бо оташ гармшаванда)

functional ceramics – сафолоти функционалӣ

functional ware – маснуоти манфиатовар

furnace – кӯра, хумдон, оташдон.

furnace outlet screen – шилшила, кунгура, гулгач

furnace-charge – гудоза барои тайёр кардани маснуоти сафолин

G

galena – галенит, кӯрғошимтоб; маъдани кӯрғошим барои омода намудани сир

glass-ceramics – шишасафолот, масолеҳи шишабулӯрӣ

glaze – сир

glaze enamel – сир (мино)

glaze firing – дубора пухтан; пухтани маснуот бо сир

glazed pottery – зарфҳои сирдодашуда

glazing – минокорӣ, дар меъморӣ ва санъати ороиши амалӣ як навъ санъати пардоздихист, ки тавассути сирдавонӣ ба рӯйи сафол, хишт ва дигар анвои маснуот сурат мегирад

glazing pencil – мӯйқалами сирдавонӣ. Як навъи қалам барои молидани сир ба рӯйи маснуот

glek – кӯзаи сафолин

glossy ceramics – гили сиёҳ; як навъ сафоли ороишоташ (нақшу нигораш)
сиёҳ

goldart – голдарт. Навъи васеъпахнгардидаи гили сафед

goldstone glaze – сирӣ авантюри (сирӣ дар таркибаш зарачаҳои тилло
дошта)

gram scale – чадвали метрӣ барои андозагирии сир

graphic pottery decoration – ороишоти тасвирии рӯи маснуот

grass glaze – навъи қадимаи сир, махсусан сабзранги он

gravure – кандакорӣ, ҳаккокӣ; навъи сиёҳқалам (графика), ки барои ҳосил
намудани нусхаи чопии асарҳои рассомии дар мавод ё ашёи сахт (дарахт,
металл ва ғайра) иҷрошуда

grease – молиш.

green ceramic body – хом, нопахта; сабз; кабуд

green ornament – нақшу нигоре, ки аз барг, гул ва монанди инҳо иборат
аст.

greenware – маснуоти нопахта; маснуот то пухтан

grinding wheels – мошини ярма, машина барои майдакунии масолах ва гил

grog – шамот; оташтобовар; қуми майдадона

shape of vessel – зарфҳои ҳаҷман гуногун

ground – таҳранг дар зерӣ сир

growl – усули шаклпазирии хамирмоёи чандирӣ; тариқи бо даст, қолаб ё
ғилдирак тунук кардани поре аз хамира

gyttja clay – лойобаи (лойқай) табиӣ, ин як қабати обанбори обаш ширини
иборат аз моддаҳои органикӣ ва омехтаи маъданҳо, ки дар натиҷаи
ҷараёнҳои тулонии табиат аз боқимондаҳои организмҳои растаниҳо ва
ҳайвоноти дар обанбор истиқоматкунанда ба вуҷуд меояд

Н

handmade pottery – кулолгарии дастӣ

handpiece – дастачаҳои хурди амудии зарф

hangover ware – кӯзаи калони гардандароз ва гӯшакдор

hardener – мустаҳкамкунанда; пайвасткунанда

hard-paste – хамираи сахт

heater – унсури гармидиҳандаи оташдони муқовимати барқӣ, ки барои пазиши маснуоти сафолӣ, ки ҳарорати баландро ба миён меорад

heterogeneous deposition – таҳшини гуногунтаркиб

high-density ceramics – софолоти устувор, сафоли дорои зичии зиёд

high-fusing clay – гили мушкилгудоз

high-performance ceramics – сафолоти мошинсозӣ

high-porous cellular ceramic material – масолеҳи тухмшакли сермасома

high-strength ceramics – маснуоти сафолии аълосифат

high-tech ceramics (or high-technology ceramics) – масолеҳи сифати баланддоштаи сафолӣ барои мошинсозӣ

hot-pressed ceramics – сафоли дар ҳолати гарми фишордодашуда

household ceramics – маснуоти сафолии маишӣ

houseware – зарфҳо барои рӯзгор, махсусан барои истифода дар ошхона; тубак

HP (hot pressing) – фишурдан дар ҳолати тасфонӣ

hydria – зарфи сафолӣ бо ду дастаи уфукӣ ва як дастаи амудии дорои нақшу нигор

hydrometer – ареометр. Таҷҳизот барои муайян намудани зичии (часпандагии) масолеҳи моеъ

И

ijection molding – резиш

immature bisque – маснуоти нимхом дар охирин харорати пазиш, гудохтанашуда

incandescence – усули ба маҳсулоти сафолӣ додани устувории зиёд.

incrustation – ҳотамкорӣ, мукалал; мунаққашу музайян гардонидани маснуот бо нақшу тасвирҳои аз порчаҳои мрамор, сафол ва металл омода шуда

interface – доираи васлшавии гил бо сир

isinglass – абрак

Ж

jug finger (syn. Potter's finger) – таҷҳизоти чӯбини дароз, ки аксаран охираш бо шамот пӯшонида шудааст, ба шиша ё кӯза дар сарх гузошта шуда, барои васеъкунӣ ва ислоҳкунии шакл истифода бурда мешавад

jiggering – тунуккунӣ; ҳамворкунӣ; башаклдарории маснуот

К

kandey – зарфи васеи ҷумакдор барои рехтани нӯшокӣ; зарфи сафолии дегмонанди ҷумакдор

kaki – хурмаи шарқӣ; сирӣ металии азнавбарқароркунандаи охандор бо таркиби микрокристалӣ

kaolin – каолин, гили сафедранг; маъдани гилсозандаи синфи силикатҳо, ки часпандагиаш миёна ва дар об суст меварамад.

kaolinite – маъдан, гидросиликати алюминий

keffiyer – кӯфӣ; нахустин ва қадимтарин навъи хатти арабӣ.

kettle – дег; хуми калони оташдонӣ

kiaf – зарфи сафолӣ пиёлашакли дастадор

kiln burners – сархонаи (дахони) хумдон

kiln front – рӯйи хумдон

kiln wash – хумдони бо хиштҳо рӯйпӯшшуда, барои начаспидани маснуот

kingbowl – шоҳкоса, косаи калон

kingly glazed tile – кошинкории шоҳӣ

L

laminations — қабат-қабат; қабатҳое, ки дар таркиби хамира, хангоми дуруст коркард наушдани он дар гилкӯбак пайдо мешаванд

laser glaze – усули сирдавонӣ тавассути лазер

lawn – элак, ғалбер

leather hard – устувор пӯст (устувор қабат)

lebes – зарфи калони паймонашакли поядор (се поя), ки барои шустушӯ истифода мешавад

lee – зарфи сепояи чинӣ

lehr – хумдон барои бозпукти маснуоти шишагӣ; лера (як навъи хумдон)

lehr crack – тарқише, ки дар раванди бозпукт дар лера пайдо мешавад

LFC technology – технологияи пуктани маснуот дар ҳарорати паст

lid – сарпӯш

light reflecting ceramics – сафоли равшаниинъикоскунанда

lightweight ceramics – сафолоти сабукқазн

lignite — лигнит, омехтаи табиӣ дар таркиби гилхок

loft – рафҳои дар хумдон ҷойдошта барои хушконидаи маснулоти кулолӣ

loop – таҷҳизот барои нақошии (ороиши) рӯйи маснуоти гилӣ

low-expansion ceramics – софоли дорои ҳарорати пасти коэффсенти васеъшавӣ

low-melt clays – гилҳои осонгудозшаванда

LP (luster porcelain) – фарфори чилодор дар дандонпизишкӣ

lustre – люстр, моддаи рангдиҳанда барои нақшу ниғори маснуоти сафолӣ; навъи сир

М

maiolica – майолика; кошӣ, кошин; сирдор

marbling – усули ороиши сафол, ки аз чоришавии озоди ангобҳои гуногунранг дар рӯи маснуоти орододашуда ба даст меояд

mass – хамира, чисм, чирм

micaceous clay – гили абрақӣ, яке аз навҳои гуногунсохти гил, ки дар таркибаш керамогранит ва каолинит дорад ва бисёр часпанда аст

machine molding – шаклдиҳии мошинӣ

magnesia ceramics – сафоли магнезиалӣ (сафоли дори оксиди магний)

magnesite ceramics – сафоли оташбардор, маснуоти ба оташ тобовар

Mason stains - пигментҳои Мейсон – яке аз один калонтарин истехсолкунандагони пигментҳо барои сафолот

maturing temperature – ҳарорати пазиш; ҳарорате, ки дар он масолах ба шакли лозимӣ мерасад

meander – нақши ҳандасӣ, навъи нақшу ниғори росткунҷа

medium – ҳалкунанда; обкунанда

melt – раванди ба хумдон гузоштани маснуот баҳри пухтан

melter – маъдангудоз; моддаи маъдангудозӣ, кӯраи маъдангудозӣ

metal ceramics – сафоли оҳандор

mica ceramics – масолаҳи абрақдори сафолӣ

mica glass ceramics - маснуоти шишаабрақдори сафолӣ

microcutting ceramics – микробурришҳои керамикӣ

midget ceramics – сафолоти хурду нозку

mistreatment – коркарди нохуб; технологияи нодуруст

mold – сохте, ки дар он ба шакл даровардани маснуот сурат мегирад

molding – рехтагарӣ

monocottura – усули пазиши яккарата

mosaic – хотамкорӣ, кошинкорӣ

mouse-hole – сӯроҳии ҳавокаш дар хумдон

muffle — хумдон барои пазиши маснуот дар ҳарорати паст

multiphase ceramics – сафолоти серфаза (бисерфаза)

muzzle-sight – нуқсонҳои пазиш, доғҳои зард ва сиеҳи рӯйи маҳсулот, ки бо сабаби ба гил афтидани омехтаҳои оҳандор падида меоянд

N

nanoceramics – нанокерамика

neph syen (nepheline -syenite) – нефелин, маъдани табиӣ дар таркиби хамира ва сир

nodulizing – гудохта часпондан.

osarina – қозча (асбоби мусиқии аз гил ё сафол сохташуда); хуштак.

O

once-fired – пазиши яккарата

opacifier – фурӯнишонанда, як қисмати (компоненти) сир, ки онро хира (торик) мекунад

opaque – сафедгил, гили (фаянси) тираи баландсифат

openwork – усули ороиши дутарафаи маснуоти нимхушки сафолӣ

ornament – нақшу нигор, ороиш, зинатдиҳӣ, масолеҳи ороишдиҳанда, гулқориҳои рӯйи зарф

ostracon – сафолпора; пораи зарфи сафолӣ

oven – хумдон; кӯра барои пухтани маснуоти аз гил омодашуда

overbaking – пухтан; азнав пухтан; дубора пухтан

overglaze – тобиши болои сир

outgasing – ҷудокунии (хориҷкунии) газ

oxynitride glass-ceramics – шишасафолоти оксинитрадӣ

P

painted pottery – маснуоти сафолии пурнақшу нигор

palmette – ороиши рӯйи маснуот дар шакли барги дарахи хурмо

parian – париан, як анвои махсуси бесири фахфур аз шпат

particulate – макрочузъ (чузъи калон)

pastel – қаламҳои мулоими ранга барои рангубори маснуот (зарфҳои сафолӣ)

paper clay – гили қоғазӣ, маҳлули майдакрдашуда аз қоғаз, об ва хамираи сафолӣ

paste – хамира, масолеҳи хом барои тайёр кардани гилбӯта (фахфур)

peeling – тоза кардан (нуқсонҳои сир); нест кардани пардаи болоии сир

pelican – зарфи дустаи зераш васеъ, ки одатан дар он маъёт нигоҳ дошта мешавад

pitcher – кӯза

plagioclase-based ceramics – масолеҳи сафолӣ ва шишамонанд дар асоси плагиоклазҳо

plaster – гач; пайваस्तкунандаҳои гачӣ; андова; маҳлул

plaster cast – қолаби гачӣ

plastic fire-clay – гили мулоими ба оташ тобовар

plasticizer – пластификатор, нармкунанда, мулоимкунанда

poked – асбоб барои чен кардани ғафсии маснуоти кулолӣ

polish – пардоз, сайқал, чило

polishing – пардоздихӣ; сайқалдихӣ, суфтакунӣ

polychromy – гуногунрангӣ; бисёррангӣ

popout – пайдо кардани тарқиш; кафидан

porcelain – сафол; чинӣ; маснуоти чинӣ

porcelain pin insulators – изоляторҳои чинии меҳвардор (тирдор)

porcelain ware – чинӣ, фахфур, маводи саҳти сафолӣ обногузар, аксаран дорои ранги сафед

pore-free fine-grained oxide ceramics – сафолоти дар таркибаш оксиди кристалҳои хурди бековокӣ дошта

porous permeable ceramics – сафолҳои сӯрохидори гузаронанда (рӯшноӣ)

pot – дег; тубак; анвои гуногуни маснуоти гилин

pot fashioning on the kick wheel – сохтани зарф дар чархи поякии кулолӣ.

pottery firing in a two-stage kiln – пухтани зарф дар хумдонҳои дуқабатаи кулолӣ

pottery firing without a kiln (pottery is surrounded by light fuel) – пухтани маснуоти кулолӣ бидуни кӯра (маснуоти кулолӣ дар мобайн гузошта шуда дар гирди он барои пухтан оташ афрӯхта мешавад)

pot modeling on the revolving platform or turntable – ба шаклдарории зарфҳо дар мизи кулолии даврзананда

pot modeling on the hand-driven pottery wheel – шакл додани зарф дар чархи кулолии дастӣ

potter – кулолгар, сафолгар, кӯзасоз

pottery – кулолгарӣ, сафолгарӣ

pottery kiln – хумдони кулолгарӣ, хумдони сафолпазӣ

pottery-making area – макони машғул шудан ба истеҳсоли маснуоти кулолӣ.

pottery sales – фурӯши маснуоти сафолӣ

pottery technology – технологияи истеҳсоли маснуоти кулолӣ.

pottery workshop – дӯкони кулолгарӣ, коргоҳи кулол

potter's wheel – чархи кулолгарӣ, чархи кулолӣ

pottering – кулолӣ, сафолгарӣ

potty – тувак, зарфи сафолӣ барои гузоштан дар гаҳвораи тифл

powder off – тоза кардан (чангҳои рӯйи сир)

prewetting – пешакӣ нам кардан; тар кардан

production of cremics – маснуоти сафолӣ

promissing clay raw materials – маҳсулоти гилии хоми перспективӣ.

psykter – зарфи сафолӣ дорои пояҳои баланд

pyxidium – зарфи гилин барои гирифтани шир ва дигар маҳлулҳо; кӯза, хурма

pugging – нармкунии гил; гузаронидани гил тавассути гилкӯбак; ёзиш (гил)

pugmill – гилкӯбак. чилчӯб, таҷҳизоти омеzanда ва коркардкунандаи гил барои истеҳсоли маснуот (хишт)

pure oxide ceramics – сафол аз оксидҳои шаффоф

pyrite - пирит, сулфати оҳан. дар хамира хоча-холча пайдо мекунад

R

raku – хумдон барои пухтани маснуот; раку. Як намуди ороишдиҳии маснуот тавассути якбора хунук кардани маснуоти сирдавонидашуда, ки дар натиҷа расмҳои беҳамтои тирукамонранг ҳисил мегардад

raw material – ашёи хом

raze – қаламе, ки аз полиэтиленӣ сахту дурушт тарошида шуда, барои ороиши маснуоти сафолин истифода мегардад

reaction sintering – гудозиши реаксионӣ

red burning clay – гили сурхчатоб. Баъд аз пухтан гирифтани тобиши сурх.

reduction – азнавбарқароршавӣ; фазои азнавбарқароркунанда

reduction-fired technique - усули азнавбарқароршавӣ

refractory ceramics – сафоли ба оташ тобовар; маснуоти сафоли оташбардор

refactory facing – сатҳи гарминогузар ё гарминигоҳдорандаи хумдон, ки аз маводи ба оташбардори гармигузарониаш суст омода шудааст

reinforced ceramics – сафоли пурқувват; сафолоти устувор

reverberatory furnace – хумдони оташтобовар

rheology – реология; сифатҳои часпандагӣ.

S

sagger – капсула. зарфи махсуси даврашакл ё тухмшакл, ки маснуотро дар хумдон аз оташ муҳофизат мекунад; гиле, ки аз он зарфи махсус (капсула)

барои пухтани маснуоти сафолӣ тайёр мекунад

sawdust-fired – усули пухтан, ки дар он маснуот якбора хунак карда мешавад

schlicker – шликер, хубобчаҳои дар об таҳшингардида, ки зарраҳои хурди хамираи сафолинро фаро мегирад

screen - элак; чошғалбер. Таҷҳизот барои бошиддат пошидани масолеҳи пошхӯранда (гил, қум) ё болоидани (соф кардани) лойобаҳо (суспензияҳо).

sculpture terracotta – муҷассамаи сафолин

seal – тамға дар маснуот

sealer – силер. маҳлули химиявӣ барои зохир кардани акс ва устувор кардани ранги маснуот

selenite – гач

self-bonded ceramics – сафоли боҳуд омехта

self-propagating high-temperature synthesis method – равиши худпахншавии баландҳарорати маснуот

semivitreous ware – чинии нимтайёр; навъи сафол

shale - clay-slate

shard – сафолпора, пораи шикастаи маснуот

shrinkage – хушкшавӣ; фишурдашавӣ; камшавӣ; андозагирӣ, мутаносибан хурдшавии андозаҳо

shrinkage crack – тарқиши хурд

silex – силикат, пайвастагии химиявӣ

silica ceramics – сафоли аз гилҳок таркибёфта; сафолоти кварсӣ

silicoboronizing ceramics – сафоли кварсшакл

silicon-base ceramics – сафоли дорои пайвастагиҳои силитсий

silty raw material – масолеҳи сероб

single-fire – якпаз, пухтани яккарата

sintered ceramics – сафоли пухташуда

skin crack – тарқишҳои яктарафа дар рӯи сатҳ ё канораҳои маснуоти сафолӣ

slab – қабат; тахтасанг; лавҳа, тахта

slip – шликер, зарраҳои хок дар лойоба; мулоим; нарм; чорӣ шудан.

slip casting – усули ба шаклдарории маснуоти сафолӣ тариқи пурракунии шакл бо хамираи чинӣ

slip-cast ceramics – маснуоти сафолоии дар таркибаш хамираи чинӣ дошта.

slurry - шликер, шлам – таҳшини электролизӣ; суспензия – зарраҳои хок дар лойоба

small bowl ware – косача; косаи хурди гилин

socket – чарх

soaking – истодагарӣ то охири марҳилаи пухтан

soft china – чинии мулоим

spatter-dock – кӯзача; тунгча, зарфи хурдакаки даҳонааш танге, ки барои нигоҳдории пул истифода мешавад

spalling-resistant ceramics – сафоли ба ҳарорат тобовар

spar – шпат, шпати даштӣ

specific gravity – вазни қиёсӣ; вазни хос

spout – чумаки зарф

spindle – тири чархи кулолӣ

speckled glaze – сир гуногунчинс; сир бо тобиши холдор

split plate shelf – поя, рафи оташбардори хумдон барои пухтани маҳсулоти гилин

spraying – пошидан; усули сирдавонӣ

spy-hole – сӯроҳӣ барои назорати раванди пазиши маснуоти сафолӣ

stacking chamber – дилак; қисми дохилии кӯра барои гузоштани сафолот; ҳучра барои гузоштани оташ дар оташдони ҳезумӣ

stamnos – асбобе, ки дар ҳолати мисли чарм саҳт будани сафолот ба он нақшу нигор мегузорад

static pressing – фишурдани беҳаракат

stoneware – сафол; маснуоти сафолӣ; маснуоти кулолӣ

stoking tunnel – даҳони оташдон

stove bake– хумдон барои пухтани сафол; оташдони электрикӣ

strainer – ширполо, кӯза

strengthened ceramics – сафолоти устувор, мустаҳкам

strontium carbonate – карбонати стронсӣ

strontium zirconate based ceramics – сафоли дар таркибаш карбонати стронсӣ дошта

structural clay tile – санги сафолӣ; масолеҳи сохтмони дарунковокест, ки аз маводи хоми гилӣ бо иловаи омехтаҳои гуногун омода шудааст

studio pottery – сафоли бадеӣ; сафоле, ки аз гили пухтагардидаи таркибаш махсус: фахфур, чинии хом, майолика, терракота, маснуоти сафолӣ иборат аст

sulation ceramics – сафолоти корундӣ

swage – фишорақолаб

T

tenmoku (temmoku) – теммоку, навъи сир, ки дар таркибаш 10% оксиди оҳан дорад ва ба оташ тобовар аст

temper – ҳарорат; таркиб. Иловаи масолеҳи дурушти ғайрипластикӣ барои беҳтар гардидани коркарди зичии гил

terra sigillata — гили часпак, ангоб, гили хеле тунук барои рӯйпӯшкунӣ

terracotta – терракота; маснуоти сафолӣ бесири сарпӯшаш сӯрохидор; хамираи сафолӣ аз хоки табиатан ҷилдорӣ мушқилгудоз; маснуоти кулолии сирандудгардидаи гилӣ, ки рӯйи он тобиши сурх дорад

thin-necked jugs – кӯзаҳои даҳонтанг

thin-walled, non-glazed ornamented ceramic – зарфҳои сафолӣ тунуки бесир

thixotropic – гили тиксотропӣ, дар ҳолати тез омехта кардан моеъ ва дар ҳолати истодан сахт (ғафс, зич)

thixotropic clay – гили баландсохт; хоки дар таркибаш минералҳои сифати аълодошта

throw (v) – кулолгарӣ кардан; бардоштан; дар чархи кулолӣ кор кардан.

thrower – кулолгар; сафолгар

toughened ceramics – сафоли дорои ҳолати баланди часпандагию вайроншавӣ

tournette – як навъ мизи даврзананда

tripod kiln spacer – курсии сафолии сепоя

tunnel kiln – оташдони нақбшакл барои пухтани маснуот

U

underfired – нопухта; нимхом

unpacking – холи кардани хумдон пас аз пухтани маснуот

V

vacuum filter – вакуумполо

variegated (glaze) – сирӣ зебо, дилнишин

varnish – сир; лак; алиф; чило; пардоз

vase-painting – нақшу ниғор ва ороиши зарфҳо

viscometer – вискозиметр, асбоб барои чен кардани часпандагии моеъот

vitrify (v) – ба хамираи шишамонанд табдил ёфтани (додани)

vitreous stoneware – намуди баландҳарорати сафолӣ, ки сир давонидан лозим нест

voloh – сарпӯши сафолӣ

W

warpage – шаклтағйирдиҳии маснуот

wash – рӯйпӯши маснуоти сирдавонида пухташудаи бе нақшу ниғор

water absorption – ҷаббиши об. хусусияти масолеҳи сафолӣ, ки обро ба худаш мекашад ва нигоҳ медорад

water-smoking period – давраи аввали пухтан (тақрибан то 300-400 °C), ки дар он буғҳои об ва дуд аз сӯзишҳои органикӣ чун мешавад

wheel – чарх; чархи кулолгарӣ

white sculpture clay – мучассама аз сафедгил

whiteness – сафедӣ. Яке аз таркибҳои муҳимми ороишии чинӣ, фаянс, ки дар хушсифатии ранги сафеди сафол инъикос гардада, дар натиҷа ба гили сафед мубаддал мегардад

whiteware – фаянс, чинии хом; маснуот бо сарпӯши сафеди масомадор (сӯрохидор)

wine pot – бати шароб, зарфи сафолини васеи ҷумакдор, барои рехтани нӯшиданӣ

X

xenocrist – кристали аз табиат хориҷшуда (пайдошуда); кристали табиӣ